

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2018/3-4 szám

Tartalom

Villám

- [A Marczius Tizenötödike kiáltványa](#)

Emlékezet

- [Menekülés a szabadság elől](#)
- [Ballai László: A hitlerizmus ideológiája és propagandája](#)
- [Magyar migráció 1956-ban](#)
- [Beszűkített múltszemlélet](#)
- [Nándi Mihály: Sporttörténelmi „migráns”-siker](#)
- [Ballai László: A migráció nem rendészeti kérdés](#)
- [Olajos István: Ariszteidész, az „Igazságos”](#)
- [Nándi Mihály: A V4-es motor](#)

Délibáb

- [Ballai László: A zavarkeltés módszertana](#)
- [Dull Ernő: A Ráby-toposz](#)
- [Deák Mór: Mint az istenek](#)
- [Deák Mór: Néha már](#)
- [Esterházy Péter: Közép-Európa mint seb...](#)
- [Victor Hugo: A nyomorultak](#)
- [Jonathan Swift: Gulliver utazásai](#)
- [Lukáts János: Fejedelem a fáskamrában](#)
- [Ady Endre: Közel a temetőhöz](#)
- [Ady Endre: A rég halottak pusztáján](#)
- [Nagy László: Ady Endre andezitből](#)
- [Nagy László: Milyen éj van](#)
- [Nagy László: Medvezsoltár](#)

Húrok

- [Ballai László: Debussy tengere](#)
 - [Nándi Mihály: Sebő és a „nagy médium”](#)
-

Villám

A Marczius Tizenötödike kiáltványa

Magyarok! Saját kisebbségeitek nyom el benneteket, tiszta nemzeti érzelmeiteket használva építőanyagul egy páratlanul körmönfont, szélsőjobbaldali diktatúra stabilizálásához. Állandó harcban, állandó gyűlöletben tartanak benneteket, kollektív bűnösséggel megbélyegzett csoportok, most éppen a „migránsok” ellen uszítva, a migrációról, mint káros jelenségről beszélve, holott ez nyilvánvalóan ellenkezik az emberiség és a szolidaritás, az Európai Unió és az ENSZ alapértékeivel (amelyekbe mi kértük a felvételünket). Miért akarnátok ordas eszmékért harcolni az egész világ ellen? Mi hasznotok lenne abból, ha hazátok kizárná magát a civilizált országok közösségeiből, ha egyedül maradnánk?

Magyarországon parlamenti választások lesznek! Mi között választhatok? A magyar nemzet érdekeinek képviselője és lábbal tiprása között. A demokrácia és a diktatúra között. A törvények uralma és a törvénytelenység között. A szabad véleménynyilvánítás és a cenzúra között. A szabadgondolkodás és az agymosó propaganda között. A kulturált emberi viselkedésminták és a nyers erőszak között. Az átlátható költségvetés és a közpénzek elsikkasztása között. A rátermettségen alapuló pályázati rendszer és a klientúrapolitika között. A rászorulókat megsegítése és eltaszítása között. A külföldi tőkét vonzó vagy elriasztó gazdaságpolitika között. Az esélyegyenlőség biztosítása vagy a kettős mérce között. Egy nyitott vagy egy zárt társadalom között. Az öntudatos állampolgár büszkesége vagy a szolgák akolba tereltsége között. A külföldi országok megbecsülése vagy megvetése között.

Lapunk Petőfi Sándor szellemében és szellemének ébrentartásáért küzd. Ne feledjétek el, hogy ő, mint kortárs, helyes kritikával figyelte mindazon jóhiszemű kormánytagok lépéseit is (illetve lépéseinek hiányát), akiket a tisztelgő utókor a nemzeti panteonban helyezte el. Gondoljuk meg, mit szólna most, a tudatos rosszhiszeműség és az aljas indulatok felkorbácsolása láttán. De választási programját megírta a XIX. század költői című versében, az ő halhatatlan sorai segítsenek mindnyájukat a helyes döntés meghozatalában az április 8-i választásokon:

„Vannak hamis próféták, akik

Azt hirdetik nagy gonoszan,
Hogy már megállhatunk, mert itten
Az ígéretnek földje van.
Hazugság, szemtelen hazugság,
Mit milliók cáfolnak meg,
Kik nap hevében, éhen-szomjan,
Kétségbeesve tengenek.

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!”

Ne feledjétek, a négy évvel ezelőtti választási eredmény azért születhetett meg, mert a szavazók jelentős része nem ment el. A kormányzati propaganda az ellenzék ízléstelen és gyermeketeg kigúnyolásával most is teljes gőzzel ezen munkálkodik. Az, aki nem megy el, nem egyszerűen visszaél szavazati jogával – amely a demokrácia egyik legdrágább kincse –, hanem, másra bízva a döntést, a győztesre voksol. De ti legyetek felnőttek! Bizonyítsátok be országnak és világnak, hogy Magyarország büszke és szabad polgárai vagytok! Bizonyítsátok be, hogy nem felejtettétek el Petőfi Sándor szellemét!

Emlékezet

Menekülés a szabadság elől

Léteztek és léteznek olyan rezsimek, amelyek a társadalom minden tagját gátlástalanul megrövidítik és becsapják, mégis képesek kinevelni egy viszonylag széles rajongótábort és elérni azt, hogy a többség ellenállás nélkül elfogadja a működésüket. Ilyen volt a hitleri kormányzat is, amely ördögi fondorlattal tette cinkosává a németeket végül a legsötétebb bűnök elkövetésében is. De vajon ehhez elegendő pusztán egy pokoli terv és bizonyos, a méregkeverők kezére játszó körülmények összessége, amely történelmi helyzetnek is nevezhető? Vagy megragadhatók bizonyos átfogó

lélektani folyamatok is, amelyek az egyéneket formálhatóvá teszik a propaganda üllőjén?

Erich Fromm *A menekülés a szabadság elől* című könyvében abból indul ki, hogy a modern ipari társadalmak kialakulásával az egyéni szabadság minősége is átértékelődött. A szellemi alkalmazottakból álló új középosztály tagjai – a régi típusú, független, az ügyeit kézben tartó üzletemberhez képest – egy hatalmas gazdasági gépezet jelentéktelen alkatrészeként specializált feladatokat látnak el, miközben azonos pozícióban lévők százaival állnak kegyetlen versenyben, s ha lemaradnak, könnyörtelenül az utcára teszik őket. A régi típusú kisüzemben a munkás fontosnak érezhette magát, ám a nagyvállalat alkalmazottjaként a tulajdonos és a vállalatvezetés anonim hatalomként magasodnak felette, amellyel sohasem találkozik. Az általános degradálódás persze a fogyasztót sem kerülte el. A kiskereskedő üzletébe belépő vevő biztos lehetett abban, hogy személyes figyelemben részesül, a vásárlás aktusa pedig jelentőség tudattal és méltósággal töltötte el. Ám míg az áruház méretei, az alkalmazottak hatalmas száma és a gazdag választék mind lenyűgözik a vásárlót, ő egyszerre mind aprónak és jelentéktelennek érzi magát, akit nem ismernek, aki nem fontos.

„Még feltűnőbb ez a helyzet a modern reklámban – írja Fromm. – A régi típusú üzletember vevőcsalogatása lényegében véve racionális volt. Ismerte az árut és ismerte a vevő kívánságait, és erre alapozva próbált valamit eladni. Persze ez a vevőcsalogatás sem volt teljesen objektív, hiszen a boltos, amennyire tőle tellett, rábeszélte vevőjét a vásárlásra. Csalogatása azonban csak akkor hatott, ha kellőképpen racionális és érthető volt. A modern hirdetések tekintélyes része nem ilyen. Nem az értelemre, hanem az érzelmekre próbálnak hatni. A reklám, hipnotikus szuggesztióhoz hasonlóan, először érzelmileg akarja befolyásolni tárgyát, hogy rábírja arra, kapcsolja ki értelmét. [...]

A vevőt célba vevő hirdetésekhez hasonlóan, a politikai propaganda módszerei is növelik az egyéni szavazó jelentéktelenségérzetét. A jelszavak ismételtetése és olyan tényezők kiemelése, amelyeknek semmi közük nincs a szóban forgó kérdéshez, ugyancsak eltompítják a kritikai érzéket. Még a demokratikus országokban is inkább kivétel, semmint szabály, hogy a politikusok világosan és racionálisan érvelve próbálnak hatni a választópolgár gondolkodására. A pártokkal szembekerülve, melyeknek propagandájukban is megmutatkozik hatalmuk és méretük, az egyéni szavazó szükségképpen gyengének és jelentéktelennek érzi magát.”

Mindezek a folyamatok a hétköznapi meg szokott rendje, a magánéleti és társadalmi kapcsolatokban szerzett jóváhagyás és elismerés, az üzleti siker és a szórakozás leple mögött azzal a félelmetes következménnyel járnak, hogy a szabadság elérésére irányuló természetes emberi küzdelem helyébe a *valamitől* való szabadulás kényszere lép. A menekülés két leggyakoribb útja: a behódolás egy vezérnek, vagy a kényszeres konformitás. A menekülést elősegíti az egyén gyengeségének és elszigeteltségének elviselhetetlenségéből fakadó destruktív ösztön.

„Aki szemügyre veszi társadalmi életünkben az emberi kapcsolatokat, döbbenetesen csodálkozhat a mindenütt fellelhető destruktivitás mértékén. A legtöbb esetben ez nem tudatosul az emberekben, hanem a legkülönbözőbb módokon racionalizálódik. Gyakorlatilag alig létezik

olyasmi, amit ne lehetne felhasználni valamilyen destruktivitás racionalizálására. A szerelmet, a kötelességtudatot, a lelkiismeretet, a hazafiságot mind-mind felhasználták és felhasználják az emberek önmaguk és mások elpusztításának álcázására. A destruktív hajlamnak azonban meg kell különböztetnünk két típusát. Vannak olyan destruktív késztetések, amelyek abból a sajátos válaszhelyzetből fakadnak, hogy támadás éri a magunk vagy mások életét, kikezdi integritásunkat vagy az általunk vállalt eszméket. Az ilyenkor jelentkező rombolási ösztön saját élni akarásunk természetes és szükségszerű velejárója.

A destruktivitás itt tárgyalt formája nem eme ésszerű – mondhatnánk »reaktív« – ellenségesség, hanem egy olyan állandóan lesben álló késztetés, amely – úgy látszik – csak a manifesztálódás kedvező alkalmára vár. Ha a destruktív ösztönnek nem állapíthatjuk meg az objektív »okát«, akkor a szóban forgó személyt elmebetegnek vagy pszichológiailag sérültnek tekintjük (jóllehet többnyire ő maga is kigondolt valamiféle racionalizációt). A legtöbb esetben azonban olyan magyarázatot ad destruktív impulzusaira, amelyben legalább néhány más ember vagy társadalmi csoportot hisz, s így ezt a fajta racionalizációt az adott társadalmi csoport »reálisnak« tartja. Az irracionális destruktivitás tárgya és a tárgy kiválasztásának tényleges okai azonban csak másodlagos jelentőségűek, hiszen a destruktív impulzusok az illető ember szenvedélyét jelentik, úgyhogy mindig sikerül valamilyen tárgyat találni számára.”

A tekintélyelvű személyiség számára a világban két emberfajta létezik: a hatalmasok és a hatalmon kívüliek. A hatalom önkéntelenül szeretetet és csodálatot vált ki belőle, és annak készségesen engedelmeskedik, jelentkezzen bár személy vagy intézmény formájában. A hatalom nem azért nyűgözi le, mert valamiféle értéket képvisel, csupán azért, mert hatalom. A hatalom önkéntelenül „szeretetet” ébreszt benne, a „gyengeség” pedig megvetést. A tekintélyelvű személyiség alighogy megpillant egy gyenge embert, rögtön rátámad, uralkodni akar felette és megalázza. E karakternek azonban van egy megtévesztő vonása is, amennyiben hajlamos ugyanis szembeszegülni a tekintéllyel, és elítélni minden „felülről” jövő befolyást. Szembeszegülése néha az egész képet elhomályosítja, s így háttérbe szorul az engedelmeskedésre való hajlama. Képes még annak a tekintélynek is ellenszegülni, amely az ő érdekeit mozdítaná elő, és nincs semmiféle elnyomó szándéka vele szemben.

A menekülés másik mechanizmusa, a konformitás során az egyén teljesen visszahúzódik a világtól, olyannyira, hogy az vagy elveszti fenyegető jellegét, vagy olyan mértékben felnagyítja saját magát pszichológiailag, hogy hozzá képest eltölpül a külvilág.

„Ez a mechanizmus olyan megoldást mutat, amely a modern társadalom normális tagjainak többségére jellemző. Röviden: az egyes ember megszűnik önmaga lenni, és teljes mértékben a kulturális minták felkínálta személyiségmodellt teszi magáévá. Ennek következtében pontosan olyanná lesz, mint mindenki más, s azt teszi, amit elvárnak tőle. Eltűnik az »én« és a világ közötti ellentmondás, és ezzel együtt a magány és tehetetlenség tudatából fakadó félelem is. Bizonyos állatfajok mimikrijéhez hasonlíthatnánk ezt a mechanizmust. Ezek az állatok annyira egybeolvadnak környezetükkel, hogy alig különböztethetők meg tőle. Aki feladja individuális énjét, és automatává válik, mely hasonló környezetének millió más automatájához, már nem kell egyedül éreznie magát, s szorongania sem kell többé. Ám nagy árat, énjének elvesztését

adja cserébe.”

Mármost abban, hogy az új ideológia fanatikusan követőin túl a német társadalom többsége is behódolt a náciknak, függetlenül attól, hogy a legkevésbé sem csodálta őket, közrejátszott az a sajátos körülmény, hogy Hitler kormánya azonossá tette magát Németországgal. Bejött az visszás játszma, hogy a nácikkal való szembeszegülés a németek közösségéből való kirekesztődést jelenti. Az átlagember számára, úgy látszik, semmit sem nehezebb elviselni, mint azt az érzést, hogy nem azonosulhat a honfitársaival. Akármennyire ellenezte is a fasizmus elveit, azt el sem tudta képzelni, hogy ne legyen német. Ha egyetlen egy pártnak sikerült megkaparintania az államhatalmat, azt az emberek elszigeteltségtől való félelme és morális elveik gyengesége hozzásegíti széles rétegek támogatásának megnyeréséhez.

„Hitler a kispolgárság jellegzetes képviselője volt, ismeretlen senki, akinek nem volt semmi esélye vagy jövője. Minden porcikájában érezte, hogy számkivetett. Gyakran emlegeti a *Mein Kampf*-ban azt az ifjúkori »senkit«, azt az »ismeretlen embert«, aki valaha volt. Bár ez az érzés alapvetően saját társadalmi helyzetéből fakadt, mégis képes volt arra, hogy nemzeti szimbólumokban racionalizálja. Mivel a Nagynémet Birodalom területén kívül született, elsősorban nem is társadalmilag, mint inkább nemzeti szempontból érezte magát kirekesztettnek. A Birodalomban a társadalmi presztízs és biztonság szimbólumát látta, a hazát, amelynek kebelébe a *Reich* minden fia visszatérhet. [...] Hitler azért lehetett olyan hatékony, mert egyesítette magában a zúgolódó, gyűlölködő kispolgárt (akivel azok érzelmileg és társadalmilag azonosulhattak) az opportunistával, aki készségesen képviselte a német gyárosok és junkerek érdekeit. Eleinte a régi középosztály megváltójának szerepében pózolt: a nagyáruházak lerombolását és a banktőke uralmának megtörését ígerte. Az eredmény elég tisztán látszik. Ígéretei sohasem teljesültek, de ez nem is volt különösebben lényeges. A nácizmus nem rendelkezett eredeti politikai és gazdasági elvekkkel. Fontos, hogy lássuk: nincs alapvetőbb elve a nácizmusnak, mint a radikális opportunizmus. Csak az számított, hogy a kispolgárok százezrei, akiknek rendes körülmények között kevés esélyük lett volna arra, hogy pénzhez és hatalomhoz jussanak, a náci apparátus tagjaként arra kényszeríthették a felsőbb osztályokat, hogy az anyagi javak és a presztízs tetemes részén velük megosztózzanak. Mások, akik nem lettek a náci gépezet tagjai, a zsidóktól és politikai ellenfelektől elvett állásokat kapták meg. Ami pedig a többieket illeti, ők nem kaptak több kenyeret, de lenyűgöző cirkuszi látványosságoknak lehettek tanúi. Az az érzelmi elégtétel pedig, amelyet a szadista látványosságoktól és a faji felsőbbrendűség ideológiájától kaptak, egy ideig képes volt kárpótolni őket gazdaságilag és kulturálisan megnyomorított életükért.”

A nácizmus lélektanilag feltámasztotta a kispolgárságot, ugyanakkor részt vett hagyományos társadalmi állásának lerombolásában. Mozgósította lelki energiáit, ami később jelentős hatóerőnek bizonyult a német imperializmus gazdasági és politikai céljaiért folytatott harcban. Hitler személyisége, tanításai és maga a náci rendszer voltaképpen a „tekintélyelvűnek” nevezett karakterstruktúra szélsőséges megtestesülései. Éppen ez a magyarázata annak, hogyan tudta Hitler bűvöletbe ejteni a német nép ama rétegeit, amelyekre többé vagy kevésbé az övéhez hasonló személyiségjegyekkel

rendelkeztek.

„A tekintélyelvű karakter lényege a szadista és mazochista késztetések párhuzamos jelenléte. Meghatározásunk szerint a szadizmus korlátlan hatalomra való törekvés egy másik személy felett, mely többé-kevésbé keveredik a rombolási vágygal, mazochizmuson pedig egy ellenállhatatlan erejű hatalommal való összeolvadás és az erejéből, dicsőségéből való részesedés értendő. Mind a szadista, mind a mazochista késztetéseknek az az alapja, hogy az elszigetelt individuum képtelen egyedül megállni a lábán, és valamifajta szimbiotikus összeolvadást lehetővé tévő kapcsolatra van szüksége, hogy legyőzhesse magát.”

A *szadista hatalomvágy* sokféleképpen jelentkezik a *Mein Kampf*-ban. Hitler német tömegekhez fűződő viszonyára az jellemző, hogy szadista módon megveti s ugyanakkor »szereti« őket. A politikai ellenlábasokhoz fűződő kapcsolat sem különb: itt már jelentkezik a pusztításvágy, amely fontos eleme szadizmusának. Beszél arról, mekkora elégedettség tölti el a tömegeket, ha uralkodhatnak. »A tömegek az erősebb diadalát és a gyengébb megsemmisülését, feltétel nélküli kapitulációját akarják.« »A tömeg hasonló a nőhöz..., aki inkább az erős előtt hajlik meg, semmint a gyengét uralja.« [...] Hitler szerint a propagandának az az alapvető eleme, hogy a szónok rendkívüli erejével megtöri hallgatósága akaratát. Nem habozik azt sem kijelenteni, hogy a közönség testi fáradsága igen kedvező feltétel a befolyásolhatóság szempontjából. [...] »A tömeggyűlés már csak azért is fontos, mert az egyén, aki mint a mozgalom jövője tagja, egyelőre magára hagyatott, egyedül érzi magát, és így könnyen félelem szállhatja meg, először a tömeggyűléseken ébred annak tudatára, hogy egy nagyobb közösség tagja.«”

Hitler propagandaminisztere, Joseph Goebbels pedig pontosan leírta a naplójában, hogy a szadista személy mennyire függ tárgyaitól, mennyire gyengének és üresnek érzi magát, ha csak nem töltheti ki a hatalmát valaki felett, amely azután friss erővel tölti el: „Néha az emberen hatalmas depresszió lesz úrrá, és ettől csak akkor szabadulhat, ha ismét a tömegek elé lép. Hatalmunk forrása az emberekben található.”

Hitler nem habozott beismerni, hogy saját magának és pártjának egyaránt a világalom a célja. A szadizmust úgy racionalizálja, hogy azt a mások által indított támadások elleni védekezés teszi indokolttá. Ő és a német nép mindig ártatlan, míg az ellenség szadista szörnyeteg. E propaganda nagyrészt szándékos és tudatos hazugság, ugyanakkor áthatja a paranoid elmebeteg öntudatlan vádaskodása. Az érvelés logikája a következő: nektek szadista szándékaitok vannak, tehát én ártatlan vagyok. Hitlernél e védekezési mechanizmus során azonban kilógott a lóláb, mert ellenségeit szó szerint ugyanazokkal a dolgokkal vádolta meg, amelyeket maga is bevallottan elkövetett vagy elkövetni készül.

Hitler ideológiájában így jelentkezik a mazochizmus: „Csak az idealizmus képes arra készíteni az embert, hogy elismerje az erő és hatalom előjogát, és így ama rend atomjává teszi meg az embert, amely az egész mindenséget alkotja és formálja”. Goebbels ezt szocializmusnak nevezte: „Ha szocialisták vagyunk, akkor az ént feláldozzuk a te érdekében; a szocializmus azt jelenti, hogy az ént feláldozzuk az egészért.” Ha az egyén feláldozza magát, és porszemmé, atommá válik, az Hitler szerint egyben azt is jelenti, hogy lemond arról a jogáról, hogy érvényesítse véleményét, érdekeit és

boldogságát. Ez az önmegtagadás a lényege a politikai szervezetnek, melyben „az egyén lemond személyes véleményéről és érdekeiről”. Hitler dicsérte az „önzetlenséget”, és arról szónokolt, hogy „az emberek a boldogság keresése közben sokkal nagyobb valószínűséggel zuhanhatnak ki a mennyből a pokolba.” A nevelés célja pedig szerinte az volt, hogy megtanítsa az egyént énje feladására. Már az iskolás fiúnak meg kell tanulnia, hogy „ne csak akkor hallgasson, ha jogosan szidják, hanem ha szükséges, az igazságtalanságot is némán viselje el”.

„Hitler *Mein Kampf*-ja alapján két olyan jellegzetességet kíséreltem meg bemutatni, amelyet a tekintélyelvű személyiség alapvető vonásaként határoztunk meg – fejt ki a jeles pszichológus. – Az egyik az emberek feletti uralkodás vágya, a másik pedig az a kívánság, hogy egy ellenállhatatlan külső hatalomnak vessük alá magunkat. Hitler gondolatai többé-kevésbé azonosak a náci párt ideológiájával. Könyvének elgondolásai számos beszédében visszaköszönnek, márpedig ezekkel a beszédekkel szerezte meg a tömegek támogatását pártja számára. Ez az ideológia személyiségéből fakad, amely a benne munkáló kisebbségi érzéssel, az étellel szembeni gyűlöletével, aszketizmusával és az életet élvezők iránti irigységgel a szadomazochista törekvések táptalajává lett. Ez az ideológia azoknak volt címezve, akiket ez a tanítás – hasonló karakterstruktúrájuk miatt – fellelkesített, és akikre vonzerőt gyakorolt, s ezért lelkesen követték azt az embert, aki kifejezte érzéseiket. De nemcsak a náci ideológia váltotta ki a kispolgárság tetszését, a politikai gyakorlat is beváltotta az ideológia ígéreteit. Olyan hierarchia szilárdult meg, amelyben mindenki felett állt valaki más, akinek alávetette magát, de alatta is álltak mások, akik felett ő hatalmaskodhatott. A hierarchia csúcsán álló *Führer* viszont a Sors, a Történelem és a Természet alávetettje volt. Elmondható tehát, hogy a náci ideológia a német nép egy részének karakterstruktúrájából fakadó vágyakat elégített ki, egyszerre irányítást és támpontot adott azok számára is, akik ugyan nem élvezték az uralkodást és az engedelmességet, de kellőképpen beletörődőek voltak ahhoz, hogy feladják az életbe, döntéseikbe vagy akármi másba vetett hitüket.”

Fromm határozottan visszautasítja azt, hogy a nácizmus jól kielégítene az egész német nép érzelmi szükségleteit, hiszen a tekintélyelvű ideológia és gyakorlat funkciója a neurotikus tünetek szerepéhez hasonlítható. E tünetek azonban elviselhetetlen lélektani körülményekből fakadnak, s egyúttal olyan zsákutcába vezetnek, amelyben lehetetlen a továbbélés. Nem szabad azonban megfélemlíteni az emberi természet dinamizmusáról, amely – amint lehetőség nyílik rá – a megoldás irányába tör. Ez azonban nem trombitálható elő pusztán ügyes ellenpropagandával. Az igazi megoldás az lesz majd, ha minden országban diadalmaskodik egy alapvető igazság: „az erkölcsi elvek a nemzetek felett állnak, és az az egyén, aki ezekhez az elvekhez igazodik, tagja azon emberek közösségének, akik elfogadják, elfogadták és el fogják fogadni ezt a gondolatot”.

Ballai László: A hitlerizmus ideológiája és propagandája

1938. november 10-én Hitler, a Harmadik Birodalom vezetője a sajtó képviselőit arra utasította, hogy a népet fokozatosan kell előkészíteni a náci „igazságok” befogadására: „Csak a körülmények készítettek arra, hogy évtizedeken keresztül szinte kizárólag a békéről beszéljek. Csak békeakaratomk és békés szándékaink állandó hangsúlyozásával lehetett lépésről lépésre haladva visszazerezni a német népnek a szabadságot. A propagandára most az a bonyolult feladat vár, hogy visszaadja a népnek a győzelembé vetett hitét. Abszolút, makacs, gépies hitre kell nevelni a népet, hogy végül is mindent elérjünk, amire szükségünk van.” Goebbels, a „vezér” propagandaminisztere és egyik fő ideológusa 1940-ben ugyancsak a sajtó előtt jelentette ki: „Ha megkérdezik tőlünk, hogyan képzeljük el az új Európát, azt feleljük, hogy nem tudjuk. Persze, vannak elképzeléseink. De ha szavakba öntjük, ezzel megsokszorozzuk ellenségeink számát. Ma »élettérők« beszélünk. Ezen mindenki azt érthet, amit akar. Azt, hogy mi magunk mit akarunk, csak akkor fedjük fel, ha eljön az ideje.” Ugyanekkor Hitler másik fő bizalmasa, Himmler „birodalmi vezető” az SS magas rangú parancsnokai előtt a zsidókérdés „végleges megoldásáról” beszélt: „Most már tudják, miről van szó. De egyelőre tartsák titokban. Lehetséges, hogy később majd meg kell ezt mondani a német népnek.”

Hitler tehát tisztában volt az emberek alapvető normákhoz és erkölcsi rendhez való ragaszkodásával, tudta, hogy nem fedheti fel rögtön a náci politika és ideológia lényegét, céljait, és nem szabad nevében neveznie a dolgokat. Ezért állandóan elcsúsztatta, megváltoztatta ezeket a normákat, addig-addig, amíg rájuk sem lehetett ismerni. Az erkölcsi és jogi kategóriákat úgy cserélte fel a náci doktrínákkal, hogy közben számításba vette a társadalmi és politikai élet fasizálódásának fokát. Ennek az lett az eredménye, hogy a lakosság jórészt nem ismerte fel, mennyire jogfosztott lett, és hogy a „vezér” politikája mennyire erkölcsstelen.

A náci ideológia alappillére a Führerprinzip, a vezéreszme. Tehát szó sincs arról, hogy a pártvezetőt megválasztják, vagy legalábbis eljátszanának valamiféle választási komédiát. A Führer isteni elrendelés folytán abszolút uralomra hivatott az egész német nép felett és minden egyes német felett, végső soron magával Németországgal azonos. Csalhatatlan orákulum, véleménye megkérdőjelezhetetlen, voltaképpen nem is beszél, hanem kinyilatkoztat (ezt igyekezett kihangsúlyozni Hitler a szónoklatai közbeni handabandázással és gesztikulációval). A vezéreszme szorosan összefüggött a fajelmélettel.

A fajelmélet egyfelől más népek leigázását és rabszolgasorba taszítását célozta, másfelől Hitler korlátlan belföldi hatalmának kiépítését segítette elő. A vezér két egyenlőtlen részre osztotta a német népet: a nagy többségre, amely vagy „nem tiszta árja” elemekből, vagy „uralkodói jegyek” nélkül való „árjából” állt, valamint a „tiszta árjából álló nordikus, északi származású”, uralkodásra hivatott kisebbségre. A többség, úgymond, „amorf nőies elemet”, alkotott amely csakis arra vágyott, hogy alárendelje magát „a férfias elem”, vagyis az uralkodó „árják” vezetésének. Véleménye szerint, ahogy a nő ellenkezik, amikor a férfi birtokba akarja venni, a nép „nem nordikus” elemeinek többsége is ellenkezik az uralkodó „árják” hatalma ellen, a természeti törvény azonban mindkét esetben felülkerekedik: „a férfi elem” uralkodóvá válik. (Antifeminista példája rendkívül obszcén, de

közérthető, mintegy összekacsint a férfitársaságokkal, miközben eltereli a lényegről a figyelmet.) „Ugyanazok a németek, akik kinevették gyengekezű polgári pártvezetőinket, most vakon engedelmeskedve menetelnek sorainkban – mondta 1939-ben. – És menetelni fognak mindaddig, amíg vezető rétegünk megőrzi abszolút uralkodó és nordikus vonásait.”

A „vezért” és hallgatóságát a legkevésbé sem zavarta az a körülmény, hogy Hitler (sem pedig Goebbels vagy Himmler) távolról sem volt „nordikus elem”. A paradoxont maga a vezéreszme oldotta meg, hiszen csak a Führer tudhatja, hogy ki alkalmas arra, hogy az uralkodó „árják” rétegéhez tartozzon. Így például „gyengekezű” (nevetséges, elfajzott, hazaáruló stb.) politikai ellenfelei semmiképp sem, és a nácik az államigazgatási tisztviselői kar helyébe a saját klientúrájukat állították. A mindenki fölé emelt „árja” kaszt létrehozásával Hitler egyrészt elterelte a figyelmet az igazi társadalmi és gazdasági kérdésekről, másrészt legalizálta az erkölcstelenség és az erőszak rémuralmát.

A Gleichschaltolás (a lobogók, egyenruhák kultuszára, a karlendítésre és a „Heil Hitler” köszönés bevezetésére alapozott náci uniformizáció), mellett a hitleristák nagy figyelmet fordítottak az oktatás ideologizálására. „Át kell térnünk olyan nevelési rendszerre, amely képessé teszi ifjúságunkat arra, hogy gyakorolja a világhuralmat – jelentette ki Hitler. – Mert nem ismerünk el semmilyen korlátozást ennek az eszmének a kiteljesítésében. Nem mondhatjuk, hogy beérjük azzal, hogy jól berendezkedünk a mi térségünkben. Nem mondhatjuk népünknek, hogy be kell érni valamivel. Ha most ezt mondjuk, csakis politikai megfontolásból tesszük. A mi célunk a világ vezetése.”

Mindent áthatott tehát a hitleri (pszichotikus) küldetéstudat. A nácik úgy érezték, ahhoz, hogy meggyorsítsák az árja faj felemelkedését, semmitől nem szabad visszariadni, sem a német hadsereg által megszállt államok alárendelésétől, azaz az a „nem teljes értékű” népek leigázásától, sem az „alacsonyabb rendű fajok”, mindenek előtt a zsidók elpusztításától. Sőt, Himmler megfogalmazása szerint e barbár program önzetlen végrehajtói történelmi küldetés hordozóivá, „a történelem segéd munkásaivá” válnak. (Himmlert egy alkalommal megkérdezte a házi orvos, nincs-e lelkiismeret-furdalása „nehéz kötelességei” teljesítése közben? „Ezeket a dolgokat nem szabad ilyen kicsinyesen, csupán a saját énem szempontjából nézni – hangzott a válasz. – Mindig az egész német fajra kell gondolni. Valakinek fel kell áldoznia magát, és ennek az embernek nincs joga magára gondolni.”)

A hitleri víziók az erő kultuszában öltöttek testet. Ezt szolgálták az uszító beszédek, az állandó katonai szemlék, a félkatonai alakulatok masírozása (és garázdálkodása), a tömeggyűlések és a nagyszabású ünnepek. Hitler elmélete szerint: „a fajok harcában a legerősebb faj győz és marad életben. A természet – ha figyelmesen szemügyre vesszük jelenségeit és folyamatait – arra tanít minket, hogy benne a természetes uralkodik, az erős győz, a gyenge elpusztul”. Az egyetlen helyes gondolkodásmód és logika, vélte a „vezér”, az erő megsokszorozásához vezet: „akkor cselekszem céltudatosan, ha olyan helyzetet akarok teremteni a nép számára, amely erőssé teszi.”

Hitler „erő” fogalmához kapcsolódott az „életter” is. A „vezér” 1936-ban azt ötle ki, hogy „Németország túlnépesedett és nem tudja önmagát ellátni. Ennek a problémának a végleges megoldása csak az életter bővítésével található meg”. Az pedig hogyan lenne bővíthető másképp, mint erővel? Hitler tehát hozzálátott ahhoz, hogy Németországot katonai táborrá változtassa.

„Akkor végre létrejön a »felfegyverzett nép állama«, amelyet lelki szemeimmel mindig láttam! Nemcsak azért lesz a felfegyverzett nép állama, mert ifjú korától hajlott koráig mindenki fegyvert fog viselni, hanem azért is, mert a nép lelkileg készen áll majd arra, hogy ezt a fegyvert használja is.” A „vezér” az agressziót bármely ország ellen jogosnak tartotta, elsősorban persze a Szovjetunió ellen, ahol a legtöbb „élettér” fellelhető (nem is annyira a német nép, mint a német monopoltőke számára.) 1939-ben a birodalmi kancellárián tartott tanácskozáson, amelyen kiadta a parancsot a Lengyelországba való betörésre, így foglalta össze politizálásának lényegét: „El kell utasítani gondolatot, hogy a problémákat csak a körülményekhez igazodva lehet megoldani. A körülményeket kell a mi követeléseinkhez igazítani. Idegen államokba való behatolás és idegen vagyont elsajátítása nélkül ez ma már lehetetlen.”

Hitlert mind a külpolitika, mind a belpolitika terén nagyon zavarta az emberek jogfelfogása. Egyik legfontosabb céljának tekintette, hogy kiirtsa a tömeg tudatából a jogi normákat. Csak így válhatott valóban korlátlan a nácik hatalma, csak így rombolhatták le azokat az akadályokat, amelyek a szabadrablás és az önkény rendszerének kiépítése előtt álltak.

Ezért a náci ideológia egyik központi elemévé vált a jog elavultságának hangsúlyozása, hiszen az a német erő növekedésének útjában állt, amelyet pedig nem korlátozhat senki. Aki erre tör, mint legfőképpen a kommunisták, az a „nemzet ellensége”. Hitler első törvényeit, amelyek felfüggesztették az alkotmányos jogokat és megteremtették a feltételeket a náci törvénytelen rendszerének kiépítéséhez, „a kommunizmus elleni harc” ürügyén fogadták el, a kommunista világnézet vállalását a köztörvényes bűnök közé sorolták. Ezt követően a nácik kiirtottak minden olyan nézetet, amely nem egyezett a Führer nézeteivel. A kommunisták után törvényen kívül helyezték a szociáldemokratákat, a liberálisokat és minden demokratikus gondolkodású embert. Hitler számára az antikommunizmus jó ugródeszka volt ahhoz, hogy leszámoljon valamennyi ideológiai ellenfelével bírósági tárgyalás – az „elavult jog” alkalmazása – nélkül, koncentrációs táborok poklába vagy bitóra küldve őket.

Hitler nyomban hatalomra jutása után ellenőrzése alá vonta a sajtót, az irodalmat, a művészetet és a társadalomtudományokat – vagyis, az ő értelmezésében, a „propagandát”. 1933. március 13-án létrejött a birodalmi propaganda-és népművelési minisztérium, amelynek Joseph Goebbels lett a vezetője azzal a megbízással, hogy tegye a „propagandát” „náci szelleművé”. Goebbels legelőször a sajtót gyúrta át. Áprilisra valamennyi ellenzéki kiadvány megszűnt. A megmaradt lapok és folyóiratok, amelyek élére egytől-egyig nácik kerültek, a hírszolgáltatás helyett áttértek az uralkodó párt ideológiájának közvetítésére. Goebbels következő lépése az volt, hogy megtisztította a könyvtárakat a „káros”, azaz a „fajlag idegen” művektől. A haladó irodalom és tudomány elleni hadjárat egy óriási autodaféval kezdődött. 1933. május 10-én Berlinben, az egyetem előtt az Unter den Linden óriási könyvmáglyát raktak. A náci egyetemisták már reggel óta hordták a nyilvános könyvtárakból, Einstein, Feuchtwanger, Heine, Thomas Mann, Marx, Remarque, Spinoza, Stefan Zweig és több száz más szerző műveit. Amikor beesteledett, a látványosság szervezői fáklyákkal lángra lobbantották a köteteket. Az egyetemisták és a bábázkodók tömege kórusban ordította: „Égjél, Heinrich Heine!”, „Égjél, Remarque!”, „Égjél, Feuchtwanger!” Goebbels ott, a máglyánál beszédet mondott: „Egyetemista fiúk és lányok, nagy jelképes tettet hajtottatok végre... E máglya fényétől megvilágítva hűséget esküszünk a birodalomnak, a tudománynak és vezérünknek, Adolf

Hitlernek. Heil! Heil! Heil!” A minisztériumba visszatérve Goebbels hozzálátott a betiltott művek terjedelmes listájának elkészítéséhez. 149 szerző művei örök időkre indexre kerültek. A listát évről évre bővítve összesen 12 400 művet tiltottak be. Végül kiadtak egy titkos „rendeletet”, amely külön engedélyhez kötötte a külföldi kiadványok olvasását.

A propaganda egyik fő feladatát Hitler magasztalása jelentette. A Führer portréját kötelező volt kifüggeszteni minden hivatalos helyiségben, sőt a náci párt minden tagjának lakásában. Az állami intézményekben hivatalosan bevezették az új „német” köszöntést, a jobb kar felemelését, amely a „Heil Hitler!” kiáltást kísérte. 1934-ben olyan utasítást adtak ki, hogy minden német így köteles köszönteni a náci zászlókat. Minden hivatalos írás végére oda kellett írni: „Heil Hitler!” Majd a családok részére is előírták a horogkeresztes zászlókat, amelyre a svasztikát az asszonynak kellett ráhímeznie.

Több tucatnyi rendelkezés írta elő, milyen tiszteletadás illeti a Führert és a náci pártot. Mindezek a rendelkezések részét képezték annak a rendszernek, amelyet Hitler és munkatársai dolgoztak ki a nép „átnevelésére”. 1933. szeptember 22-én Hitler elrendelte a birodalmi kulturális kamara felállítását. Ennek voltak alárendelve az ágazati kamarák, az irodalmi, a rádió, a színházi, a zenei, a képzőművészeti kamara. Ettől fogva kulturális területen csak olyan személyek működhetnek, akik tagjai voltak valamelyik kamarának. Az, akit kizártak a kamarából, nem űzhette korábbi foglalkozását, sőt, állampolgári jogaitól is megfosztották.

Az 1933. október 4-i sajtótörvény felsorolta, milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie a sajtó minden munkatársának. Szerkesztő az lehetett, aki 1) német állampolgár, 2) nem fosztották meg állampolgári jogaitól, 3) „árja” származású és nem vett feleségül „nem árja” nőt, 4) rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek a nép szellemi neveléséhez szükségesek. A Führer a náci uralom egész időszakában szigorúan rajta tartotta a szemét a sajtón. Goebbels apparátusa naponta tömérdek instrukcióval látta el a lapok főszerkesztőit. Tilos volt írni a nyomorgókról, a szegény gyermekekről, a gyermektelen családokról (amelyek hivatalosan nem léteztek), Heinrich Heinérről (a Schubert-dalok kapcsán sem) arról, hogy Goethe szabadkőműves volt, vagy a Führer utazásairól, amelyek a kormány sajtóügynökségének hatáskörébe tartoztak. Nem jelenhetett meg hír a Németország–Ausztia labdarúgó-mérkőzésről, ahol is a német csapat veszített. Szigorúan tilos volt olyan képet közölni Hitlerről, amelyen szemüveget visel, később pedig olyanokat, amelyeken botra támaszkodik.

Sok gondot okozott a náci vezetésnek Carl von Ossietzky, a világhírű publicista, aki a weimari köztársaságban a *Die Weltbühne* című haladó folyóiratot szerkesztette. Ossietzkyt nagyon népszerűvé tette megalkuvás nélküli harca a fasizmus, a militarizmus és a háború ellen. Hitler persze koncentrációs táborba záratta. 1936-ban azonban Nobel-békedíjjal tüntették ki. Világszerte kampány indult Ossietzky kiszabadításáért. Erre kórházba szállították a publicistát, hogy írásbeli hűségnyilatkozatot csikarjanak ki belőle, és rávegyék arra, hogy mondjon le a díjról. Ossietzky nem adta be a derekát. Ekkor Hitler, a törvénytelenység fő korifeusa törvényben tiltotta meg, hogy német állampolgár elfogadja a Nobel-díjat, és megalapította a Német Nemzeti Díjat, amelyet minden évben nagy pompával nyújtottak át a náci irodalmároknak.

Hitler, aki nagy festőnek és építésznek, az irodalom és a művészet nagy szakértőjének tartotta magát csak annyiban ismerte el a művészetet, amennyiben az a nácik embergyűlölő céljait szolgálta.

„Az elkövetkező évtizedek német művészete hősi művészet lesz, vasromantika hatja át, nem lesz benne szemernyi szentimentalizmus sem, nemzeti és patetikus művészet lesz” – mondta 1933-ban Goebbels

Hitler maga szabta meg a művészeknek, mit írjanak és hogyan írjanak, mit és hogyan ábrázoljanak a képeken, milyen szobrot formázzanak és hogyan. És jaj volt annak, aki megszegte a Führer előírásait! A náci párt kongresszusán, amelyet hivatalosan „a szabadság kongresszusának” neveztek, Hitler mindenkit leszidott, aki a művészetben eltért a náci normáktól, „a nemzetiszocializmussal szemben ellenséges” áramlatokat követett, és – kedvenc kifejezése szerint – csak „dadogta” a kultúrát és a művészetet. 1936. január 26-án egyetemisták előtt tartott beszédében kijelentette: „Felháborító jelenség, amikor az ember olyan képet lát, amelyet egy tizenegy éves gyerek is megfesthetett volna, és egy leleményes alak hosszú »használati utasítást« mellékel hozzá, mondván: tudom, hogy ezt nem vagy képes megérteni. »Ez az én átélésem. Én ezt a rétet nem zöldnek, hanem kéknek látom. Nekem úgy tetszik, hogy kék.« És így lesz ez mindaddig, amíg a züllött burzsoázia lesz hatalmon. Ez a burzsoázia nyugtatgatja magát ilyenformán: ha egyszer a művész kéknek látja a rétet, akkor talán az én szemem rossz, ha én zöldnek látom!” Hitler többször elmélkedett arról, hogy a nemzetiszocialisták boldoggá tették a német népet, mert leszámoltak a „rothadó” kultúrával. „Múzeumlátogatásaim során könyörtelenül eltávolítottam mindent, ami művészi szempontból nem volt egészen kifogástalan” – dicsekedett. Vagy így: „Mindig határozottan képviseltem azt az álláspontot, hogy az a művész, aki szemetet küld a kiállításra vagy szélhámós és akkor börtönben van a helye, vagy örült és ezért bolondok házába kell csukni; ha pedig nem lehet pontosan megállapítani, hogy örült-e vagy szélhámós, akkor koncentrációs táborba kell küldeni átnevelésre, hogy megtanítsák a hasznos munkára. Ezért az én kiállításaim a naplopók számára olyanok, mint a lidércnyomás.” (Ez a kijelentés nem csupán a „vezér” mizantrópiáját és szadizmusát leplezi le, de a munkáról vallott kifordult nézeteit is.)

A náci Münchenben felépítették a Német Művészet Házát, hogy abban rendezzék be a német művészet állandó kiállítását. A képeket elbíráló bizottságban, amelyben a Führer elnökölt, egyetlen művész sem vett részt. A tárlaton Hitler alakja került a középpontba. Több tucat szobor, emlékmű, továbbá a „vezér” részvételével rendezett különböző ünnepeket, összejöveleteket, találkozókát megörökítő festmény volt látható. Goebbels, Göring és Himmler portréi jóval kisebbek voltak, mint Hitleré. A többi kép és szobor témájául a német történelem győzelmes csatái mellett a „nordikus típusú árját”, „az új Németország emberét” választották, úgymint a boldogan nevető vagy szorgalmasan tevékenykedő munkást, a háborúra kész germán harcost, az izmait megfeszítő sportolót és a dús keblű, szőke német anyát.

1937-ben a náci propagandaminiszternek az a gondolata támadt, hogy rendezzék meg a „fajlag idegen” művészet kiállítását. Ezen a kiállításon 736 képet mutattak be impresszionisták és modern művészek alkotásaiból, köztük Renoirtól, Gauguintól, Van Goghtól és Liebermanntól. Goebbels minden művet kommentárral látott el, úgymint: „Ilyennek látják a természetet a lelki betegek”, „Ezt nevezték német művészetnek a »szakértők«”, „Német paraszt zsidó szemmel nézve”. A megnyitó látogatói, akiket éppolyan gonddal válogatott össze, mint a képeket, persze kinevették a kiállított műveket és ócsárolták a művészeket. Goebbels azonban alkalibrálta magát, mert a nagyközönség előtt óriási sikere volt a tárlatnak, így azt a „beteg” művészek iránti „egészségtelen, érdeklődés” miatt

be kellett záratnia. 1938-ban Hitler elrendelte a „fajilag idegen” alkotások elkobzását és megbízta Goebbels, az összerabolt 13 ezer képet és szobrot adja el külföldre dollárért. Azokat a műtárgyakat, amelyeket nem sikerült rögtön eladni, meg kellett semmisíteni. 1939. március 20-án a berlini tűzoltó-főparancsnokság udvarán nagy máglyát raktak műalkotásokból. Ezen a napon a nácik körülbelül 5000 festményt és grafikát égettek el. Goebbels a „fajilag idegen” zene, a „nem árja” és a „formalista” zeneszerzők, így Mendelssohn és Hindemith művei ellen is fellépett, és a dzsesszt is betiltotta, mint a „nem teljes értékű néger faj” zenéjét. (Megjegyzendő, hogy „néger fajról” beszélni annyit tesz, mintha a „nordikus” és nem „nordikus” népeket egy közös európai családba sorolnánk.) „A művészetet vissza akarjuk adni a népnek, hogy a népet újra elvezessük a művészethez!” – jelentette ki Goebbels.

1933 után Hitler tisztogatást rendezett minden egyetemen és tudományos kutatóintézetben. A német tudományra érzékeny csapást mért a tudományos intézmények „árjásítása”, noha a műszaki tudományok gleichschaltolása során a Harmadik Birodalom főkolompósa már óvatosabban jártak el, mert a fejlett technikára szükségük volt a fegyverkezéshez. Több száz tudós emigrált. Mások megalkudtak lelkiismeretükkel, s ezek között elég szép számmal akadtak híres emberek is, akik kritikátlanul elfogadták Hitler azon kijelentéseit, hogy az amerikai technikát németek hozták létre, az árják adták „államiságot” az oroszoknak, és Anglia azért nyerte meg háborúit, mert „német vérrel” harcolt, hogy Lombardiában mindmáig érződik az „árja szellem”, hogy a kereszténység a németek műve, mert Krisztus árja volt. (Hitlernek ezt a „felfedezését” később minden hivatalos náci kiadványba bevették.) Nem sokkal azután, hogy Hitler hatalomra került, az egyik matematikai kar új dékánja már a következő címmel tartott bevezető előadást: „A matematika nordikus tudomány”. A Nobel-díjas Stark szolgálékúen dicsérte a nácik „káderpolitikáját”, amely megszabadította Németországot a „fajilag idegen tudósoktól” és „bebizonyította”, hogy az árja biológiáé az elsőbbség minden nagy tudományos felfedezésben, fejet hajtva Alfred Rosenberg előtt, aki létrehozta a biológiai és fajtudományi intézetet, mondván, „a nemzetiszocialista világnézetnek át kell járnia minden tudományt”. A náci rendszert kiszolgáló írókat, művészeket, tudósokat azután Hitler elhalmozta mindennel, sőt, például az írókat olyan kellemetlenségtől is megszabadította, mint az irodalmi kritika, amelyet egyszerűen betiltott.

Hitler mindenben jártas, nagy tudósnak tartotta magát. Kijelentette például, hogy a rák ételmérgezés következménye, hogy a Hold krátereit úgy keletkeztek, hogy a Hold összeütközött „kis holdakkal”, hogy időszámításunk előtt tízezer évvel a Hold összeütközött a Földdel, hogy a kerékpár konstrukciója megfelel „a természeti törvényeknek”, a léggömbé viszont „természetellenes”. És mindez csálhatatlan igazságnak tűnt mindaddig, amíg pártja terrorszervezetével és a legkorszerűbb propagandaeszközökkel fenntartott rezsímjét – ahol a hazugságot igazságként hirdették, miközben eltűntették az igaz embereket, ahol lépten-nyomon cinikus szolgálékú, ordító pártemberekbe lehetett ütközni, ahol az emberekkel nap mint nap megünnepeltették saját bukásukat, ahol undorító lobogók és óriásplakátok fertőzték meg a városképeket és a tájat – el nem söpörte a történelem.

Magyar migráció 1956-ban

Az 1956-os magyar migránsok befogadására szervezett nemzetközi segélyakció a magyar és az egyetemes migrációtörténetnek egyaránt kiemelkedő fejezete. Az európai viszonylatban is jelentős, mintegy 200 ezer fős migránstömeg ellátása, befogadó országokba szállítása és integrálása a nemzetközi menekültsegélyezés különleges sikere, amelyben az ENSZ intézményei meghatározó szerepet játszottak.

1957. április 1-jéig az ENSZ menekültügyi hivatala által nyilvántartott 193 805 migráns közül 135 417 személyt már elszállítottak 29 különböző – 14 Európán kívüli – országba. 78 574 fő európai és 56 843 fő pedig Európán kívüli országokba került. 1957 december végéig az Ausztriában nyilvántartásba vett menekülők mintegy 90%-a új hazájába érkezett. A legtöbben az Egyesült Államokban (35 026), Kanadában (24 525), Nagy-Britanniában (20 590), az NSZK-ban (14 270), Svájcban (11 962), Franciaországban (10 232) és Ausztráliában (9423) telepedtek le.

Az 56-os magyar migránsok igen jó bánásmódban részesültek. Néhány, nem jellemző negatív példát leszámítva, sikeresen integrálódtak a nyugati társadalmakba. Az ENSZ-akció összköltsége több mint 100 millió akkori (vagyis több mint 1 milliárd mai) dollárt tett ki, amely messze meghaladja az 1954-ben létrehozott ENSZ Menekült Alapba (UNREF) a második világháború utáni menekültprobléma megoldására befizetett összeget.

A magyar migránsok befogadását nagymértékben elősegítette a – mai Európai Unió szilárd talapzatát képező – nyugati országok támogató hozzáállása és adakozókészsége. Az írott források és a szóbeli közlések egységesen állítják, hogy a magyar felkelők élethalálharcát feszült, sőt aggódó figyelemmel és kitüntetett szimpátiával kísérő nyugati polgárok, akiket sokkolt a Szovjetunió brutális katonai fellépése, különleges együttérzéssel fogadták a földjükre érkező menekült magyarokat. „Az ötvenhatos magyar emigránsok a forradalom dicsőségének részeseiként és egy a világ bámulatát kiváltó nemzeti felbuzdulás hőseiként érkeztek külföldre. Sok helyütt majdhogynem megtiszteltetésnek vették a magyar szabadságharcosokkal való találkozást” – írta Borbándi Gyula. Ez a szimpátia azután jelentkezett a magyar migránsokat támogató alapítványok részére történő adakozási kedv megnövekedésében, valamint a migránsokkal kapcsolatos hivatalos kormánynyilatkozatokban és intézkedésekben, így a migránsokkal közvetlen kapcsolatba lépett hatóságok segítőkészségében is.

A fejlett országokban persze nem haboztak mérlegelni azt a körülményt sem, hogy a magyar migránsok nagyrészt fiatal, egészséges, jól képzett, egyedül álló, azonnal munkába állítható férfiak voltak – nem pedig kenyérpusztító csavargók és ingyenélők –, akik a munkaerő-keresletnek megfelelően értéktermelő és adófizető polgáraik lesznek. Mert a konstruktív gondolkodás ezt diktálja, de nevezhető ez a szemlélet polgárinak is.

Beszűkített műltszemlélet

R. Várkonyi Ágnes, a Rákóczi-kor egyik legjelesebb kutatója tizenegy éve tartotta meg akadémiai székfoglalóját. Ennek kapcsán a múltról folytatott közbeszéd és a kurrens történettudomány eredményeinek távolodásáról így nyilatkozott:

„Riasztónak ítélem e jelenséget, mert e távolodást az általános értékválság, a kultúra, a művelődés értékrendjének átalakulása nemcsak növeli, hanem súlyos torzításokkal terhelheti meg. Miközben jól érzékelhető a heves társadalmi igény határainkon innen és határainkon túl a múlt ápolására, a friss tudományos felismerések, az új tehetséges történésznemzedék kutatási eredményei sajnos egyáltalán nem épülnek be a köztudatba. Ennek több oka van; magyarázható a sokat ismételt oktatási-kulturális problémákkal, a hazai könyvkiadás gondjaival, a közvetítő fórumok felkészületlenségével. De még nagyobb probléma a roppant érzékenység, s a különböző előjelű elutasítások. Főleg ez nehezíti meg, hogy a hazai köztudatban rég kialakult képeket a valóság gazdagságában árnyalt, korszerű kutatási eredmények váltsák fel. Így változatlanul tovább élhet az a romantikus történelemfelfogás, amely a magyar múlt döntően fontos korszakait mondhatni egyetlen nagy kuruc-labanc csiki-csukinak tekinti, néhány, rendszerint tendenciózusan félreértelmezett főszereplővel.”

Mindez a leegyszerűsítés, sematizálás, társadalmi tartalmától megfosztott felszínesség és beszűkített műltszemlélet kövkezménye. A dualizmus időszakában a 48-as Függetlenségi Párt tűzte a zászlajára a Kossuth előfutáraiként felmutatott történelmi személyiségek neveit. Ahogyan Herczeg Ferenc írta visszaemlékezéseiben: a függetlenségi Thaly Kálmán nyomán valósággal kisajátították Rákóczit, megtették tiszteletbeli pártelnököknek, és értelemszerűen a saját pártprogramjuk képviselőjét látták benne. A századelőn hamisítatlan boszorkányüldözést folytattak a Thaly nézeteit bíráló ifjú Szekfű Gyula ellen, amikor ő a heroizálást könnyelműen mellőzve írt a száműzött Rákócziról. A tudomány szavát elnyomták, és a tisztázó katarzis elmaradt. Pedig ha nincs értelmes felvilágosítás, ha a társadalom nem érti a múltját, akkor zavaros, torz nézetek kerítik hatalmukba az embereket. És sajnálatos módon ma, bő száz évvel később is eleven a nemzeti múltnak ez a már-már vallásos színezetű tisztelete, miközben a társadalomban kifejezetten torzult kép él történelmünk megannyi mozzanatáról. A magyar történelem ugyanis nem a végeláthatatlan huszárrohamok sorozata, s ennek a ténynek a felismerése akár még a jelenünk és a jövőnk számára is hasznos lehetne. Nagy dolog történelmet írni – szögezte le egy régi történetíró. A reformkori historikus, Szalay László pedig így vélekedett: „A tudomány Magyarországon életkérdés.” A tradicionális megközelítés ráadásul mindenkor a belső, a kibékíthetetlen ellentéteket sulykolta, ám az örökös szembeállítások egész egyszerűen nem állják ki a tudományosság próbáját. Bethlen Gábor és Pázmány Péter például rejtjelesen is leveleztek egymással, és seregnyi kérdésben egyetértettek. S azt is könnyűszerrel beláthatjuk, hogy a másfél évszázadon át három részre szakított ország aligha

egyesülhetett volna újra a gyakran politikailag és vallásilag is ellentétes álláspontot elfoglaló csoportokat mindvégig összetartó hálózatok és kapcsolatrendszerek nélkül.

A Rákóczi-kor történetét több szempontból is más megvilágításba helyezi az árnyaltabb megközelítés. Részint nyilvánvalóvá válhat, hogy a szabadságharc az európai nagy átalakulás része volt, együtt mozgott a változó Európával. Legalább annyira nemzetközi diplomáciai tárgyalások, illetve folytatólagos egyezkedési kísérletek sorozata volt, mint valódi harci cselekmények együttese. II. Rákóczi Ferenc, helyesebben Rákóczi és munkatársai – mert az egyszemélyes történelemtől is illenék már búcsút venni! – mindjárt a kezdet kezdetén az európai békerendszerhez kívántak csatlakozni, hogy a török alól felszabadult s újraegyesített országban az állami önrendelkezést biztosítva békés állapotokat teremtsenek. Nemcsak vitéz brigadérosok voltak Rákóczi környezetében, akik egyébiránt persze jól tudták, hogy a Habsburg Birodalmat katonailag nem lehet legyőzni, hanem tudományosan képzett, napjaink köztudatából fájón kihullott politikusok is, akik nyelveket beszéltek, és ismerték Hugo Grotius elvét a hatalmi egyensúlyról, amelyben a kis országok éppen olyan fontosak, mint a nagyok. És ki tudja Habsburg I. Józsefről, hogy Rákóczi második fiának keresztapja volt és közreműködött a fejedelem szökésében?

„Közbevetőleg jegyzem meg, hogy e téren a történettudománynak is jócskán van adóssága, hiszen Habsburg Intézetünk már van, de sajna monográfiánk egyetlen XVI-XVII. századi Habsburg-uralkodónkról sincsen – fejtí ki a tudósasszony. – A hagyományos kuruc–labanc oppozíció azzal sem tud mit kezdeni, hogy a szemben álló felek nemcsak tárgyaltak, de bizony kereskedtek, leveleztek is egymással. A korábbi kapcsolatokat nem számolták fel, s a mai békeidőben már-már intézményesült gyűlöletnek helyi szinten nyomát sem találhatjuk. Rákóczi és köre sohasem használta önmeghatározásképp a »kuruc« jelzőt, mi több, a fejedelem a szabadságharc elején rendeletben tiltotta a szó alkalmazását. Nem tekintette magát kurucnak korábban Thököly Imre sem. A XIX. század második felében Thaly Kálmán népszerűsítette e szót, s alkalmazta a korszakra éppúgy, mint egyébiránt saját magára is. Ő teremtette meg a fogalomhoz azóta elválaszthatatlanul hozzákapcsolódó édesbús hangulatot is. Sőt Thaly saját kuruc balladáit az eredeti énekek közé keverte, s azokat utóbb bizonyító erejű forrásként kezelte. A máig tisztázatlan eredetű kuruc szó untilg ismételtetése tehát már hosszú ideje történelmietlen.”

Ha valaki a három részre szakadt Magyarország időszakára gondol, szinte automatikusan olyasféle fordulatok juthatnak az eszébe, mint „a sasnak körme közt”, „Magyarország siralma”, „Hungária panasza”. A kor magyarságának megpróbáltatásainak és mérhetetlen veszteségeinek tagadása nélkül látni kell, hogy ezek a kitételek olyan népszerű toposzok, amelyeket majd valamennyi háború verte európai országról elmondtak az idő tájt a lakosok éppúgy, mint a külső szemlélők. A jól ismert harcok szüneteiben és közepette végbement a reformáció és a katolikus reform, az ország befogadta a reneszánsz világképet, kibontakozott a magyar nyelvű irodalom, virágzott a tehetségkutatást mindenkor szem előtt tartó oktatás, kifejlődött az értelmiség, az udvari kultúra, és nem utolsósorban nagyban működött a gazdaság. Üveghuták és papírmalmok épültek, és a magyar főurak (akikről Szekfű Gyula egy tanulmányában azt írta, hogy inkább megisszák a bort, mint hogy eladják) beszálltak a nemzetközi bor- és egyéb kereskedelembe. A kor nem egy embere szigorú pénzügyi fegyelemben élt, gondosan számon tartotta bevételeit és kiadásait – Szirmay András, a külföldön képzett zempléni köznemes például négy évtizeden át –, s ez jócskán ellentmond a

síralmas állapotokról kialakult képnek éppúgy, mint a harcokba belefeledkező vitéz és az üzleti haszonra sosem néző magyar nemzet közhelyének.

„A székely falutörvények például szigorúan védték érdeiket, kijelentvén, hogy azokat elődeiktől csak használatra kapták, s hogy utódaiknak tartoznak megőrizni azokat. Felismerhetjük ugyanakkor azokat a folyamatokat is, amelyek a politikai és harci eseményekkel legalábbis egyenrangú jelentőséggel bírnak, mint amilyen a már számunkra is ismerős szerelemfelfogás, a gyermekszeretet vagy a toleráns valláspolitikai meghonosodása volt. A korban kívánatos státusszimbólumként beszerzett távcsövek és órák pedig a tér- és időfelfogás változását jelzik számunkra. És mielőtt még bárki is érdektelennek nevezné e kutatási irányokat, hát látnunk kell, hogy a reneszánsz időtudat valósággal átformálta a kor közgondolkodását. Az új felismerés ugyanis, miszerint a jövő tervezhető, fordulatot jelentett a magyar kora újkor politikai közösségének számára. A jelen döntéseinek gondos mérlegelése a jövőbeli mozgástér biztosítására s a jövő felelősségteljes tervezése ugyancsak kilóg a végletekig leegyszerűsített reprezentációs sémából, noha feltehetőleg hasznosabb viselkedési mintákat sugallhatna, mint a tehetetlensége miatt búsan kesergő magyar példája. Pedig a romantikus történelemszemlélet meghaladása létkérdés, hiszen már most is látható, hogy a magyar történelem egész egyszerűen kiszorul a nagy európai összefoglalásokból. A magunk történetét nyilvánvalóan nekünk kell megírunk, s a saját forrásainkat is nekünk kell feldolgoznunk, ám az érzelgős leegyszerűsítések és múltunk romantizálása aligha találnak szélesebb körben megértésre. Mert Európát, az európai történettudományt ez már rég nem érdekli.”

Tizenegy éve. Ó, tudomány illúziója! Társadalmunk akkori, beszűkített történelemszemlélete a nyitottság elérhetetlen illúziójaként vetül elénk a mai, szomorú helyzetben...

Nándi Mihály: Sporttörténelmi „migráns”-siker

Hallgatom a Bartók rádió híreit:

1. Magyarország elutasítja az ENSZ migrációs tervezetét, és nem vesz részt annak kidolgozásában. (De hát miért venne részt? Azt majd kidolgozza a megfelelő szakbizottság, és – a jelenlegi magyar országgyűlési gyakorlattal ellentétben – kellő időt hagy a tagországok képviselőinek arra, hogy megtegyék az észrevételeiket. Egyébként mi a tervezet lényege? Az ENSZ alapokmányának megfelelően az otthonuk elhagyására kényszerülők ellátásának és beilleszkedésének elősegítése. Megjegyzés: Magyarország, amely kérte a felvételét az ENSZ-be, aláírta az alapokmányt, ezzel elfogadta az ENSZ eszmeiségét.)

2. Magyarország és Bulgária egyetért abban, hogy a migráció káros dolog. Elutasítják az Európai

Unió ellenük indult kötelességzegési eljárását, és tovább erősítik határaink védelmét. (Megjegyzés: Magyarország, amely kérte a felvételét az Európai Unióba, aláírta annak alapokmányát, ezzel elfogadva nem csak annak eszmeiségét, hanem a szabad vándorlásra való alapvető emberi jog biztosítását.)

3. Phjongcsangban ötezer méteren olimpiai bajnok lett a magyar gyorskorcsolya-váltó. Tagjai Liu Shaolin Sándor, Liu Shaoang, Knoch Viktor és Burján Csaba.

Igen, a mi fiaink már az elején megpróbálnak az élre állni és diktálni a tempót, de az előfutamok során olimpiai rekordot futó dél-koreaiak átveszik tőlük a vezetést. Forr a korcsolyacsarnok, de hiába a hazai közönség lelkes biztatása, kedvenceiket a kínaiak a második helyre utasítják. De a mi fiaink nem szakadnak el az élvezőnytől, ott lihegnek a kínaiak és a koreaiak nyakán, űzve, hajtva, egy pillanatig sem hagyva megnyugodni őket. Hajrá, fiúk, csak így tovább, az érem már biztos! És akkor féltávnál kicsúszik Dél-Korea! Kicsúszik a házigazda, most kell megindulni, fiúk, mindent bele! A második helyen álltok, a második helyen, egy téli olimpiai döntőn. Sporttörténelmet írhattok, hiszen eddig csak a Regőczy-Sallay jégtánckettős ért el második helyet, ők is harmincnyolc éve. Mindenki, aki magyar, felugrik most. Ez az, remek a trükkös váltás, most már meg is nyerhetitek, igen, és Liu Shaolin Sándor behozza az első helyre a magyar váltót! Behozza, olimpiai csúcsot jelentő idővel! A mi fiaink megszerzik Magyarország első aranyérmét a téli olimpiák történetében!

A mi fiaink. Akkor hogy is van ez a migránsokkal? Hiszen az ENSZ migrációs tervezete kapcsán a magyar kormány kijelentette, hogy a migráció káros jelenség, amelyet a magyarok elutasítanak. És akkor az olimpikon magyar váltóban ott díszeleg két „migráns” is? A négyből kettő, ötven százalék? Kínos, nagyon kínos a sovinszta kormánypolitikára nézve. És persze ránk, igaz magyarokra nézve is, akiknek pirul az arcunk, és lehorgad a fejünk, hogy kormányunk így meri sértegetni a nemzetünk hírét felemelő bevándorlókat, akinek a sora Szent Gellérttel kezdődik...

Ballai László: A migráció nem rendészeti kérdés

A „migráció” sokrétű kifejezés. Jelenti például azt, ha valaki a kis falujából a fővárosba költözik, hogy ott csinálja meg a szerencsését. Jelenti azt, hogy a munkát keresők oda vándorolnak, ahol munkát találnak. Jelenti a honfoglalást is. A világnak egyetlen olyan országa sincsen, amelynek jelenlegi lakosai valahonnan ne vándoroltak volna oda, akik ne „migránsok” lennének. Ez még az egyre csökkenő számú „őshonos” bennszülöttekre, Pápua Új-Guinea vagy Brazíliának az Amazonas őserdőiben élő törzseire is igaz. Jelenti egy jobb lét felé való menekülést, mint azt az 56-os kétszázezer magyar migráns példázza (akiket mint „szabadságharcosokat” tárt karokkal fogadott a világ, noha a fegyveres küzdelemben ténylegesen csupán tizenöt-ezren vettek részt, és jó részük

elesett, vagy fogságba került). A migráció – könnyen belátható – a történelem mozgatórugója.

Az ókori zárt, hieratikus társadalmak jellemzője volt az, hogy, miután bevándorolt vezetőik megszilárdították a hatalmukat, fallal övezték magukat és károsnak kiáltottak ki mindent, ami a legcsekélyebb változást is eredményezhette volna elnyomó rendszerükben. „Hát a limes? – kiálthatná valaki. – A zárt határvédelem?” Róma a zárt társadalom ellenpéldája. Ott még egy felszabadított rabszolgasarjából is lehetett császár. A rómaiak elsajátították a görög műveltséget és tudományt, folyamatosan fejlesztették magukat más népek tapasztalataira építve. Ha katonai vereséget szenvedtek, kielemezték annak okát, ellenségeiktől mindent átvettek, ami hasznukra lehetett, így a karthágóiaktól a hadihajót, a galloktól a rövid kardot, a germánoktól – a nadrágot. És a jog! A rómaiak találták fel a jogállamot, méghozzá zseniális módon kiterjesztve Róma város polgárjogát a birodalom szabad lakosságára – ezt végül megkaphatták a gótok, burgundok és a szkírek is. Akiknek a vezetői azonban saját hatalmi ambícióikat többre tartották a római kultúra értékeinél, és szétszaggatták a birodalmat. Rómát nem védte meg a limes. (Montesquieu véleménye szerint a rómaiak hanyatlása akkor indult meg, amikor kardjuk ereje helyett az erődjeik védelmében kezdtek bízni.)

A Római Birodalom bukásával csaknem egy évezredre eltűnt Európából az antik kulturális és technológiai színvonal, a jogállamiság gyakorlata pedig úgy másfél évezredre. Sokak szerint persze a sötét középkor nem is volt oly sötét, Róma pedig az utolsó két évszázadban már pusztán az egymással marakodó katonacsászárok martalékává vált. Mégis minden császár választással nyerte el tisztét, még ha a légionáriusokéval is (ez Gulielmo Ferrero szerint a köztársasági mechanizmus sajátos továbbélését jelentette, és ne feledjük el, hogy a régi római tisztségek betöltéséhez is szükségeltetett a tíz év katonai szolgálat letöltése, és a jelölt esélyeit óriási mértékben alátámasztották hadi érdemei), valamint gondoskodott a birodalom úthálózatának, vízvezetékeinek, fürdőinek és egyéb középületeinek fenntartásáról, amelyek a középkorban az enyészeté lettek. Egy valami azonban nem enyészett el: a migráció. Sőt, ekkor következett be a nagy népvándorlás kora, amely Európa mai népességének kohóját jelentette, és amely körülbelül a magyarok Kárpát-medencébe történő migrálásával ért véget.

A középkorban azután a migráció iránya megfordult (nem csupán a Szentföldre irányuló zarándoklatok, majd keresztes háborúk miatt), hanem mert tovább folytatódott az az állandó átrendeződés, amely a gazdasági fejlődés és a népességgyarapodás dinamikájából következik. A hospesek befogadása, így a német lovagoké – akik leverték Koppányt vagy Vazult –, majd az iparhoz, bányaműveléshez és építészethez értő mesterembereké, I. István király korától fogva a magyar állam erejének, erőforrás-kihasználásának mérhetetlen megnövekedéséhez vezetett. E „migráns-áradat” beengedése nélkül Froissart XIV. századi krónikájában nem említhette volna Magyarországot erős birodalomként.

Egyszer azonban a középkor is véget ért, még Magyarországon is, ahová Nyugat-Európából migránsok újabb áradata érkezett a XIX. században, hogy a magyar gazdaságot felzárkóztassa Európa élvonalához, így a Valero testvérek (akik Kossuth Lajos selyembe szőtt képét gyártották, amelyet a hazafiak a kabátjuk bélésébe varrva viseltek), a Goldberger család, Ganz Ábrahám (aki 1849-ben „Ne bántsd a magyart!” feliratú ágyúcsöveket öntött, amiért Haynau hatheti fogságra

ítélte), Dréher Antal, Mechwart András, Haggemacher Károly, Egger Béla, Hofherr Albert és Weiss Manfréd.

Az újkor történetéhez tartozik a világ vezető hatalmának, az USA-nak a felemelkedése, amelynek lakossága zömmel azoknak az európai migránsoknak a leszármazottai, akik a vallásháborúk, a forradalmak és ellenforradalmak, a gazdasági válságok, vagy a képtelenül ostoba ideológiákra alapozott diktatúrák miatt fölöslegessé váltak a saját hazájukban.

A II. világháborút és a gyarmatok felszabadulását követően a népmozgás dinamikája tovább fokozódott a világban. Ennek előnyeit a munkaerő-kereslet – és nem utolsósorban az „agyelszívás” tekintetében – először természetesen a volt legnagyobb gyarmattartó országok, Nagy-Britannia és Franciaország ismerték fel, létrehozva a migrációt is megkönnyítő nemzetközösségeiket. A probléma előtt az ENSZ sem hunyta be a szemét, alapértékei közé emelve a migrálni kényszerülők, vagy szándékozók védelmét és támogatását. Ezek az értékek mindnyájunk értékei, akik embernek valljuk magunkat.

A migráció hatalmas probléma, egyszersmind hatalmas erőforrás, de semmiképpen nem rendészeti kérdés. Ha gazdasági és nem politikai okok hajtják, az mindenképpen a szegény országok jogos törlesztési kísérleteként fogható fel a gazdagokkal szemben. Évtizedek óta üléseznek az Észak–Dél konferenciák. Ezek lehetőséget teremtenek a delegátusoknak, hogy kormányaik számlájára luxuskörülmények között töltsenek el hosszú heteket. Az eredményt senki nem kéri számon rajtuk – nincs is eredmény. Világos ugyanis, hogy olyan nemzetközi egyezményeket kellene kidolgozni, amelyek kötelezik a tőkebefektetőket arra, hogy profitjukat ne vonják ki abból az országból, amelyben azt realizálták, hanem ott investálják újra, mindenek előtt munkahelyeket teremtve. A befektetés csíziója azonban napjainkban egyet jelent a profiteltüntetésével. A magyar kormány által annyit ócsárolt Európai Unió törvények légiójával próbálja segíteni az etikus vállalkozói gyakorlat kialakítását. Holott annak pusztán az Európai Unió tagságból, illetve az ENSZ-értékek elfogadásából következnie kellene. Ilyen etikus magatartás Soros Györgyé, aki a vállalkozásai hasznának jelentős hányadát menekülteket támogató szervezetek segélyezésére fordítja. Talán azért is, mert ő még a saját bőrén tapasztalta meg 1944-ben, milyen az, amikor Magyarországon nem normálisan folynak a dolgok...

Olajos István: Ariszteidész, az „Igazságos”

Kétezer-ötszáz esztendővel ezelőtt, Kr. e. 483-ban Ariszteidészt osztrakiszmoszal, azaz cserépszavazással száműzték Athénból és ugyanebben az évben tett javaslatot Themisztoklész egy erős athéni flotta kialakítására, eredetileg az Aigina szigete elleni háború céljaira. Akárcsak a mitikus

regékről, az ókori történelmi eseményekről is többféle, néha egymásnak ellentmondó leírások maradtak fenn. Ariszteidészről, aki Kr. e. 540 körül született, Plutarkhosz jóvoltából részletes életrajz maradt ránk, nagyrészt ennek alapul vételével és idézeteivel tekintjük most át a görög–perzsa háborúban, illetve az azokat követő időszak rendezésében betöltött szerepét, kidomborítva egészen szokatlanul tiszta és erkölcsös jellemét.

Plutarkhosz szerint „egyedül járt a politikai életben, mindig a maga útját követte, először is, mert nem kívánt barátai büntársa lenni, de nem is akarta megszorítani őket azzal, hogy nem cselekszik kedvükre; másodsor, mert azt látta, hogy sok embert éppen a barátaik hatalmába vetett bizalom ösztönöz igazságtalanságra, s ő ettől óvakodott. Azt vallotta ugyanis, hogy becsületes polgárnak csak jóra való és igaz cselekedetekért és szavakért szabad lelkesednie. Az „Igazságos” melléknévvel illetett athéni államférfi (tulajdonképpen már ez elárulja, mennyire kilógott kora politikusai közül, hiszen a többiek ennél jóval harciasabb megnevezésekre vágytak) a Marathónnál lezajlott ütközetben Kr. e. 490-ben a tíz görög sztratégosz egyike volt. Nemcsak támogatta Miltiadész haditervét, hanem a vezetést is átengedte neki, amikor az őt illette volna meg (a főparancsnokságot ugyanis naponta váltogatták), és erre a többieket is rábírta, ami nagymértékben hozzásegített a győzelemhez.

„Különösen csodálatra méltó volt benne az az állhatatosság, amelyet a politikai élet változásai közben tanúsított; a kitüntetések nem kapották el, s ha kudarcok érték, nyugodtan és szelíden viselte el őket, mert azt tartotta, hogy mindenképpen hazáját kell szolgálnia, dicsőségre és anyagi előnyökre való tekintet nélkül” – írja róla Plutarkhosz. Mindez bírósági ügyekben is megnyilvánult, egyszer ellenségének, akit a bírák nem akartak meghallgatni, ő maga kelt védelmére. Egy másik alkalommal, mint bíró, így rótt meg azt, aki ellenfeléről állította, hogy Ariszteidészt többször megkárosította: „Arról beszélj inkább, jóember, hogy mi bajt okozott neked, mert én a te ügyedben ítélek, és nem a magaméban”.

Themisztoklészsal már kora ifjúságukban erősen különböztek egymástól, amely folyamatos vetélkedéshez vezetett közöttük, majd a politikai életben ádáz gyűlölködéssé fajult, olyannyira, hogy Ariszteidész javaslatait gyakran inkább másokkal tétette meg, nehogy azok elenyésszenek a presztízsharcban. Themisztoklész azonban ez sem akadályozhatta meg abban, hogy, ha viszonylag rövid időre is, eltávolítsa Ariszteidészt Athénból. A közjövédelmek felügyelőjeként sok visszaélést leplezett le, köztük természetesen Themisztoklészéit is, aki ezen felháborodva bevádolta és el is íteltette őt lopásért. A becsületes polgárok azonban ezt megsemmisítették, sőt tisztségét is visszanyerhette. Ekkor cselből enyhébbnek látszott mutatkozni a csalásokkal szemben, amit a sikkasztók örömmel üdvözöltek és Ariszteidész arkhónná választását szorgalmazták. Már megkezdődött a szavazás, amikor a jelölt e korholó szavakkal fordult az athéniakhoz: „Amikor hivatali tisztemet híven és becsületesen viseltem, büntetést szabtatok ki rám, de most, hogy a közvagyon javát tolvajok szabad prédájára hagytam, csodálatra méltó polgár lettem a szemetekben. Ami engem illet, jobban restellem mostani magasztalástokat, mint korábbi elmarasztalásomat, titeket azonban sajnállok, mert dicsőbbnek tartjátok, hogy aljas emberek kedvében járjatok, mint hogy vigyázzatok a közvagyonra”.

A két tusakodó fél a flotta kérdésében sem értett egyet. Themisztoklésznek viszont éppen Ariszteidész igazságosságát sikerült meggyűlöltetnie, ennek okát Plutarkhosz ekképpen tárja fel: „Az

emberek... irigylik az istenséget, és boldognak mondják, mert romolhatatlan és láthatatlan; félnek és rettegnak tőle végtelen hatalma miatt, de szeretik, tisztelik és imádják igaz voltaért. És az emberek mégis vágnak a halhatatlanságra, amelyre természetük szerint képtelenek, és a hatalomra is, amely többnyire a sors szeszélyétől függ; az erényt pedig az utolsó helyre teszik, holott az isteni tulajdonságok közül egyedül csak ezt nyerhetik el; mindez oktalanság tőlük, mert a hatalom, a jó szerencse és az uralom birtokosait az erény az istenekhez, az igazságtalanság azonban a vadállatokhoz teszi hasonlóvá”.

Az osztrakizmoszra olyan esetekben került sor Athénben, amikor valaki túlságosan nagy tekintélyre vagy hatalomra tett szert – tehát irigységet váltott ki maga ellen. Nem is büntetésnek tekintették, hanem inkább elővigyázatosságnak. A száműzendők nevét „osztrakon”-okra (törött agyagcserepekre) írták fel, és amennyiben a szavazatok száma meghaladta a hatezretet, a legtöbb voksot összegyűjtőnek tíz évre távoznia kellett. Az eljárás komolyságát mutatja, hogy egy írástudatlan és bárdolatlan falusi ember odaadta osztrakonját Ariszteidésznek, akit csak úgy találomra szólított meg, és megkérte, írja fel rá Ariszteidész nevét. Ő elcsodálkozva kérdezte meg tőle, mit vétett neki Ariszteidész. „Semmit – felelte az illető. – De unom már, hogy mindenfelé Igazságosnak nevezik.” Ezt hallva, Ariszteidész nem szólt semmit, felírta nevét a cserépdarabra, és visszaadta a falusinak. Midőn elhagyta a várost, feltartotta kezét az ég felé, és – Akhilleusszal ellentétben – azért fohászzkodott, soha ne kerüljenek olyan helyzetbe az athéniak, hogy kénytelenek legyenek visszaemlékezni rá. (Ha a demokráciát erről az oldaláról szemléljük, azt tapasztalhatjuk, hogy két és fél évezred alatt gyakorlatilag semmi sem változott: ostoba, műveletlen és befolyásolható emberek döntenek a hangosan és erőszakosan képviselt rossz mellett a jó rovására.)

Három esztendővel később azonban a perzsák újra támadásba lendültek, Thesszálián keresztül jelentős pusztításokat végezve és leírhatatlan riadalmat okozva, egészen Attikáig nyomultak előre. Athén a rendkívül nehéz helyzetben a száműzötteknek amnesztiát hirdetett, Ariszteidész még ez előtt, élete kockáztatásával önszántából kereste fel a csatára készülődő Themisztoklészt és határozott rábeszélésével támogatta a tervét, miszerint a görög hadvezérek által tanácsolt visszavonulás helyett mielőbb döntő küzdelembe kell bocsátkozni. Bár Xerxész ezernél jóval több hajóval indult útnak, ezeknek csaknem fele a Hellészpontosznál kialakított hajóhidat alkotta, mintegy százat elveszített az Euboa (Évia) szigetének északi csücskét képező Artemiszion-foknál található tengerszorosban eldöntetlenül végződött ütközet alkalmából, és – Hérodotosz szerint – jó néhányat a vihar is megtépázott. Themisztoklész hozzávetőlegesen kétszáz gályát számláló flottájához egyéb városállamok nagyjából ugyanennyivel csatlakoztak. A merész döntés eredménye lett a fenti okok miatt már amúgy is meggyengült ellenséges hajóhad felett a szalamiszi tengeri ütközetben aratott fényes győzelem. Akkoriban jöttek divatba a triérészek, a háromsorevezős harci gályák, melyek a későbbi időkben Athén tengeri fölényét voltak hivatottak biztosítani, ezek működési elvéből tartottak a görögök a perzsáknak egy kisebb gyakorlati demonstrációt. „Navigare necesse est” (hajózni szükséges) – mondá állítólag Pompeius azoknak, akik viharos időben vonakodtak tengerre szállni. Lehetséges, hogy mindezt Themisztoklésztől vette át, e téren mindenesetre a görög hadvezérnek lett igaza, és kétségbevonhatatlan tény, hogy később, midőn őt is száműzték, majd hazájában már élete is veszélyben forgott, éppen azoknál a perzsáknál keresett menedéket (s hozzá sikerrel), akiket korábban a szalamiszi öbölben hajókázásra oktatótt.

Xerxész páni félelemben, fejvesztve menekült, hátrahagyván mintegy háromszázezer főt számláló szárazföldi seregét. Mardoniosz fővezér azonban ettől a legkevésbé sem ijedt meg, sőt vérfagyasztó üzeneteket küldözgetett a görögöknek. „Inimici ad animum nullae conveniunt preces” (az ellenség szívéhez semmilyen könyörgés nem ér el) – mondotta évszázadokkal később Publilius Syrus, és ebben a kérdésben aligha szállhatunk vitába vele. Athén nem bocsátkozott tárgyalásokba a perzsákkal, sőt Ariszteidész vezetésével követséget küldött a velük megegyezésre hajló spártaiakhoz is, őket a haza jövője iránti közönyösséggel vádolva és azonnali segítségnyújtást kérve. Ezek hatására meg is indult a felmentő sereg, mely más görög területekről érkező csapatokkal egyesülve Pauszaniasz fővezér irányításával a dél-boiótiai Plataiai mellett szállott síkra a betolakodókkal szemben. Az amúgy sem egyszerű feladatot tovább nehezítette, hogy a thébaiak az ellenséghez csatlakoztak. A csata sorsa végül a bibliai Dávid és Góliát történetéhez hasonlatosan vett döntő fordulatot. Mardonioszt egy kődarab halálra sebezte – amint azt egy, az ilyen esetekben elmaradhatatlan jóslat előre megjövendölte. A diadalt a győztes felek obligát marakodása követte, mely már-már egy Athén és Spárta között kirobbanó háborúskodás veszélyével fenyegetett. A torzsalkodásnak salamoni döntéssel sikerült véget vetni, melyet Ariszteidész az elsők között támogatott: a győzelmi díjat a plataiaiaknak ítélték oda. Ariszteidésznek az Eleutheria (szabadság) nevű harci játékok megalapítására, valamint egy görög szövetséges haderő felállítására tett javaslatát is elfogadták.

Athénba való visszatérésüket követően a két államférfi ellentéte természetesen tovább éleződött. Themisztoklész Perzsiával való békekötést és Spárta elleni készülődést sürgetett, Ariszteidész azonban mindenképp a perzsákkal történő végső leszámolást szorgalmazta. A sikerektől fellelkesült athéni polgárok ez utóbbi elképzelést támogatták. Az ellenfél egyre inkább védekezésre kényszerült, a görögök egymás után érték el tengeri győzelmeiket. Ariszteidész Kr. e. 468 körül elhalálozott, így már nem érhetette meg azt, hogy a háborúskodás Kr. e. 449-ben a görögök számára kedvező megegyezéssel ért véget.

A leírtak alapján Ariszteidészben már suo tempore (a maga idejében) is egyfajta „csodabogárnak” minősülő személyt kell sejtenuünk. Ma pedig vajon minek neveznék azt, aki magától lemond a fővezérségről, aki száműzöttként, a haza érdekében szabad akaratóból visszatér, legnagyobb ellenségét segíti, és saját bőrét viszi a vásárra, aki önként felírja nevét a cserépdarabra, aki a közvagyonát még önmagával szemben is védelmezi? Bár Isten Igéjét legfeljebb futólag ismerhette, a fentiekből jól látható, hogy mégis annak csaknem teljes egészében megfelelő életet élt. Ez a motívum egyébként ókori görög bölcsék esetében is felfedezhető. Szókratész azért tűrte meg házában szüntelenül perlekedő feleségét, Xanthippét, hogy felvértezze magát mások arcátlanságával és bántalmaival szemben. Szintén az ő nevéhez fűződik az a ma is gyakran emlegetett hármasszűrő, mely szerint mielőtt valakiről bármit is híresztelni kezdenénk, meg kell győződnünk, hogy a dolog, amelyről szólni kívánunk, jó-e, igaz-e és valami hasznos származik-e belőle. Arisztotelész ellenezte a kamat szedését, azt állítván, hogy az az időért kifizetett díj, ami viszont nem a mienk. Talán szükségtelen részletezni, hányan adnának neki ma utólag igazat, akik a részletek törlesztésében mindenüket elveszítették. „A ki tőled kér, adj néki; és a ki tőled kölcsön akar kérni (bizonyos fordításoknál ki van emelve: kamatmentesen), el ne fordulj attól – olvashatjuk Máté evangéliumában (Mt 5,42). Diogenészt pedig több szempontból is szokás egyenesen Jézushoz hasonlítani, őt is

jellemezte az egyszerűségekre való törekvés, tudjuk, hogy hordókban lakott (Meváltónknak sem volt hová fejét lehajtani – Mt 8,20), egy alkalommal pedig állítólag a poharát is eldobta, midőn egy kisfiút a tenyeréből inni látott, szegyenkezvén, hogy a gyermek egyszerűségben felülmúlta őt. Fő célja a jó keresése volt, melyet a mások által fontosnak tartott vagyonosodással és élvhajhászással szemben a szabadságban és függetlenségben vélt megtalálni – mintha itt is Krisztus szavait olvasnánk az evangéliumokban. Lámpájával napvilágnál kutatta a tömegben azon keveseket, akiket Embernek tekintett. Jézus ezt mondja: „Mert szoros az a kapu és keskeny az az út, a mely az életre visz, és kevesen vannak, a kik megtalálják azt” (Mt 7,14).

Ariszteidész mindenben az erényre és az igazságosságra törekedvén szegénységét is nemes lélekkel viselte. Nem fogadott el segítséget még közeli rokonától, Kalliasztól sem, aki a marathóni győzelem után nem kifejezetten tisztességes úton nagy zsákmányra tett szert. Mindezeknek köszönhetően nincstelenül halt meg, még temetése költségeit sem volt miből fedezni, ám akkora megbecsülésnek örvendett, hogy az athéniak nem csak arról, de az utódairól is gondoskodtak. Megéreztek valahogy azt, amit a Példabeszédek könyve 29. részének 2. verse ekképpen fejez ki: „Mikor öregbülnek az igazak, örül a nép; mikor pedig uralkodik az istentelen, sóhajt a nép”. Az Úr adjon a mi sokat szenvedett hazánknak is hasonló irányítókat azok helyett, akik Próteusz tengeristen mintájára, és amúgy „more patrio”, vagyis hazai szokás szerint is állandó alakváltozásban vannak és egyben a mai, az igazságtól fényévnyi távolságra álló, teljességgel diszkreditált vezetői réteget alkotják. Olyanokat, akik feddhetetlenül és következetesen fejtik le nyakunkról a külső és belső fojtogatók ujjait, előhalásszák a láda mélyéről az elfeledett frígiai sapkát, visszahozva számunkra is a valódi szabadság édes érzését.

Nándi Mihály: A V4-es motor

Ez most már, ha hihetünk a magyar sajtónak, valósággal kontinensünk hajtómotorja, „a visegrádi négyek hangját egész Európa hallja”, fontosabb csoportosulás a G8-aknál is, amely csupáncsak a világ nyolc volt legerősebb országát tömöríti, mert Magyarország a legerősebb ország a világon, hiszen erős kormánya van, amely megvédi a magyarokat.

Jut eszembe, Orbán Viktor még első miniszterelnöksége előtt élesen kikelt a Beneš-dekrétumok ellen, annak eltörlését követelve, márpedig azok a mindmáig érvényben vannak Csehországban és Szlovákiában. De ez nem fontos. Mármint az, amit a jelenlegi magyar miniszterelnök valaha is mondott, vagy leírt – legalábbis a számára. Mert ebből a kijelentésből az az erkölcsi imperatívusz következne, hogy azon országokkal, amelyek ilyen, az alapvető emberi jogokat sértő, diszkriminatív törvényeket tartanak életben, tilos az együttműködés.

2018. március 2-án a Bartók rádióban a szokásos muzsikáló délután helyett V4-es megemlékezést tartottak, abból az alkalomból, hogy most zárul a magyar elnökség időszaka. Az egyveleg a visegrádi múzeum igazgatójának ismertetőjével kezdődött, amelyből a hallgatók megtudhatták, hogy az 1335. évi visegrádi cseh–lengyel–magyar királytalálkozóra azért került sor, mert az uralkodók elhatározták, hogy a jövőben békésen, nem háborús úton rendezik a közöttük fennálló vitákat. Ezért létrejött az Adriától az Északi-tengerig terjedő kereskedelmi útvonal, és az az erős közép-európai gazdasági és kereskedelmi együttműködés, amely döntő módon kihatott egész Európa fejlődésére. Tehát a történelem (mintegy a marxista fejlődésemeléttel megtollazott) nyila egyenesen a V4 felé mutat.

Felsorolni is hosszadalmas lenne azokat a háborúkat, amelyeket a visegrádi királytalálkozót követően e nagyjelentőségű három közép-kelet-európai ország egymás ellen vívott az elkövetkező évszázadokban addig, amíg egészen el nem tűntek Európa térképéről. Miért szűnt meg évszázadokra Csehország, Lengyelország és Magyarország önálló államisága? A szokásos válasz, hogy tudniillik nagy birodalmak nyomása roppantotta össze őket, nyilvánvalóan helytelen, hiszen e logika alapján a területileg sokkal kisebb Svájcnak, Hollandiának és Dániának is fel kellett volna őrldnie. Inkább arról lehet szó, hogy míg az utóbbi országok szilárd alkotmányos alapokra helyezkedtek és polgáraikat jól definiált individuális érdekeik is arra ösztönözték, hogy akár az életük árán is védjék meg a szabadságukat, addig a gazdasági-társadalmi fejlődésből kiszorult, második jobbagysággal terhelt, feudális anarchiába süllyedt közép-kelet-európai országok lakosainak mindegy volt, hogy züllött „nemzeti” vagy éppen idegen hatalmsságok kényére-kedvére robotolnak. És ez ennek a térségnek az öröksége, az alkotmányjogi rendezetlenség, az állandósult gazdasági-társadalmi válság, a létbizonytalanság és az ezeket elfedő hősködés és nemzetieskedés, amelyek a különböző diktatúrák ideológiáját megalapozzák. Mert nem a demokrácia és intézményei, hanem a bárók, hetmanok és főispánok klikkjeinek a térsége ez, akiknek az élére már csak egy „jól kommunikáló” vezető kell.

Teljes gőzzel folyt tehát a rádióban a V4-ek „bemutatása”. Sor került a magyar-szlovák kulturális kapcsolatok dicsőítésére is, holott aki már járt Szlovákiában, az tudja, hogy az ottani magyarok jelentős része még az anyanyelvén sem mer beszélni. Természetesen a visegrádi tömörülés hatalmas sikerekei mindenek előtt a magyar elnökség dicsőségét öregbítették, holott a szervezetet a magyar kormány nem használja egyébre, mint hogy az Unióval szemben támogatókat keressen sovinszta, migrációellenes politikájának támogatásához. „Nem vagyunk egyedül” – harsogja a kormányzati kórus, eltakarva azt a nyilvánvaló tény, hogy hazánkat a posztkommunista diktatúra minden lehetséges eszközzel igyekszik eltávolítani az Uniótól, sőt most már az ENSZ-től is.

A ünnepség petárdáinak durrogása közepette az a kérdés nem hangozhatott el, hogy voltaképpen miért jött létre 1991. február 15-én a visegrádi együttműködés? Az alapító nyilatkozatban, amelyet Antall József, Václav Havel és Lech Wałęsa írt alá, e célok állnak:

- „– az állami függetlenség, a szabadság és a demokrácia teljes egészében való helyreállítása,
- a totalitárius rendszer társadalmi, gazdasági és szellemi megjelenési formáinak felszámolása,
- a parlamenti demokrácia, a korszerű jogállam kiépítése, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása,

- a korszerű piacgazdaság megteremtése,
- Európa politikai, gazdasági, biztonsági és jogalkotási rendszerébe való teljes körű bekapcsolódás.”

A V4-es lokomotívot jelenleg vezető kispolitikusok homlokegyenest e célok ellenében menetelnek.

Délibáb

Ballai László: A zavarkeltés módszertana

– részlet az író *A szabadság rabja* c. regényéből –

Hát nem meséken alapul az egész világ? Hogy az Isten fiát keresztre feszítették, majd feltámadott? Vagy Mohamed az ő prófétája? És nem e mesék terjesztői hódítottak meg kontinenseket és gyilkoltak le embermilliókat? De hallgassuk csak az ügyész úr vádpontjait:

–1. Ráby Mátyás zavarokat keltett feljelentése kivizsgálása címén, miközben állításai bizonyítására soha nem volt kész. 2. Akadályozta a magisztrátust szolgálata ellátásában, tagjait becsületsértő és rágalmazó szavakkal illette. 3. Alaptalanul befektített uradalmi és megyei tisztviselőket őfelsége előtt. 4. Elvetette a népben a bizalmatlanság magvát a hatóságok, de még a kancellária ellen is. 5. A polgárokat jogerős bírósági ítélet megsértésére, másnak ítélt ingatlan visszafoglalására uszította. 6. Pártfogoltjai, akikkel urukként ismertette el magát, megtagadták a törvényes bíróság előtti megjelenést. 7. Különválással és adókönyvvel szédítette az izbégieket. 8. 43 aranyat préselt ki belőlük. 9. A szomszéd falvakat is megfertőzte a békétlenség pestisével, és tiltott gyűjtéseket kezdeményezett. 10. Titkos gyűléseket tartott és szervezett. 11. A funkciójukban határozat alapján eljáró tisztviselőket is akadályozta munkájukban. 12. Amikor a közösség előtt felcsillant a béke reménye, szembeszegült a restaurációval és megpofozta a jegyzőt. 13. Őrizetbe vétele után azonnal összeszúrta a levelet a rabokkal és „eligazította” a befogott pomáziakat. 14. A tilalom dacára más nevében is írogatott a börtönből, és fenyegetőzött, hogy amennyiben nem helyezik szabadlábra, erőszakkal fogják kiszabadítani. 15. Megszökött. 16. Félrevezette a hatóságokat (a huszonnégy álarcosról és egyebekről szóló meséjével). 16. Újra beadványokat készített. 17. Magánemberek sérelmére (mint Bülow Erzsébet és Edlinger János) számos jogtalanságot követett el.

Az ügyész alapjaiban jól összefoglalta a zavarkeltés módszertanát, de gondolatai jelentős kiegészítésre szorulnak. A zavarkeltést egyszerűen annak mondogatásával kell kezdeni, hogy nincsenek rendben a dolgok. Mindig lehet elégedetlenkedőket találni, akik rendbontásra is hajlandók. Amikor már kellő tömeg gyűlt össze, ki lehet jelenteni, hogy káosz van, egyszersmind támadást kell indítani a fennálló kormányzat ellen adócsalás, közpénzek elsikkasztása és korrupció miatt. E jelenségek kisebb-nagyobb mértékben minden közigazgatási szervnél jelen vannak, garantált tehát egy esetleges vizsgálat sikere. Az előjáróságba vetett bizalom megszűntével a közvélemény jelentős része a zavarkeltők mögé áll – és valóban kialakul a káosz. A nyomás növelhető olyan érvekkel, hogy nem folyik elég gyorsan a vizsgálat, vagy hogy annak a végeredménye nem kielégítő. Mindig gyarapítandó a bűnlajstrom és fokozandó az elsikkasztott összegek nagysága – az emberek erre nagyon fogékonyak.

A szabadság követelésével és az azért folytatott küzdelemmel is igen hatásosan lehet izgatni a tömegeket. A cselekvési tér korlátozásának érzetét még azok is súlyosan nehezményezik, akiknek a befizetéseivel nem lehet visszaélni, mert nincs adóköteles jövedelmük. A régebbi szabadságharcosokra való hivatkozás, egyszersmind azok lehazaárulóvá, akik ellenünk vannak, nagyon hatásos. De Contitól hallottam, hogy Németország lakosai mennyire felháborodtak, amikor II. Frigyes 1756 augusztusában lerohanta a semleges Szászországot. Ám midőn ugyanő 1757. november 5-én Rossbachnál súlyosan megverte a Berlin megtámadására készülő, mellesleg az osztrákokkal (így a szászokkal is) szövetséges francia sereget, egy csapásra népszerűvé vált, mert bizony a németeknek gyűlölniük kell a franciákat. A nemzeti érzelmekre azután a porosz propaganda alaposan rá is játszott. Ekkor kezdték uralkodójukat Nagy Frigyesnek nevezni. A feledékeny közvéleményt már nem is érdekelte, hogy egyébként abban a háborúban, amelyet ma már hétévesnek nevez a tudomány, Mária Terézia védelmezte a birodalmi, egyszersmind a szász érdekeket.

Az ellenfélre állandóan erőteljes, ócsárló szavakat kell szórní, a „hazaáruló”, „nemzettagadó”, vagy „idegenbérenc” mellett a „csaló”, „hazug” és „korrupt” is jól ülnek. Mindig az ellenfél újabb és újabb hibáira kell ráirányítani a figyelmet, az sugallva, hogy ő azokat, ha akarná, sem tudná kiküszöbölni, mert képességei, származása, esetleg mindkettő okán nem alkalmas a kormányzásra. A porosz példa megmutatta, hogy a közvélemény milyen feledékeny, mindig a legutóbbi hírekre reagál, amelyeknek harsánynak, egy-két szóból állónak, könnyen megjegyezhetőnek kell lenniük. Az ellenfél megnyilvánulásait állandó közbekiáltásokkal, tromfokkal kell megzavarni és hitelteleníteni, úgymint „hazudik!”, „mondjon le!”

A zavarkeltést pártharcokkal, frakciók kombinációinak létrehozásával lehet fokozni, amelynek az a lényege, hogy végül a támogatók ne tudják, mit is támogatnak, csupán kellő számban szavazzanak ránk, akik képesek vagyunk megszüntetni a káoszt. Ez összekapcsolódik az erő kultuszának építésével. Annak állandó hangsúlyozása, hogy mi erősek vagyunk, tarajos hátú hegyeket bontunk vagy építünk egy csapásra, bezzeg ellenfelünk gyenge s mindegyre lapályra, mocsárba téved, híveinket magával ragadja, ellenfeleinkben pedig félelemmel vegyes tiszteletet kelt irántunk. A bátorság és az örökös harciasság látszatának fenntartásával azután még a legsúlyosabb vereség is győzelemként tálalható híveink előtt.

A zavarkeltői génusz nem csupán abban áll, hogy folyton új rágalmakat kell bedobni a

köztudatba és azokat minél szélesebb körben kell áramoltatni, hogy az emberek úgy csapjanak le rájuk, mint a szarka aranybarna hátú tojója mindenre, ami fénylik, hanem az ellenfél megzavarásában is, akit feljelentésekkel bombázunk, anélkül, hogy kivárnánk az ügyintézési ciklust. Az előző beadványhoz képest mindig új tényeket kell közölni. Nem szabad a csatolmányokról hiteles másolatot készíttetni, és nem csupán takarékoság okán, hanem így bizonyos szavakat és mondatokat el lehet venni a szövegből, de hozzá is lehet tenni – hadd teljék azok kibogozásával is az idő, miközben az ügy tovább bonyolódik. Mármint, amikor felszólalás közben nekünk szegeznek korábbi állításunkat és ellentmondásba keveredünk, zavartalanul (figyeljük meg: mint zavarkeltőnek zavartalanul) kell továbbhaladnunk, mintha azelőtt nem is hangoztattunk volna bármi mást. Ha azonban ellenfelünk továbbra is a szóban forgó kérdés nyomába szegődik, mint a szagot fogott kopó, kérdőjelezzük meg bátran a hozzáértését. Ha ez sem lenne elég, akkor rázúdulhatnak az előzőekben már ismerttetett „hazaáruló”, „csaló”, „hazug” és „korrupt” szavak, amelyeknek alkalmazása mindig beválk, mert híveink ösztöneit ragadja meg, nem pedig az értelmét – és ez nagyon fontos, hogy minket se az ész fényének világosságából, vagy cselekedeteink okát számon kérve értékeljenek, hanem feltétlen rajongással csüggyenek rajtunk és gondolkodás nélkül kövessenek.

Megfelelő módszerekkel nagyon könnyű megtéveszteni az embereket és a zavarkeltésből kisebb előnyöket húzni – majd nagyobbakat. Szentendrén egyre komolyabb káosz keletkezett és a tisztújításkor majdnem sikerült átvenni az irányítást. Ha nem lép közbe Balogh Péter (pedig kezdetben lépre ment, bizonyítékainak légiói között zavartam meg), kezembe kaparinthattam volna Szentendre magisztrátusát, és ki tudja, talán a megye, sőt az egész ország... Végső soron egy egész országot tévutakra lehet kormányozni. Vagy helyes utakra? A hatalmasok pásztorok, akik azért őriznek minket, mint nyáját, hogy sorban leöljenek bennünket.

Dull Ernő: A Ráby-toposz

Biztosan mindenki ismer olyan személyt, aki soha sem tud nyugton maradni, sűrög-forog, mutatja magát, mindig mozgásba tart másokat – azok kontójára, persze –, állandóan terveket kovácsol, nagy ívű hordószónoklatokat tart – de beszélgetni nem tud, mert a helyeslésen kívül más véleményt nem tűr el kuszta ötleteivel kapcsolatban –, a legkevésbé sem zavarja, ha egyik beszéde ellentmond a másiknak, mindig szid valakit, mindig bajt keres – ha nem talál, akkor csinál –, állandóan intrikál, szövetségeket teremt és bont fel, rémhíreket terjeszt, aggodalmat kelt a fennálló helyzettel kapcsolatban és az emberek rosszra, gyűlöletre való fogékonyságát kihasználva örökösen harcot hirdet – és sokakat harcra is csábít – egy olyan ellenséggel szemben, amely valójában csak az ő fejében létezik.

Ballai László *A szabadság rabja* című regényének ugyanaz a történelmi személy a hőse, mint Jókai *Rab Rábyjának*: Ráby Mátyás. Ennek megfelelően a kritika mindenk előtt annak a vizsgálatát tartja feladatának, hogy megállapítsa, hogyan viszonyul egymáshoz a két könyv, kinek van igaza? Pedig egy jelentős írónak soha nem az ad ihletet, hogy megcáfoljon egy másik irodalmi művet – Aiszküloszt követően sem Szophoklész, sem pedig Euripidész nem azért alkotta meg a maga Élektra-drámáját, hogy a nagy mestert kijavítsa, hanem mert más látószögből közelítette meg a figurát. Mármost Ballai, mint az regénye utószavából kiderül, a szabadság jelentéseinek újabb felmutatására törekedve, eredetileg olyan kevésbé ismert személyek közül kívánt szerepeltetni néhányat, akik nélkül hazánk és kultúránk nem lenne az, ami, így Luigi Ferdinando Marsigli, Kempelen Farkast és – Jókai Ráby-képét elfogadva – Ráby Mátyást. Kutatásai során azonban kiderült, hogy Ráby Mátyás önéletírása – amelyet Jókai készpénznek vett – merő koholmány.

Ráby Mátyás egyszerűen a zavarkeltés magyarországi mintapéldánya. Saját állítása szerint 1752-ben született Pozsonyban. Halálának körülményei ismeretlenek. Mai „szabadságharcos” ismertségét Strasbourgban kiadott *Önéletírásának* köszönheti. „Láttam a kincstár kifosztását, közpénzek elsikkasztását és eltékozlását, egyes személyek és egész községek jogainak elkobzását, Magyarország, Horvátország, Szlavónia, a Szerémség és Dalmácia adófizető alattvalóinak elnyomását, szörnyű zaklatások és zsarolások közepette” – írja. Ebben a helyzetben, amelyben „a bírói zsarnokság felső fokára hágott” életmeséje szerint II. József császár megbízásából Szentendrére érkezett, hogy kivizsgálja az ottani városvezetés sikkasztó, az államkincstárat megkárosító, zsarnoki ügyködését. A városi magisztrátus által elsüllyesztett összeget először negyvenezer forintra tette, amelyet azután fokozatosan felszámolt egymillióra. Eközben nemcsak a városi előljárással került szembe, hanem annak felettes szerveivel, az úriszékkal, Pest vármegyével és a helytartótanáccsal is, vagyis azzal az országos bünszövetkezettel, amely, állítása szerint, dróton rángatta szentendrei bábjait. Az kendőzte el mindig az igazságot, az vetette szörnyű fogságba, az varrt a nyakába koholt bűnpert, amellyel ártatlanul elítélhették.

A maga korában azonban arról híresült el Ráby Mátyás, hogy a Pest vármegyei esküdtszék tíz év börtönre ítélte az alábbi vádpontok mindegyikében bűnösnek találva: 1. Ráby Mátyás zavarokat keltett feljelentése kivizsgálása címén, miközben állításai bizonyítására soha nem volt kész. 2. Akadályozta a magisztrátust szolgálata ellátásában, tagjait becsületsértő és rágalmazó szavakkal illette. 3. Alaptalanul befeketített uradalmi és megyei tisztviselőket őfelsége előtt. 4. Elvetette a népben a bizalmatlanság magvát a hatóságok, de még a kancellária ellen is. 5. A polgárokat jogerős bírósági ítélet megsértésére, másnak ítélt ingatlan visszafoglalására uszította. 6. Pártfogoltjai, akikkel uruként ismertette el magát, megtagadták a törvényes bíróság előtti megjelenést. 7. Különválással és adókönyvitéssel szédítette az izbégieket. 8. 43 aranyat préselt ki belőlük. 9. A szomszéd falvakat is megfertőzte a békétlenség pestisével, és tiltott gyűjtéseket kezdeményezett. 10. Titkos gyűléseket tartott és szervezett. 11. A funkciójukban határozat alapján eljáró tisztviselőket is akadályozta munkájukban. 12. Amikor a közösség előtt felcsillant a béke reménye, szembeszegült a restaurációval és megpofozta a jegyzőt. 13. Őrizetbe vétele után azonnal összeszűrte a levet a rabokkal és „eligazította” a befogott pomáziakat. 14. A tilalom dacára más nevében is írogatott a börtönből, és fenyegetőzött, hogy amennyiben nem helyezik szabadlábra, erőszakkal fogják kiszabadítani. 15. Megszökött. 16. Félrevezette a hatóságokat (a huszonnégy álarcosról és egyebekről szóló meséjével).

16. Újra beadványokat készített. 17. Magánemberek sérelmére (mint Bülow Erzsébet és Edlinger János) számos jogtalanságot követett el.

„A regényem koncepciója összeomlott – írta Ballai, miután végigolvasta a Ráby feljelentéseket és peranyagot feldolgozó Hajdu Lajos *Forradalmár vagy szerencselovag?* című könyvét. – Hivatásom azonban arra kötelezett, hogy ebben a helyzetben új művet alkossak, amely – mint korábbi történelmi regényeim – az igazság szavától szárnyal. Keletkezett tehát egy új, sajátos, merőben abszurd »szabadság-regény«, amely az irodalmi megismerést is további tapasztalatokkal gazdagítja.”

Melyek hát az irodalmi megismerés további tapasztalatai? Az író a Rábyval kapcsolatos dokumentumokból kirajzolódó személyiségkép alapján meri pszichotikus személyként ábrázolni főhősét, aki egyben a mű elbeszélője is. A történelmi igazság kimondása úgy következhet be, hogy a saját elmekonstrukcióiba bonyolódott Ráby nem veszi észre, mikor billen át a hazudozásból az önmaga személyiségét lemezítelenítő igazmondásba. De talán még ennél is fontosabb az, hogy Ballai László *A szabadság rabja* című regényében új toposzt teremtett. Élektra, Don Quijote, Tartuffe és a Kurázszi mama mellé felsorakoztatta Ráby Mátyást, az örök zavarkeltő figuráját. Miben különbözik ő a világirodalom más hazudozójától, zugüggyvédétől, intrikusától, méregkeverőjétől és trónbitorlójától? Abban, hogy egy személyben Tartuffe, Dorrit, Jágó és III. Richárd is. Találmánya, a zavarkeltés módszertana – amely azon a lélektani felismerésen alapul, hogy csak be kell vonni az ügyembe az embereket, de úgy, hogy azt higgyék, az ő problémájukról vagy érdekükről van szó – az ócskapiaci átverésektől egészen a nagypolitikai panamáig vezethet el.

Deák Mór: Mint az istenek

Bocsásd meg fiam, hogy nemzettelek.
 S azt, hogy megszült, bocsásd meg anyádnak.
 Megbocsátottam én is mindenkinek.
 S te nem is ismered a nagyapádat.

Bocsásd meg fiam, hogy nemzettelek.
 S ezzel megengedtem a halálnak,
 hogy számolgassa lépéseidet.
 S így meg jobban fájjon, ami fájhat.

Bocsásd meg fiam, hogy nemzettelek.

Megbocsátottam én is az apámnak.
Tisztásokért imádkozom neked.
Engem a sűrű erdők várnak.

Bocsásd meg fiam, hogy nemzettelek.
S azt is bocsásd meg majd apádnak,
hogy azt szerette, amit nem lehet,
hogy akik álmodnak, nem látnak,

hogy azt próbálta, amit nem szabad:
életet adni, mint az istenek.
De én máskeppen nem láthattalak
– bocsásd meg fiam, hogy nemzettelek.

Deák Mór: Néha már

Mindent elértem,
amit nem akartam.
Néha már
örömöm is telt a bajban,
hogy ne oszthassam meg,
senkivel, soha.
Miért is fájjon másnak?
Nekem kell fájnia.

Csak valahogy nem,
nem találok haza.
Ismerek itt mindent.
Ismernek. Otthona
van kutyának, szélnek.
A fájdalomnak is.

Pedig az is hamis.
Pedig az is hamis.

Letérdelek, s lassan
bevackolok a földbe.
A szív röge lódít,
lódítana előre,
de a vér fölszívja a sarat.

Arcom életemre tett pénzérme
marad.

Esterházy Péter: Közép-Európa mint seb, homály, hiba, esély és reménytelenség

Nem tudom, létezik-e másfajta ország, de ahonnet mi jövünk, az itt jelenlévők, azon országok alapfogalma, alapélménye, főszava: a hazugság.

Hazug országokban élünk, operettországokban. E hazugság olyan totális és intenzív, hogy szinte szép. Ezt a szépséget írta le, fájdalmasan élvezve, a kelet-európai groteszk. És ennek van vége.

Beleuntunk ebbe, a „látszatnak és valóságnak ebbe a huzavonájába”, ebbe a tündöklő és ocsmány bújócskába, ahol mi voltunk, vagyunk a kísérleti nyuszi. Belefáradtunk satöbbi.

A hazugságok legnagyobbika: hogy azt mondták: vagyunk. Hogy van az ország. Hogy van egy: *mi*.

Hát nincs. Széjjel vagyunk szedve (cincálva, verve). Pedig ha csak az *én* van, akkor nagy baj van. Aki egyedül van, az mindennél jobban kiszolgáltatott.

Valamelyik jeles Közép-Európa-szakértő mondja, talán Kundera vagy Konrád, vagy mind a kettő, hogy Közép-Európa: az egy álom. Ez nemcsak szép és szellemes gondolat, de nagyon konstruktív is. Hozzám mindenestre közel áll.

Végre valami, ami tőlünk függ, a fantáziánktól, a tehetségünktől. Még szabadságot is álmodhatunk ide. És akkor – és ide akartam kilyukadni – talán még az elvesztett mi-t is visszanyerjük. Mi, közép-európaiak, próbálgathatjuk először, és utána már könnyebben lehet mondani, talán: mi, magyarok, mi, szlovének, mi, szerbek, és így tovább.

Itt, e helyt meg különösen könnyen tudom mondani, mi, mi írók, a kollegialitás közös mi-je, ez az én szentimentalizmusom, a kézművesség szentimentalizmusa.

Országaink változóban. Azt hittük – én legalábbis azt hittem –, hogy soha, míg világ a világ, nem fog megváltozni a hazugságnak ez a módja, amelyet megismertem, mindig ez a konzolidált tili-toli lesz, aminél van ugyan rosszabb, de ő maga mindenestül romlott. Lám, megváltozott mégis, ezt láthatjuk Moszkvától idáig. Ahogy az új vicc mondja: Őrült rendszer, de van benne beszéd. Hogy ez mit jelent, mennyire valóságos és mire vezet, az egy másik kérdés – nem érintem most.

Az efféle izgatott helyzet nem kedvez az irodalomnak. Gyorsnak és praktikusnak kell lennie ilyenkor a gondolkodásnak. A politikai lektűr ideje ez, azt hiszem. Ami persze nagyon fontos műfaj egy ország életében, tisztáz, fölszabadít, leleplez, küzd. Az irodalom is szabadságharc, de azért az nem ilyen, lassúbb, tutyimutyibb, mélább, nevetségesebb.

Vannak itt néhányan, akik ott voltak az idén Lisszabonban egy irodalmi fontoskodáson, s emlékezhetnek, hogy ott Jozsif Brodskij milyen (mélyorosz) értetlenséggel s talán ingerülten reagált a közép-európaiság gondolatára. Nem lopta be magát ezért a szívembe. De hazajőve olvastam egy esszéjét, ami után bármi számárságot mondhat Közép-Európáról, az az esszé olyan briliáns volt. Őt idézem most:

„A nyelv, és úgy gondolom, az irodalom is, ősi, szükségszerűbb és tartósabb a társadalmi szervezet bármely formájánál. Az irodalomban gyakorta kifejeződő felháborodás, irónia vagy közöny az állam iránt lényegében az állandó, jobban mondva a végtelen reagálása az ideiglenesre, a behatároltra. Mindenesetre, amíg az állam megengedheti magának, hogy beavatkozzék az irodalom dolgaiba, az irodalom is megengedheti magának, hogy beavatkozzék az állam ügyeibe. A politikai rendszer, a társadalmi rend formája, mint általában minden rendszer, meghatározásából eredően múlt idejű forma, amely rá akarja magát kényszeríteni a jelen (és gyakran a jövő) időre – erről legkevésbé az az ember feledkezhetik meg, akinek a nyelv a foglalkozása. Az igazi veszély az író számára nem az a lehetőség (nem ritkán gyakorlat), hogy az állam üldözi, hanem az, hogy hagyja magát hipnotizálni az állam monstruózus, időnként jó irányban változó, de mindig ideiglenes alakzataitól.”

Erről se feledkezzünk meg. Egyszerre kéne megálmodnunk Közép-Európát, megálmodnunk a hazánkat – és ezektől el is szakadni, nevetségessé lenni, különcnek, haszontalannak, haszon nélkülinek, jelentéktelennek és kicsinek, azaz nem elfelejtve: hogy az Egészre vagyunk hivatva, hogy az Egészre vagyunk meghíva.

A szöveg a PIM honlapjáról származik

Victor Hugo: A nyomorultak

– részlet –

Javert kisiklása

Javert lassú léptekkel távozott a Rue de l'Homme Armé-ből.

Lehajtott fővel ment, életében először s életében ugyancsak először hátratett kézzel.

Javert a napóleoni két pózból mindeddig csak az összefont karokat ismerte, ami elhatározást fejez ki. A határozatlanságra valló, hátrafont kezeket nem. Most változás történt. Lassú és komor járása, egész személyisége csupa nyugtalanság volt.

Eltűnt a csendes utcákban, azonban határozott irány felé tartott.

A legrövidebb úton ment le a Szajnához, eljutott a Quai des Ormes-hoz, végigment a rakparton, átment a Grève-piacon s nem messze a Châtelet-téri őrszobától megállt a Notre-Dame-híd sarkán. Itt, a Notre-Dame-híd és a Pont-au-Change közt egyfelől, a Quai de la Mégisserie és a Quai aux Fleurs között másfelől a Szajna tóvá szélesül, amelyet gyors áram szel át.

A Szajnának ezt a pontját félik a hajósok. Mi sem veszedelmesebb ennél az áramnál, amelyet regényünk idején közreszorítottak és felduzzasztottak a ma már lebontott malom cölöpjei. A két egymás közelségében lévő híd fokozza a veszélyt. A víz félelmetesen sodródik tova boltozatuk alatt. Széles, rettentő hullámokban hömpölyög. Feldagad és feltorlódik. Az ár úgy ostromolja a pillérek, mintha folyékony kötéltelegekkel akarná tovasodorni őket. Akik ott a vízbe zuhannak, nem merülnek fel többé. A legjobb úszókat elnyeli a mélység.

Javert két könyökével feltámaszkodott a párkányra, állát kezei közé temette s miközben körmei gépiesen mélyedtek sűrű pofaszakállába, elgondolkozott.

Valami új, valami forradalmi, valami végzetes dolog játszódott le a bensejében: volt min tűnődnie.

Javert rettentően szenvedett.

Néhány óra óta Javert nem volt egyszerű ember. Megzavarodott. Agya, mely oly tiszta volt a maga vakságában, elvesztette áttetszőségét. A kristály fellegettség lett. Javert lelkiismereti kötelességének érezte, hogy két emberré legyen s ezt az érzését nem tudta eltitkolni maga előtt. Mikor váratlanul találkozott Jean Valjeannal a Szajna-parton, volt benne valami a farkasból, amely újra megragadta zsákmányát s az ebből, amely gazdáját látja viszont.

Két egyformán egyenes utat látott maga előtt, de kettőt. S ő, aki életében csak mindig az egyenes utat ismerte, megdöbbsent ettől. Gyötrő nyugtalanságára a két út ellenkező irányban haladt. Az egyik egyenes út kizárta a másikat. Melyik az igazi a kettő közül?

Kifejezhetetlen helyzetben volt.

Egy gonosztevőnek köszönni életét, elfogadni az adósságot s visszafizetni, akaratán kívül egy

színvonalon lenni egy büntetett előéletű egyénnel s szolgálattal fizetni a szolgálataért, túrni, hogy azt mondják: *eredj s azt mondani: maradj szabadlábon*, feláldozni személyes motívumokból a kötelességet és érezni, hogy személyes motívumaiban is van valami általános, sőt talán magasabb vonás, elárulni a társadalmat, hogy hű maradjon lelkiismeretéhez: mindezeknek a képtelenségeknek a megvalósulása, amelyeket felhalmozott magában: mélységesen megdöbbenették.

Egy dolgon csodálkozott: hogy Jean Valjean megkegyelmezett neki. Egy dolog dermesztette kővé: hogy ő, Javert megkegyelmezett Jean Valjeannak.

Hová jutott? Kereste és többé nem találta magát.

Mit tegyen most? Kiszolgáltatni Jean Valjeant – helytelen dolog; szabadon engedni Jean Valjeant – helytelen dolog. Az első esetben a hatósági közeg mélyebbre süllyed, mint a gályarab; a második esetben a gályarab fölülemelkedik a törvényen és lábbal tiporja. Javert mindkét esetben becstelenségben marad. Akármire határozza magát, bukás vár rá. A végzet néha éles szirtfokban mered a lehetetlenre, amelyen túl az élet mélységbe zuhan. Javert ilyen sziklafok szélén állt.

Az is nagyon nyugtalanította, hogy gondolkodni volt kénytelen. Ellentmondó érzelmeinek hevessége kényszerítette erre. Gondolkodni – szokatlan, nagyon fájdalmas dolog volt a számára.

A gondolatban mindig van bizonyos fokú belső forrongás. S őt bosszantotta ez a belső forrongás.

A gondolkozás, bármivel foglalkozott volna hivatásának szűk körén túl, számára mindenképpen haszontalan, fárasztó dolognak tűnt volna fel. Az elmúlt nappal foglalkozó gondolatai azonban gyötrelmek voltak. Mégis kénytelen volt e megrázkódtatások után lelkébe tekinteni, s beszámolni magáról magának.

Beleborzongott abba, amit cselekedett. Jónak látta minden rendőri intézkedéssel, az egész társadalmi és igazságszolgáltatási rendszerrel, a törvénykönyvvel ellentétben, jónak látta, ő, Javert, hogy szabadon bocsásson valakit. Szükségét érezte ennek. A közügyek fölé helyezte személyes ügyeit. Menthetetlen dolog! Ahányszor szembenézett a megnevezhetetlen cselekedettel, amelyet elkövetett, egész hátán végigfutott a hideg. Mire határozza magát? Még volt egy lehetőség. Sietve visszafordulni a Rue de l'Homme Armé-ba s bevitetni Jean Valjeant.

Világos, hogy ezt kell tennie. De nem tudta megtenni.

Valami elállta előtte az utat arrafelé.

Valami? Micsoda? Hát van más is a világon, mint törvényszék, ítéletvégrehajtás, rendőrség és hatalom? Javert fel volt dűlva.

Szent gályarab! Egy fegyenc, akit nem ér utol az igazság keze, még pedig Javert miatt! Nem ijesztő, hogy Javert és Jean Valjean, az egyik, akinek torolni kell, a másik, akinek elszenvedni azt, hogy a két ember, a törvény két ábrázata odáig jutott, hogy mindketten fölébe kerülnek a törvénynek?

Hogyan? Ilyen szörnyű dolgok eshetnek meg és senki sem bűnhődik értük? Jean Valjean, aki erősebb a társadalmi rendszernél, szabadon fog járni és ő, Javert, tovább eszi a kormány kenyerét!

Merengése lassanként rettentővé vált.

Merengése közben szemrehányásokat tehetett volna magának a lázadó miatt is, akit a Rue des Filles-du-Calvaireből hazavitt. De erre nem is gondolt. A kisebb hiba elveszett a nagyobb hibában. A lázadó különben is meghalt s a halál a törvény szerint nem üldözhető.

Jean Valjean: ez volt a kő, amely szívét nyomta.

Jean Valjean megzavarta. Ez ember előtt mindazok az éleltek megsemmisültek, amelyek eddig cselekvéseit irányították. Jean Valjeannak vele szemben tanúsított nagylelkűsége lehűtötte Javert-t. Más tények is eszébe jutottak, amiket eddig hazugságoknak és lázálomoknak tartott s most valóságokként jelentek meg előtte. Jean Valjean mögött felmerült Madeleine úr s a két alak egyetlen tiszteltreméltó alakká olvadt össze. Javert érezte, hogy valami borzalmas dolog hatol lelkébe. Bámul egy gályarabot! Tisztel egy fegyencet! Hihető ez? Beleborzongott, nem tehetett mást. Hiába küszködött, kénytelen volt megvallani önmagának, hogy e nyomorult fenséges teremtés! És ez förtelmes volt.

Egy jótékony gonosztevő. Egy gyengéd, szelíd, szolgálatkész, irgalmas fegyenc, aki jóval fizet a rosszért, aki megbocsátja a gyűlöletet, fölébe helyezi a részvétet a bosszúnak, inkább maga pusztul, semhogy ellenségét vesztébe lökje, aki megmenti azt, aki megbántotta, aki az erény magas hegyfokán térdel, közelebb áll az angyalhoz, mint az emberhez! Javert kénytelen volt bevallani magának, hogy e szörnyűség létezik.

Ez nem maradhatott így.

Hangsúlyozzuk: nem adta meg magát ellenkezés nélkül e szörnynek, e botránys angyalnak, ez undok hérosznak, mely legalább annyira felháborította, mint amennyire elképesztette. Mikor szemben ült a kocsiban Jean Valjeannal, hússzor is felüvöltött benne a legális tigris. Hússzor is azon a ponton volt, hogy ráveti magát Jean Valjeanra. Megragadja és széttépi, vagyis letartóztatja. Mi is lett volna magától értetődőbb? Bekiáltani az első őrszobába, amely mellett elhaladnak: „Íme, egy megszökött fegyenc!”, csendőroket hívni s rájuk szólni: „Vigyétek ezt az embert” s aztán tovább menni, otthagyni az elkárhozottat, nem törődni a többivel, nem avatkozni semmibe! Ez az ember a törvény rabja, menthetetlen. Tegyen vele a törvény, amit akar. Nem ez a tiszta igazságosság? Javert mindezt elgondolta. Maga fölé akart kerekedni, cselekedni akart, le akarta torkolni emberét, s mint most, úgy akkor sem tudott cselekedni. Keze ahányszor csak görcsösen Jean Valjean felé nyúlt, hogy galléron ragadja, mintegy irtóztatós súlytól visszahanyatlott s bensejében megszólalt egy hang, egy különös hang, mely ezt harsogta feléje: Jól van, csak add ki megmentődet, aztán hozasd Pontius Pilátus mosdótálát és tisztítsd meg a mancsaidat.

Majd visszatért gondolataiban önmagára s a megnövekedett Jean Valjean mellett ott látta önmagát, a lezüllött Javert-t.

Egy fegyenc lett a jótevője!

Miért is engedte meg ennek az embernek, hogy megmentse az életét? Joga volt ott, a barikádon ahhoz, hogy megölessen magát. Élhetett volna ezzel a jogával. Jobb lett volna segítségül szólítani a többi lázadót Jean Valjean ellen s halomra lövetni magát.

Fő gyötrelmét az okozta, hogy teljes bizonytalanságban maradt. Mintha kitepték volna gyökereit. A törvénykönyv roncs volt a kezében. Ismeretlen skrupulusai támadtak. Valami érzelgős megvilágosodás támadt benne, mely mindenben elütött eddig egyetlen mértékétől, a törvény rendelkezéseitől. Régi, becsületes mivoltát nem őrizhette meg. Váratlan természetű tények merültek fel és igazták le. Új világ alakult ki a lelkében. Elfogadott és meghálált jótett. Odaadás, könyörület, elnézés, a szájalom erőszakot követ el a ridegségen, személyes tekintet, nincs végleges ítélet, nincs elkárhozás, könnycsepp jelenhetik meg a törvény szemében, Istennek valamely igazsága szembeszáll az emberi igazsággal. A homályban valami ismeretlen erkölcs ijesztő napfelkeltét pillantotta meg. Borzadt és káprázott. Bagoly létére kénytelen volt sasszemmel nézni a pirkadatot.

Meg kellett vallania magának, hogy ez igaz, hogy vannak kivételek, hogy a hatalom zavarba jöhet, hogy a szabály csődöt mondhat egy tény előtt, hogy a törvénykönyv nem lát mindent előre, hogy váratlan dolgok meghallgatást követelhetnek, hogy egy erényes fegyenc elgáncsolhatja a közhivatalnok erényét, hogy a szörnyűség isteni lehet, hogy a végzet csapdákat állít, s kétségbeesve gondolt arra, hogy őt is érhetik meglepetések.

Kénytelen volt elismerni, hogy van jóság. Ez a fegyenc jó ember volt. S ami egészen lehetetlen, ő maga is jó volt. Tehát elzüllött.

Gyávának tartotta magát. Borzadt önmagától.

Javert eszménye az volt, hogy embertelen, hogy nagy, hogy fenséges legyen. Hogy kifogástalan legyen.

Ám most gyengességben maradt.

Hogy jutott idáig? Hogy történhetett ez? Nem tudta volna megmondani. Kezei közé temette fejét, de bármit tett, nem tudta megmagyarázni magának a dolgot.

Kétségtelenül mindig az volt a szándéka, hogy kiszolgáltassa Jean Valjeant a büntetőhatóságnak, amelynek Jean Valjean foglya s ő, Javert, rabszolgája volt. Míg a kezei között volt, egy pillanatig sem tudta, hogy voltaképpen szabadon akarja engedni. Valahogy tudtán kívül nyílt szét az ökke s engedte el foglyát.

A legkülönbözőbb rejtélyes újságok merültek fel szemei előtt. Kérdéseket intézett magához és megfelelt rájuk, ám megijedt a válaszaitól. Kérdezte: mit tett a fegyenc, a kétségbeesett ember, akit kutattam, üldöztem, aki eltiporhatott volna, bosszút állhatna rajtam, hiszen gyűlölségének és biztonságának tartozik vele. Mit tett, amikor életben hagyott, amikor megkönyörült rajtam? A kötelességét. Nem. Többet. És mit tettem én, amikor megkíméltem őt? A kötelességemet. Nem. Többet. Hát van valami, ami több a kötelességnél? Itt elrémült. A mérleg meglazult. Egyik serpenyője lezuhant a feneketlen szakadékba, másik serpenyője felrepült az égbe. És Javert-t épp úgy rémítette az, amelyik felszállt, mint amelyik alámerült. Egyáltalán nem volt úgynevezett voltaireiánus, filozófus vagy hitetlen, sőt ellenkezőleg ösztönszerűen tisztelte a bevett egyházat és úgy tekintette, mint a társadalmi rend egy fenséges töredékét. Dogmája volt a rend és beérte ezzel. Férfikora óta, s amióta köztisztviselő, hittel szolgált a rendőrhatalóságokat és – nincs semmi gúny abban, amit mondunk, a legkomolyabban használjuk ezt a szót – úgy volt kém, ahogy más: pap. Volt egy feljebbvalója, Gisquet ur s mind a mai napig eszébe sem jutott másik feljebbvalója, az Isten.

Most váratlanul találkozott új feljebbvalójával, Istennel – és belezavarodott.

Ez a váratlan találkozás teljesen kihozta sodrából. Nem tudta, mit kezdjen ezzel a feljebbvalóval, csak azt tudta, hogy az alárendeltnek mindig meg kell görnyednie, nem szabad megtagadnia az engedelmisséget, nem szabad hibáztatni, vitatni a rendeleteket s ha nagyon megdöbben a feljebbvalója, az alárendelt akkor sem tehet egyebet, mint hogy leköszön a hivataláról.

De hogyan nyújtsa be az ember lemondását Istenhez?

Akárhogy forgatta a dolgot, mindig ugyanoda tért vissza, arra az egy tényre, amely mindennél bizonyosabb volt, – hogy hallatlan szabályellenességet követett el. Szemet hunyt egy visszaeső elítélt felett, egy szökevény felett. Szabadon engedett egy gályarabot. Kiszabadította a törvény kezéből azt, aki az övé. Ezt tette. Nem értette magát. Kétkelkedett, vajon azonos-e magával? Még cselekedetének okait sem értette. Csak szédült magától. Mindeddig abban a vakbuzgó hitben élt, melyből a homályos tisztesség sarjad. Ez a hit elhagyta, ez a tisztesség elveszett. Minden, amiben hitt, szétfoslott. Oly igazságok gyötörték kérlelhetetlenül, amelyekre nem volt szüksége. Mától kezdve más emberré kell lennie. Furcsa fájdalmakat szenvedett, mintha lelkiismeretéről hályog hullt volna le. Látott valamit, amit nem kívánt látni. Üresnek, feleslegesnek érezte magát, múltjától elszakítottnak, elcsapottnak, feloszlónak. Meghalt benne a tekintély. Nem volt értelme az életének.

Rettenetes helyzet! Meghatódni!

Gránitnak lenni és kétkelkedni! A büntetés szobrának lenni, amelyet egy anyagból öntött a törvény mintázata, hirtelen rájönni, hogy a bronzemlők alatt valami képtelen engedetlenség mozdul meg, mely majdnem a szívhez hasonlít! Jótétten fizetni a jótettért, holott mindmáig azt hitette el magával, hogy a jótett bűn! Házőrző ebnek lenni és tenyeret nyaldosni! Jégnek és olvadni! Csípővasnak és kezet szorítani! Érezni, hogy szétnyílnak az ujjai! Elengedni a zsákmányt! Hajmeresztő dolog!

Emberi löveg, mely elveszti útját és visszahátráll!

Íme, kénytelen bevallani, hogy a csalhatatlanság nem csalhatatlan, hogy a dogma tévedhet, hogy a törvény döntése nem végleges, hogy a társadalom nem tökéletes, hogy a tekintély meginoghat, hogy a szilárd dolgok megreccsenhetnek, hogy a bírák emberek, hogy a bíróság tévedhet, az ítéletek csalatkozhatnak! Megpillantani egy repedést az ég roppant kék üvegkupoláján!

Ami Javertben lejátszódott, az egy egyenes jellem Fampoux-ja, egy lélek kisiklása, egy ellenállhatatlan erővel egyenes irányban előre kergetett tisztesség összeomlása volt, mely Istenbe ütközött és darabokra tört. Ez bizonyára különös dolog. A rend sofőrjét, a tekintély mechanikusát, aki a rideg útvonal vak pályáján rohan előre, egy fénysugár kivetíti útjából! A biztosítékokkal ellátott, egyenes, korrekt, geometrikus, passzív tökéletesség hibázhat! Hogy a gőzmozdonynak is van damaszkuszi útja!

Vajon megértette-e Javert, hogy az emberben lakozó Isten, mely mint az igazi lelkiismeret, ellenkezik az ál-lelkiismerettel, megtiltja a szikrának, hogy kialudjék, ráparancsol a sugárra, hogy emlékezzék a napra, elrendeli a léleknek, hogy ismerje fel az abszolút igazságot, ha szembe kerül a feltételekkel, az elpusztíthatatlan emberséget, a megtagadhatatlan emberi szívet, e ragyogó jelenséget, belső csodáink e leghíresebbikét vajon megértette-e? Vajon átérezte-e? Vajon tudott-e róla?

Nyilvánvalóan nem. Ám e kétségbevonhatatlan rejtély nyomása alatt Javert úgy érezte, hogy koponyája megreped.

A csoda nem szellemítette át, hanem megsemmisítette. Kétségbeesve tűrte. Mindebben csak azt látta, milyen rettenetes nehéz az élet. Úgy érezte, mintha soha nem tudna többé mély és szabad lélegzetet venni.

Nem szokta meg, hogy ránehezdedjék az ismeretlen.

Amit eddig maga fölött látott, annak határozott, sima, átlátszó felszíne volt. Nem volt abban semmi rejtett, homályos dolog, semmi, ami ne lett volna eleve meghatározott, rendszerbe hozott, következetes, precíz, pontosan körülírt, megszabott, korlátok közé szorított, előrelátható; a hatóság sima dolog volt. Nem lehetett belezuhanni, nem lehetett szédülni előtte. Javert nem látott eddig ismeretlent, csak maga alatt. A szabálytalan, a váratlan, a káosz rendetlen szakadéka, a mélységbe való lecsúszás lehetősége, ez az alsó régiókba, a lázadók, gonoszok és nyomorultak világába tartozott. Javert most megfordult és halálra rémült a hallatlan látomástól: megpillantotta a felső mélységet.

Hogyan? Teljesen felforgatva, teljesen megzavarodva? Miben bízson? Amiben megbízott, összeomlott!

Hogyan? Hát egy nagylelkű nyomorult fedezi fel a társadalom vértetének hibáját? Hogyan? A törvény becsületes szolgája hirtelen két vétek között választhat csak? Vagy abban vétkezik, hogy szabadon enged egy embert, vagy abban, hogy letartóztatja? Hát nem mindig ad az állam megbízható parancsokat alkalmazottjainak? A kötelesség zsákutcába vezethet? Hogyan? Mindez valóság? Csakugyan igaz volna, hogy az ítéletek súlya alatt nyögő néhai haramia kiegyenesedhetik s a végén még igaza is lehet? Hihető ez? S vannak esetek, amikor a törvénynek mentegődzéseket dadogva meg kell hátrálnia az átszellemült bűn előtt?

Úgy van, ez történt. És Javert látta! És Javert tapasztalta! Nemcsak hogy nem tagadhatta, de része volt benne. Ezek tények voltak! Irtózatos, hogy a valóságos tények ilyen torzak lehetnek!

Ha a tények kötelességüket teljesítenék, akkor a törvény bizonyító eszközeivé lennének, nem többé, mert a tényeket Isten küldi! Hát onnan fentről, az égből száll alá most már az anarchia?

Így, a rémület nagyításában, a megdöbbenés optikai csalódásában minden eltűnt, ami fékezhetette és megjavíthatta volna benyomását, s a társadalom, az emberi nem, a világegyetem immár egyetlen egyszerű és undorító réteggé folyt össze szemei előtt, így a büntetőjog a letárgyalt bűneset, a törvényes hatalom, a felsőbbíróságok ítéletei, a hivatalok, a kormány, az előzetes eljárás és a megtorlás, a hivatalos bölcsesség, a törvény csalhatatlansága, a tekintély elve, mindazok a dogmák, amelyeken a politikai és magánbiztonság nyugszik, a felségjog, az igazság, a törvénykönyv logikája, a társadalom abszolútuma, a közérdek, mindez romokká, törmelékké, káosszá omlott össze, ő maga, Javert, a rend vérebe, a rendőrség legmegvesztegetetlenebb alkalmazottja, a társadalom őrszeme, le volt győzve, meg volt láncolva. Csak egy ember állt e romok felett, zöld sapkával a fején, dicsfényel homloka körül, – íme, az összeomlás bekövetkezett. Ez volt az a félelmetes látomány, amely lelki szemei előtt állott.

Elviselhető ez? Nem!

Végősig fokozott, izgalmas állapot. Csak kétféleképpen szabadulhatott meg tőle. Az egyik: szilárd léptekkel felmenni Jean Valjeanért és bevinni a tömlöcbe a fegyencet. A másik... – Javert otthagya a híd párkányát s emelt fővel, határozott léptekkel elindult az őrszoba felé, amelynek lámpása idelátszott a Châtelet-tér egyik széléről.

Mikor odaért, az ablakon át megpillantott egy rendőrt. Belépett. A rendőrök már arról megismerik egymást, ahogy egy rendőrségi ember benyit az őrszobába. Javert megnevezte magát, felmutatta igazolványát az őrmesternek s leült az őrszoba asztalához, amelyen gyertya égett. Toll, tintatartó és papiros volt az asztalon, esetleges jegyzőkönyvfelvételekhez és az éjjeli járőröknek szóló utasítások kiállításához.

Ez az asztal, amelyet mindig nádszék egészít ki, intézmény, mely minden őrszobán változatlanul megtalálható, egy faforgáccsal megtöltött csészealj és egy piros papírpecséteket tartalmazó kartondobozzal együtt, mintegy a hivatalos stílus alsó szintjeként. Itt kezdődik az állami irodalom.

Javert a toll után nyúlt, egy ív papírt húzott maga elé és írni kezdett. A következőket írta:

Némely megjegyzés a szolgálat érdekében

1. Kérem a rendőrfőnök urat, hogy nézzen bele ebbe az írásba.
2. A kihallgatásról érkező foglyoknak le kell vetni a cipőjüket s mezítláb állnak a kövezeten, amíg kutatják őket. Többen meghűlnék, mire börtönbe kerülnek. Ez kórházi költséggel jár.
3. A lánc jó, mert megfelelő távolságokban rendőrőrszemek vannak felállítva, de fontos volna, hogy jelentős alkalmakkor legalább két rendőr tartsa állandóan szemmel egymást, hogyha valamilyen okból az egyik nem jól végezné a dolgát, a másik nyomban észrevegye és helyettesíthesse.
4. Érthetetlen, hogy a Madelonettes börtön szabályrendelete miért tiltja meg a foglyoknak, hogy széket szerezhessenek be maguknak a saját költségükre.
5. A Madelonettes börtönben csak két vasrúd van a kázinó előtt, tehát a kázinós nő megszorongathatja a foglyok kezét.
6. Az úgynevezett „rikkancs”-foglyok, akik a többi foglyot a látogató-terembe szólítják, két sout fizettetnek maguknak a foglyokkal, ha azt akarják, hogy érthetően kiáltsák a nevüket. Ez rablás.
7. Egy leejtett szál fonálért tíz sout von le a fogoly keresetéből a szövőműhely. Ezzel visszaél a vállalkozó, mert a vászon éppen olyan jó marad.
8. Hibásnak tartom, hogy a Force látogatóinak keresztül kell menniök a fiatal foglyok udvarán, hogy bejussanak a Sainte-Marie-l'Egyptienne látogatótermébe.
9. Határozottan tudom, hogy a csendőrök naponta elmesélik a börtön főépületének udvarán, hogyan folyt le a letartóztatásba helyezett kihallgatása a vizsgálóbíró előtt. Súlyos visszaélésnek tartom, hogy egy felesküdt csendőr továbbadja, amit a vizsgálóbíró szobájában hallott.
10. Henryné tisztességes asszony; a kázinója tiszta. Mégis hibáztatom, hogy nő ül a

börtönkantinban. Ez nem méltó egy művelt állam börtönépületéhez.

Javert e sorokat nyugodt és korrekt betűkkel írta, még csak egy vesszőről sem feledkezve meg. A tolla csak úgy sercegett a papíron. Az utolsó sor alá odaírta:

Javert
elsőosztályu felügyelő,
a Châtelet-tér őrszobájában,
1832 június 7. hajnali egy óra tájban.

Javert megszáritotta a tintával rótt sorokat, az írást összehajtotta, mint egy levelet, lepecsételte, ráírta a hátára: *Beadvány a rendőrigazgatósághoz*, az asztalon hagyta s kiment az őrszobából. A rácsozott üvegajtó becsapódott mögötte.

Ismét keresztülvágott a Châtelet-téren, visszatért a Szajna-partra s gépies léptekkel arrafelé tartott, ahol egy negyedórával előbb tartózkodott. Odakönyökölt a párkányra, a párkánynak ugyanarra a kövére, ugyanabban a magatartásban, mint az imént. Mintha csak el sem mozdult volna onnan.

Egész sötét volt. Ez volt az a kísérteties pillanat, amely az éjfélét követi. A felhők elfüggönyözték a csillagokat. Komor mélység volt az égbolt. A Cité egy házában sem égett már fény. Senki sem járt künn. Amerre a szem látott, minden utca üres volt s a rakpart elhagyatott. A Notre-Dame és az Igazságügyi Palota tornyai vonalazták csak be az éjszakát. A rakpart egy pillérén éjjeli lámpa vöröslött. A hidak körvonalai egymás mögé mosódtak a ködben. A sok esőzés megduzzasztotta a folyót.

Említettük, hogy Javert ott könyökölt a folyam fölé, ahol a Szajna gyors áramlással rohan tova, a fölé a félelmetesen kavargó örvény fölé, amely alakul és bomlik szakadatlanul, mint egy végtelen csavar.

Javert előrehajolt és lenézett. Minden fekete volt, semmit sem látott. Hallotta a tajtékzó folyót, de nem látta a tükrét. Időnként halványan kigyózó fény jelent meg a szédületes mélységben, mert a folyó valahogy a legsötétebb éjszakában is felcsillan néha, nem tudni, miféle fénytől, mely gyík módjára suhan felszínén tova. A fény eltűnt és újra minden kivehetetlenné vált. Mintha a mérhetetlenség nyílt volna meg ott. Ami alatta volt, nem víz volt, hanem szakadék. A rakpart meredek, zavartvonalú, ködbeomló töltése, mely pár lépéssel odább mintha megszakadt volna, olyan volt, mint a végtelenbe alávezető lejtő.

Semmit sem lehetett látni, csak érezni a gyűlölködő, jeges folyót és a nedves tömeg émelyítő szagát. A mélységből bős pár gomolygott fel. Javert inkább csak sejtette, mint látta, hogy a folyó megdagadt, inkább csak érezte a hullámok tragikus suttogását, a roppant hídboltozatok gyászát, s elképzelte, hogy zuhan alá valaki az üres mélységbe, melynek homálya csupa borzalom.

Javert néhány pillanatig mozdulatlanul állt s lepillantott a sötétség torkába. Szinte merev figyelemmel nézett le a láthatatlanba. A víz zúgott. Azután levette a kalapját és letette maga mellé a

párkányra. Egy pillanattal később egy magas, fekete alak, amelyet valami elkésett járókelő kísértetnek vélhetett volna a messzeségből, állt fenn a híd párkányán, hajolt a Szajna felé, majd újra felemelkedett s egyenesen ledobta magát a sötétbe. A víz tompán csobbant s csak a sötétség tudta, hogy mi a víz alá merült homályos jelenség gyötrelmeinek titka.

Jonathan Swift: Gulliver utazásai

– Harmadik rész, részlet –

NEGYEDIK FEJEZET.

(Szerző elhagyja Laputát. – Utazás Balnibarbiban. – A főváros. – A főváros és vidékének leírása. – Szerzőt egy magasrangú úr barátságosan fogadja. – Szerző vitája ugyanezzel.)

Távol legyen tőlem azt állítani, hogy rosszul bántak velem a szigeten, mégis be kell vallanom, kezdtem úgy érezni, hogy nagyon is mellőznek és nem tisztelnek kellőképpen, sem a királyt, sem a népet egyéb nem érdekelvén, mint zene és mennyiségtan, mely tudományokban pedig nem lehettem oly jártas, mint ők. Másrészt, miután a sziget minden nevezetességét megtekintettem, vágy fogott el, hogy egyebet is lássak: őszintén szólva, nagyon meguntam e jó embereket.

Két tudományban kétségkívül sokra vitték s még hozzá oly tudományokban, melyekben nem vagyok járatlan; de elmékedéseikben oly elvontak és korlátoltak voltak, hogy őszintén szólva, sohasem volt még dolgom ilyen rossz társalgókkal. Majdnem kizárólag asszonyokkal, munkásokkal, koppantókkal és lakájokkal érintkeztem, ama két hónap alatt, melyet ott töltöttem; – meg is vetettek ezért, de nem tehettem másképp, csak effajta emberektől kaphattam kérdéseimre választ. Szorgalmas tanulás révén igen szép előmenetelt tanúsítottam nyelvükben. De mondom, már meguntam volt a szigetet: elhatároztam hát, hogy az első, kínálkozó alkalommal leszálok. Volt az udvarnál egy magas rangú személy, a király közeli rokona, akit ezért, de csakis ezért, tiszteletben tartottak. Máskülönbén egészen buta és tudatlan ember hírében állott. Számos, hasznos szolgálatot tett az udvarnak, sok embere volt és barátja, de oly hallatlanul rossz zenei hallása, hogy ellenfelei elképedve suttozták róla: „néhányszor még a taktust is eltévesztette.” Tanárai csak nagy nehézséggel verhették fejébe a matematika legegyszerűbb levezetéseit. Ez az úr gyakran kitüntetett kegyének jeleivel, sokszor látogatásával is megtisztelt, érdeklődött európai dolgokról, törvényekről, szokásokról; utjaim és kalandjaim is érdekelték, nagy figyelemmel hallgatott végig és igen értelmes megjegyzéseket tett. Volt két koppantója, de ezeknek szolgálatait sohasem vette igénybe, csak udvari szertartások és

látogatások alkalmával: olyankor, mikor egyedül maradtunk, rendszeren elküldte őket.

Megkértem ezt az urat, járna közbe érdekemben őfelségénél. Szívesen megtette, bár nem helyeselte távozásom, előnyös állásokat ajánlott, de én nagy tisztelettel és köszönettel visszautasítottam mindent.

Február 16-án elbúcsúztam őfelségétől és az udvartól. A király mintegy kétszáz angol font értékű összeggel ajándékozott meg, ugyanennyit kaptam pártfogómtól is, meg egy ajánló levelet Lagadóba, a fővárosba, egyik barátjához. A sziget akkor éppen egy hegy fölött lebegett, a legalsó folyosóról lebocsátottak zsinegen, úgy, ahogy annak idején felszálltam.

Ez az ország a repülő-sziget uralkodójának tartománya, a *Balnibarbi* nevet viseli, fővárosa, mint már említettem, Lagadó. Valahogy megkönnyebbültem, mikor lábam alatt mozdulatlan talajt éreztem. Besétáltam a városba, most már minden feltűnés nélkül: ruhám olyan volt, mint a bennszülötteké és beszélni is tudtam velük. Mihamar megtaláltam annak a személynek házát, akihez ajánlottak. Megmutattam pártfogóm levelét. Igen szívesen fogadtak. A ház ura, *Munodi*, szintén magas rangú ember, szobát rendeztetett be házában, egész ott-tartózkodásom alatt nála laktam; a legvendégszeretőbb jóindulattal bántak velem. Már másnap reggel a ház ura kocsin vitt el, hogy megnézzük a várost. Ez a város félakkora, mint London; házai nagyon furcsán építvék, legtöbb köztük közel az összeroskadáshoz. Az utca népe mintha állandóan sietne, a tekintetük vad, szemük merev, ruhájuk rongyos és szakadt. Áthajtottunk a város egyik kapuján, mintegy három mérföldet tettünk a környéken. Földműveseket és munkásokat láttam, különféle szerszámokkal dolgozták a földet, de képtelen voltam felismerni, mit csinálnak tulajdonképpen: se gabonát, se füvet, se más veteményt nem láttam sehol, bár a talaj kitűnő termőföldnek tűnt. Nem rejthettem el csodálkozásom, melyet e furcsa látvány keltett bennem: bátorságot véve magamnak, megkértem kitűnő vezetőmet, volna oly kegyes megmagyarázni, mit jelent e sok szorgos kéz, főni látszó fej, átszellemült arc, utcán és földeken, mert nem látom semmi hatását annak, amit dolgoznak, sőt ellenkezőleg, még sose láttam ily rosszul művelt földet, ilyen roskatag, átabetében épült házakat, ily kétségbeesett és ínséges népet. *Munodi* úr, mint említettem, magas rangú személy volt, valamikor Lagadó kormányzója, de a miniszterek ármánykodása miatt elbocsátották azzal, hogy képességei nem elegendők. A király különben kegyelte, mint jóhiszemű és tisztességes, de alacsony értelmű embert.

Mikor ekként bíráltam volna az országot és lakóit, odanyilatkozott, hogy „ennyi idő alatt nem formálhattam ítéletet s hogy ahány ház, annyi szokás, ahány nemzet, annyi erkölcs”, s más ily közhelyeket mondott. De mikor visszatértünk a palotába, megkérdezett, „hogyan tetszik nekem ez az épület, mit találok benne képtelennek, mi az ellenvetésem a szolgálk öltözkéivel és modorával szemben?” Nyugodtan kérdezhetette ezt, környezetében minden pompás, szabályos volt, a szolgálk csinosak és előzékenyek. Azt feleltem, „hogyan őexcellenciája bölcsessége és gazdagsága túlemelték őt mindama nyomorúságon, amit bolondság és szegénység okoz az ágrólszakadtakban.” Azt mondta: „ha volna kedvem elkísérni őt nyaralójába, mely húsz mérföldnyire fekszik innen, birtokán, ott több alkalmunk lesz erről társalogni”. Mondtam, hogy szívesen állok rendelkezésére és másnap reggel útra keltünk.

Utunk folyamán figyelmessé tett számos módszerre, melyekkel az ország földművesei dolgozzák a földet. Meg nem foghattam, hogy lehet az, hogy sehol egy szem búzát, egy szál füvet nem látok. De

hogy három órát utaztunk, a kép megváltozott: gyönyörű vidékre értünk: tanyák, gazdaságok, csinos kis házak, gazdag földek, szőlők, búzatáblák és veteményes-kertek. Soha nem láttam ilyen ragyogó termést. A kegyelmes úr észrevette, hogy derül fel arcom, és sóhajtván jegyezte meg: „itt kezdődik az ő birtoka s hogy ez végig ilyen, egész a nyaralóig, hogy honfitársai kinevetik és megvetik őt, amiért gazdaságát ily rosszul vezeti és ilyen rossz példát ad a népnek. Csak az vigasztalja, hogy nagyon kevesen követik e példát, csak az olyan öreg, elmaradt és gyengeelméjű emberek, mint ő maga.”

Végre megérkeztünk. A kastély valóban előkelő épület volt, az architektúra legjobb tudása szerint. Szökőkutak, kertek, sétányok, ligetek, minden a legszebb rendben és nemes ízléssel. Nem állhattam meg, hogy elragadtatásomban többször felkiáltok: de őexcellenciája hallgatott, csak vacsora után, mikor magunkra maradtunk, szólalt meg és igen szomorúan azt mondta: „nagyon fél, ezt a kastélyt is, meg városi palotáját le kell majd rombolni s újjá építeni a kor követelményei szerint, ki kell irtani gazdaságát és megszerezni mindezt újra a modern igényeknek megfelelően; ha nem akarja, hogy gőgösnek, ostobának, nyeglének, tudatlannak és szeszélyesnek tartsák s hogy talán magára haragítsa őfelségét is, hogy az én nagy elismerésem majd megszűnik, ha egy kissé betekintek olyan részletekbe, amikről az udvarnál nem hallhattam; hogy azok ott nagyon is elmerültek elméleteikbe, semhogy valaha tudomásul vennék, mi történik idelent.”

Mindabból, amit elbeszél, a következőket vettem ki. Negyven évvel ezelőtt bizonyos emberek felszálltak Laputába, részint üzleti ügyekben, részint szórakozásból. Öt hónapot töltöttek ott. Mikor visszajöttek, tudtak valamit gagyogni matematikáról és tele voltak fellengző eszmékkel, amiket ott fent, a magasban sajátítottak el. Ezeknek az embereknek aztán semmire tetszett, amit itt találtak: új elméleteket hoztak, művészetben, tudományban. Azt mondták az ipart is renoválni kell. E célból királyi szabadalommal Tervkészítő Akadémiát létesítettek Lagadóban és az új szellem oly gyorsan terjedt el a nép közt, hogy ma már alig van számba vehető városa a tartománynak ilyen akadémia nélkül. Ezekben az akadémiákban a tanárok a földművelés és építészet új szabályait és módszereit dolgozzák ki, új szerszámokat és műszereket terveznek a kézipar minden szakmájában, melyeknek segítségével, azt mondják, egy ember elvégezheti tíznek a munkáját, egy hét alatt palotát építhetnek, oly tartós anyagból, mely javítás nélkül eltart örökké. A föld minden gyümölcsét, szerintük, meg lehet érlelni abban az évszakban, melyben nekünk tetszik s még hozzá százszor annyit, mint most. Számlálhatatlan ilyen tervük van. Csak az a kis baj van még, hogy mind e terveket nem lehetett eddig tökélyre fejleszteni s közben az egész ország kopár ugaron fekszik, a házak romokban, a nép élelem és ruha nélkül.

De ez nem szegi kedvüket, egyre növekvő bizalommal dolgoznak elméleteiken, remény és elszántság szítja őket. Őexcellenciája kijelentette, hogy sajnós, ő nem vállalkozó szellem, megelégszik az élet régi formáival, lakik őseinek házában s meg van minden újítás nélkül. Néhány nemes barátja vele tart, de mostanában nagy rosszakarattal és megvetéssel találkoznak mindenütt; tudatlan és maradi embereknek tekintik őket, akik csak a maguk önző kényelmét tartják szem előtt és nem gondolnak az ország általános jólétére.

Őexcellenciája hozzátette még, „semmiképp nem akar megfosztani attól az örömtől, hogy a nagy akadémiát megtekintsem. Ha akarom, elmehetünk oda.” Előbb azonban egy régi, roskatag épületet mutatott még, mely a hegy oldalában porladt s melyről azt mondta: „volt neki egy nagyon jó és

megfelelő malma, félmérföldnyire házától, amit egy nagy folyó vize hajtott s ami ellátta egész családját és személyzetét. De hét évvel ezelőtt a Tervkészítő Akadémia egy küldöttsége jelent meg előtte és ajánlotta, hogy bontsa le a malmot s építse fel újra, a hegy másik oldalán. A hegyen keresztül csatornát kell vezetni, ezen át csövek és gépek hajtják a vizet, ami azért jó, mert a szél és levegő izgatják a vizet a magasban és mert a víz, ha magasból száll alá, félakkora erővel hajtja a malmot, mint amennyi a folyónak kell, hogy a föld színén haladjon. Akkoriban nem jó lábon állt az udvarral, de még barátai is rábeszéltek, így hát belement e javaslatba. Két évig dolgozott száz ember, a mű nem sikerült, a küldöttség elment, minden felelősséget visszahárítva rá, de sőt még gúnyolják is őt azóta és másokat unszolnak hasonló kísérletre.”

Néhány nap múlva visszatértünk a városba: őexcellenciája, tekintve, hogy rossz szemmel nézték őt az akadémián, nem kísért el személyesen, egy barátjára bízott, hogy kalauzolna. Ennek az úrnak úgy mutatott be, mint a nagy tervek és újítások barátját, kíváncsi és könnyen hívő embert, amiben alapjában igaza volt. Ifjabb koromban nagy barátja voltam a tervezgetésnek.

ÖTÖDIK FEJEZET.

(Szerző megtekinti a Lagadói nagy akadémiát. – Az akadémia részletes leírása. – Mivel foglalkoznak az akadémia tudósai.)

Felteszem, hogy olvasóim érdeklődve várják a nagy laputai egyetem részletes ismertetését. Ez az akadémia nem egy épületből áll, több ház sorakozik egymás mellé az utca két oldalán, melyeket kiürítettek s a tudósok részére berendeztek e célból.

A felügyelő nagyon szívesen fogadott; több napon keresztül látogattam az akadémiát. Mindegyik szobában egy, vagy több tervekészítő lakik; számításom szerint legalább ötszáz szoba van az akadémián.

Az első ember, akit láttam, igen sovány, magas férfi volt. Keze és arca feltűnően piszkos, hosszú haja és szakálla kócosan lengett arca körül, több helyen elperzselve teste és karjai. Ruhája, inge, bőre szintén piszkos és tarka. Ez a tudós nyolc éve dolgozik egy találmányon, mely szerint az uborkából ki lehet vonni a napsugarakat, eltenni fiolákba és légmentesen lezárni. Ez a napsugárkészlet pótolja majd a meleget, ha nyáron gyéren süt a nap. Kijelentette előttem, hogy nyolc éven belül őfelsége birodalmát megfelelő mennyiségű napfényel árasztja el. Csak azon panaszkodott, hogy kevés pénze van s nagyon kér, kölcsönözzek neki valamit, ha tehetem, mert az idén nagyon drága az uborka. Adtam neki pár hatost, jó gazdám ugyanis ellátott pénzzel, tudván, hogy az akadémián divatban van a kéregetés.

A második szobába lépve, már az ajtóból hőkölttem vissza, oly rettenetes bűz csapott ki felém. De a vezető betaszított s még odasúgott nekem, „meg ne sértsem a tudóst, mert nagyon érzékeny természetű”, s így még az orromat se mertem befogni. E szoba lakója az akadémia legidősebb tudósa volt: arca és szakálla pergamentsárga, kezei és ruhái csúnyasággal borítva. Hogy bemutatnak, nagyon megörült, megölelt és megcsókolt, mely udvariasságot szívesen elengedtem volna. Ez a tudós, mióta az akadémián van, egy találmányon dolgozik, mely által az emberi ürülékből vissza lehet állítani az

eredeti táplálékot; csak szét kell bontani részeire elválasztani a gyomorsavat az epétől, kivonni belőle a bélnedveket, lepárlani a rossz szagú váladékokat. Az akadémia minden héten teli hordó anyagot bocsát rendelkezésére, akkorát, mint egy hajótonna.

Láttam egy másikat, aki lőporba jeget próbált elvegyíteni. Megmutatta hosszú értekezését, mely a *tűzkövácsoolást* tárgyalja s amit ki fog adni, ha pénze lesz hozzá.

Egy másik embert is találtam, valóságos lángészt, aki az építészetet akarja átalakítani. Szerinte a házakat fölülről kell kezdeni építeni, mint ama két értelmes bogár, a méh, meg a pók.

Volt aztán egy született vak, számos hasonló tanítvány körében. Ezek színeket keverték festők részére, melyeket tapintással és szaglással különböztettek meg. Az én bajom volt, hogy abban az időben még tökéletlenek voltak mesterségükben: maga a tanár egészben elhibázta a dolgot. Ezt a művészt nagyon becsüli és bátorítja az egész egyetem.

Egy másik szobában sokat épültem egy tervelőn, aki azon mesterkedett, hogyan lehetne a földet disznókkal művelni, megtakarítva a barom és az arató-szerszámok költségeit. Elmélete a következő: a televénybe nyolc hüvelyk mélységben, hat hüvelyknyi távolságban makkot, mogyorót, datolyát és más jó ízű abrakot kell elültetni, az efféléket nagyon szereti a disznó: most ráhajtunk hatszáz, vagy még több disznót a földre, mire ezek az állatok néhány nap alatt föltúrják a földet, hogy a csemegéhez jussanak, amivel kettős célt értünk el: a föld készen áll vetésre s egyúttal a szükséges trágya is helyben van. Az eddigi kísérletek nem jól sikerültek, sok volt a munka és költség és a termés kicsiny. Kétségtelen azonban, hogy a találmánynak nagy a jövője.

Másik szobába mentem. Falak és mennyezet csupa pókháló, kicsiny ösvény vezet csak ki és be. Alig léptem be, már rám kiáltott a mester, nehogy eszembe jusson elszakítani valami szálát. Nagyon panaszkodott, „a bolond világ eddig selyemhernyóból kapta a selymet, mikor íme, ennyi házi bogarunk van, melyek sokkal finomabb szálát eresztenek és a szövéshez és fonáshoz is jobban értenek”. Továbbá megtakaríthatjuk a selyemfestést, ami nagyon valószínűnek tűnt; a mester mutatott nekem különféle színű legyeket, ezekkel eteti pókjait és biztosított, „a pókhálón megérezik annak a légynek a színe, amit a pók evett. Van neki mindenféle árnyalatból, meg aztán a legyek táplálékát is gondosan megválogatja: gumiból és olajból és más enyves anyagokból, amiktől szép erős és tartós lesz a szál.”

Aztán volt ott egy csillagász, aki a torony szélkakasára napórát rendezett be, mely a föld és a nap mozgását a szelek esetleges változásával egyidejűen ábrázolja.

Egy idő óta enyhe kólikáról panaszkodtam, azért vezetőm egy nagy orvos szobájába tessékelt be, aki e betegség gyógyításában nagy hírre tett szert, azzal, hogy a szervezetet ellenkező behatásoknak tette ki. Volt egy nagy fujtatója hosszú és vékony elefántcsont csővel, amit nyolc hüvelyknyire betolt a végbélbe. Kijelentette, hogy ezzel úgy összetudja húzni a beleket, ahogy akarja. Ha a betegség nagyon makacs és heves volt, többször kihúzta a műszert, újból megtöltötte levegővel, közben hüvelykjével fogta be a végbélnyílást. Ez négyszer vagy ötször ment így, mire állítása szerint az összegyűlt szél minden beteg anyagot a légbe röpít, (mint a vízi szivattyú) s a beteg felgyógyul. Mindkét módszerét előttem próbálta ki egy kutyan. Az elsőnek nem volt eredménye. A másodiknál az állat majdnem megpukkadt s egy nagyon undorító hasmenés látványában részesített bennünket. A

kutya menten megdöglött s mi magára hagytuk a tanárt, hogy ugyanazzal a módszerrel újra életre keltse.

Eddig az egyetemnek egyik oldalát szemléltük csak meg, a másik oldalon laknak az elméleti tudományok mesterei: beszéljünk ezekről is, de előbb emlékezzünk meg egy kitűnő személyről, akit maguk között az „egyetemes művész” néven tiszteltek. Ez elmondta nekünk, „immár harminc éve kizárólag az emberi élet megjavítását célozza minden gondolatával”. Két nagy szobája volt, tele csodálatos ritkaságokkal s ötven embere folytonos munkában. Egyesek levegőt sűrítettek száraz és szilárd anyagba. Kivonták a nitrogént és lepárolták a folyékony alkatrészeket; mások márványt puhítottak, hogy vánkos legyen belőle, mások ismét élő lovak patáját kővé edzették, nehogy útközben megsebesüljön. Maga a művész két nagy tervén dolgozott akkor: az első szerint murvával kell bevetni a földet, mert e növénynek nagy a csirázó képessége. Erre vonatkozó kísérleteit csekély hozzáértéssel nem ítélt meg. Másik terve szerint bizonyos gumi, ásvány- és növényanyagok keveréke külsőleg alkalmazva megakadályozza a gyapjú növést fiatal bárányokon: remélte, hogy bizonyos idő múlva az egész tartományban pőrén születnek a birkák.

Most a tulajdonképpeni elméleti tudósok következtek. Az első tágas szobában fogadott, mintegy negyven tanítvány környezetében. Az üdvözlések után észrevette, hogy csodálkozva figyelek egy nagy keretet, mely csaknem az egész szobát szelvében és hosszában befogta. „Talán csodálkozom ezen a módszeren – mondta –, mely a spekulatív-tudományokat gyakorlati és mechanikai úton javítja. A világ csakhamar rájön majd, mit jelent ez a módszer: hízeleg magának azzal, hogy nemesebb, nagyszerűbb gondolat meg nem született még ember agyában. Mindenki tudja, mily bonyolult s ritka folyamat az, melynek révén nagy művészetek létrejönnek s mily fáradságos a művészetek és tudományok megtanulása. Az én módszerem szerint megfelelő eljárással s nem szellemi, hanem tisztán testi munkával a legtudatlanabb személy jutányos áron maga írhat bölcsészeti munkákat, verseket, politikai, jogi, matematikai és teológiai értekezéseket, anélkül, hogy egy szikra tehetsége vagy műveltsége volna hozzá”. Erre megmutatta a keretet, melynek szélén libasorban álltak a tanítványok. Ez a keret a szoba közepén állt és átmérője kitett húsz lábat; a felső lapján egyes fadarabok voltak, kockaalakban, kisebbek meg nagyobbak. Vékony drótok kötötték össze az egész szerkezetet. Mindegyik kocka sarkai papírral betapasztva: e papírokon az állam nyelvének szavai állottak minden hajtogatásban, de rendszertelenül. A tanár felszólított, ügyeljek, mert azonnal megindítja a gépet. Most a tanítványok vezérszóra megragadtak egy vasfogót; a keret szélén negyven volt ilyen, egyet fordítottak rajta, mire a szavak berendezése egyszerre megváltozott. Erre harminchat tanítvány leolvasta azokat a szavakat, melyek a keret szélére kerültek; ahol négy vagy öt szó összekerült, azt lediktálták a másik négy fiúnak, ezek aztán egy mondatba írták össze a szavakat. Háromszor vagy négyszer ismétlődött az egész, minden fordulatban másképp állt a gép, a szavak új helyre kerültek, aszerint, amint a kocka papírlemezei felülről-lefelé forogtak.

Naponta hat órát dolgoztak így a tanítványok s a tanár több vastag kötetet mutatott nekem, melyeket így, egyes mondatokból állítottak össze s melyekből a világ minden művészetek és tudományok gazdag anyagát merítheti. Véleménye szerint a találmányt legmagasabb tökélyére lehetne fejleszteni, ha az ország alapítványt tenne s ötszáz ilyen gépet állítana fel Lagadóban. A vállalkozókat kényszeríteni lehetne, hogy e célra megfelelő összeggel adózzanak.

Kijelentette, hogy ez a találmány ifjú kora óta minden gondolatát elfoglalja. A keretet úgy rendezte be, hogy az egész szókincset felölelje, nem feledkezve meg a viszonszókról, melyek főneveket, igéket és névmásokat összekötik.

Hálámat fejeztem ki és köszönetemet, hogy ilyen közlékenyen elmondott mindent s megígértem, „ha valaha sorsom visszavet hazámba, hirdetni fogom nagyszerű találmányát mindenütt.” Le is jegyeztem papírra a gép alakját és körvonalait, megmondtam neki, „Európában a tudósok gyakran ellopják egymástól találmányaikat, amiből az a hasznuk, hogy vitázhatnak valamin: kinek tulajdona a gondolat. De mindent megteszek, hogy ez esetben ne lehessen vitás, kié a felfedezés dicsősége.”

Most a nyelvtudósok iskolája következett. Egy szobában éppen három tanár értekezett arról, hogyan lehetne megjavítani az ország nyelvét.

Az első terv szerint meg kellene rövidíteni a beszédet úgy, hogy a többtagú szókból egytagút csináljunk, ki kell hagyni az igéket és igekötőket: hiszen minden elképzelhető szó valójában főnév.

A második tudós azt fejtette ki, hogy általában el kell hagyni a szavakat: így sokat nyer a nyelv rövidségben s e módszer az egészségre is jó hatással lehet. Ő úgy gondolja, hogy hiszen minden kimondott szóval a tüdő, súrlódás következtében, lassan kopik s így megrövidíti életünket. Eszerint mit kell tehát lennünk? „Azt kell tennünk, hogy miután a szavak a fogalmakat jelölik csak, minden ember hordjon magánál oly tárgyakat, melyek bizonyos, a társalgásban előfordulható fogalmakat jelölnek.” Ez a találmány nyilván elterjedt volna, ha a csőcselék, a nők és a tudatlan emberek nem fenyegettek volna lázadással, hogy nyelvük szabadságát veszélyeztetve látták. Hiszen tudjuk, hogy a csőcselék mindig esküdt ellensége volt a tudománynak. Sok tudós férfi azonban már most alkalmazza ezt a módszert s mondanivalóit tárgyakkal fejezi ki, amiben csak az a kényelmetlen, hogy ha egy embernek sok mondanivalója van, kénytelen egész zsákot cipelni a hátán vagy két erős szolgát alkalmazni e célra. Gyakran tanúja voltam, hogy két tudós majdnem összerogyott terhük súlya alatt. Úgy jártak az utcán, mint nálunk az ószeresek, mikor összetalálkoztak, lerakták a batyut, kerégltek benne s így társalogtak egy órát. Aztán felsegítették egymás hátára a zsákot és mentek tovább.

Rövid beszélgetésekre a beszédrészeket zsebben hordhatja az ember, otthon meg egyáltalában nem jöhet zavarba. Éppen azért olyan szobákban, ahol az új beszédmód hívei összejöttek, mindenféle tárgyak heverték szanaszét, anyagul a műtársalgás művészetének. Ennek a nyelvnek egy másik nagy előnye abban áll, hogy különböző nemzet fiai megérthetik egymást; nagykövetek és államférfiak számára képzelní se tudok jobbat.

Azután a matematikai szakosztályt látogattuk meg. A tanítás menete nagyon meglepné az európai tudósokat. A tételt és a levezetést szépen ráírják egy vékony ostyára, agyvelőből kivont folyadék szolgál tintául, a tanítvány éhgyomorral lenyeli az ostyát, utána három napig csak kenyeret és vizet kap. Ha az ostyát megemészti, a tinta felszívárog az agyba és magával viszi a tételt. Eleddig az eredmény nem volt kielégítő, részint a mennyiség kevés volt, részint a vásott tanítványok, akik nagyon utálták ezt az orvosságot, rendszeren ellopódtak a teremből és kiköpték az ostyát. Arra se lehetett rábírní őket, hogy addig koplaljanak, míg az előírás kívánja.

HATODIK FEJEZET.

(Az akadémia további leírása. – Szerző több tökéletesítést ajánl, amit elismeréssel megfogadnak.)

A politikai tervekészítők akadémiáján nagyon jól mulattam. A tanárok mind egy szálig mintha megvolnának háborodva. Az ilyesmi rendesen elszomorít. E szerencsétlen tudósok terveket készítettek, melyeknek segítségével meg lehessen győzni az uralkodókat, hogy kegyenceiket bölcsesség, tehetség és erény alapján válogassák; meg lehessen tanítani minisztereket, hogy a közjóra gondoljanak; meg lehessen jutalmazni az erényt, a képességet és a jó szolgálatokat; uralkodókat rá lehessen vezetni saját érdekük felismerésére, mely abból áll, hogy népükkel jó egyetértésben éljenek, hogy hivatalnokul hozzáértő emberek választassanak meg más ily örült agyrémeket, amikre ember még sose gondolt, meg se értett. Látnom kellett újra, hogy mégis igaz a régi mondás, mely szerint nincs az a bolondság és képtelenség, amit a bölcsek ne láttak volna igaznak.

Annyit azonban meg kell adni, hogy e tudósok között sok volt, aki nem adta át magát egészen képzelődéseinek. Többek között megismerkedtem egy orvossal, aki az uralkodás természetével és módszerével tökéletesen tisztában lenni látszott. Ez a kitűnő személy igen hasznos célra fordította munkálkodását, amennyiben oly szert igyekezett feltalálni, amely a közügyek szereplőinek ágybéli bántalmait gyógyítja s jótékonyan hat mindama betegségre, melyek az állam szerveit kikezdték. Abban minden író és szónok megegyezik, hogy meglepő hasonlatosság van az emberi test és az állam teste között: – nem kézenfekvő-e, hogy mindkét test betegségeit gyógyítani és edzeni kell? Tudjuk, hogy nagy tanácsosok, képviselők egészségét sokszor fölösleges és ártalmas nedvek zavarják, melyek forrongásokban, heves kitörésekben nyernek kifejezést; hogy sokszor a fej beteg, sokszor a szív; hogy vonaglások állanak be: hogy az idegek görcsösen összehúzódnak s ökölbe szorulnak a kezek, de különösen a jobb kéz; hogy a test tele van renyheséggel, hogy sokszor szédül, felfúvódik; hogy tele van mérges daganatok rothadó anyagával; hogy savanyú és bűzös gázok képződnek belsejében; hogy az emésztés zavaros s romlott az étvágy. Azért hát azt ajánlja az az orvos: „az országgyűlésben, az ülés három első napján orvosok jelenjenek meg, minden szenátor mellett ott üljön egy és fogja a pulzusát: komolyan és megfontoltan állapítsák meg a betegség természetét, a gyógymódot; legyen ott a gyógyszerész, kézi gyógyszerházzal s mielőtt a képviselő leül s megkezdődne az ülés, vegyen be mindegyik hánytatószert, hashajtót, étvágygerjesztőt, gyomorösszehúzó, béltágítót, idegerősítőt, idegcsillapítót, zsongító pasztillát, gyomorcsipeket, amint az egyes esetek azt megkívánják. Az orvosság hatása szerint a következő ülésen növelni, kisebbiteni lehet az adagokat.”

Ez a módszer nem kerül sok pénzébe a népnek és szerény véleményem szerint szép hasznát vehetnők oly országokban, ahol az országgyűlés részt vesz a kormányzásban. Könnyebben egyeznének meg, rövidülnének a viták, néhány száj kinyílna s néhány becsukódna. A fiatal képviselők heves temperamentumát kissé fegyelmezné a hashajtó, az öregek tunyaságát felvillanyozná; az együgyűbb képviselők felriadnának álmukból s a kötekedők lehűlnének.

Továbbá: „általános a panasz, hogy az uralkodók kegyeltjeinek rossz az emlékező tehetsége.” Ez az orvos hát azt ajánlja, „aki felkeresi a minisztert, miután röviden és világosan előadta a dolgát, távozás előtt az említett miniszternek fricskázza meg az orrát, vagy rúgja egy kicsit hasba, üssön a

fülére, vagy dugjon tűt a körme alá, vagy csípje kékre-zöldre a karját, nehogy elfelejtse. Aztán minden fogadónapon meg kell ismételní ezt az eljárást, mindaddig, míg el nem intézte az ügyet, vagy határozottan ki nem jelentette, hogy nem intézi el”.

Ugyancsak ajánlja: „az országgyűlés mindegyik képviselője, miután véleményét kimondta és megvitatta, kötelezve legyen szavazatát az ellenkező véleményre adni. Az eredmény bizonyosan az általános közjót vonja maga után”.

Ha az országgyűlésben a pártduh túl heves, erre is van csalhatatlan orvossága a derék tudósnak. Íme a módszer: végy száz pártvezért s állítsd fel őket párosan, a koponyájuk alkata szerint. Most hadd jöjjön két derék sebész s fűrészelje ketté a két koponyát oly módon, hogy a két agyvelő egyformán legyen elosztva. A lefűrészelt részek most felcseréltetnek, úgy, hogy a kormánypárti képviselő az ellenzéki képviselő felekoponyáját kapja a fejébe. Az nyilvánvaló, hogy ez az eljárás nagy ügyességet igényel; de a tanár biztosított bennünket, hogy nem maradhat el az eredmény, ha a műtét jól sikerül. Úgy érvelt: „a két fél-koponya majd megvitatja a dolgot odabent az agyban, hogy hamar megegyeznek, hogy fegyelmezik a gondolatot s létrehozzák azt a mérsékletet és megfontolást, mely annyira kívánatos oly fejekben, amik azt képzelik, hogy az eszmék megértésére és azok vezetésére születtek”. Ami a különböző agyvelők különböző értékét és mennyiségét illeti, a tudós biztosított bennünket, hogy ez merő képzelgés.

Végighallgattam két tanár közt egy heves vitát, hogyan lehetne kényelmesen és hatásosan emelni az adót, az alattvalók túlságos megterhelése nélkül. Az egyik azt állította: „egyszerűen meg kell adóztatni a bűnt és a bolondságot. Az összeget igazságos bírák állapítsák meg, a bűnös vagy bolond rokonai és szomszédsága”. A másik éppen ellenkezőleg úgy vélte, „a test és lélek ama tulajdonságait kell megadóztatni, melyekre legbüszkébbek az emberek. S a büszkeség nagysága szerint állapítandó meg az összeg; de mindenki maga határozza meg, hogy az mekkora legyen. Legnagyobb adót azok a férfiak fizetik, akik a nők kegyében állanak, össze kell számolni e kegyek nyilvánulásának számát és természetét; minden kalandot, amelyben részük volt. De persze, ők maguk kell, hogy tanúskodjanak. Elmésséget, bátorságot, udvariasságot ugyancsak magas adóval kell sújtani. Mindenki becsületszavára bmondja, mekkora vagyona van ez erényekből. Viszont nem lehet megadóztatni a becsületet, a bölcsességet s a tanultságot, mert ezek oly tulajdonok, amit még az adókivetők sem hisznek el, s melyeket magukban sem becsülnék sokra az emberek.

A nőket szépségük s a ruházkozásban való ügyességük arányában kell megadóztatni, s legyen meg ugyanaz az előjoguk, hogy az adó nagyságát maguk állapíthassák meg. Hűség, szüzesség, szerénység adómentesek; ezek megadóztatásából befolyt pénzből nem lehetne fenntartani még az adóbeszedőket sem.

Hogy a képviselők az udvar érdekét szolgálják, ajánlatos, hogy állami hivatalokért sorsot húzzanak. Sorshúzás előtt a képviselő kezest állít és esküt tesz, hogy az udvar érdekeire szavaz, akár nyer, akár veszít. Jutalmul aztán, amelyik veszített, a következő sorshúzás alkalmából újra részt vehet a sorshúzáson. Így állandóan él bennük a remény és várakozás, egyik se panaszkodik szószegés mián, minden baját a szerencsére tolja: ennek válla erősebb és szélesebb, mint egy miniszteré.

Egy másik tanár széles tervezetet mutatott nekem, mellyel fel lehet fedezni a kormány ellen történt összeesküvéseket. Minden államférfi szorgosan vizsgálja a gyanús személyek étrendjét, hogy

mikor és hányszor esznek, hogy melyik oldalukon fekszenek az ágyban, hogy melyik kezükkel törlik meg a hátuljukat, hogy milyen alakú, formájú és szagú az ürülékük, milyen a tapintása, összetétele, milyen az emésztés, mely a gondolatokra és tervekre hat. A tudós rájött, hogy az emberek sohase oly komolyak s elmélyedők, mint mikor odakint vannak. Egyszer kísérletképpen arra gondolt egy ily alkalommal, hogy lehetne legjobban megölni egy királyt, s megvizsgálva a saját ürülékjét, azt zöldes színűnek találta, megint más színek jelentkeztek, ha népizgatásra, vagy a főváros felgyújtására gondolt.

Az egész javaslatot nagy gonddal dolgozta ki és igen részletesen. De az volt a nézetem, hogy az értekezés nem tökéletes. Ezt meg is mondtam a szerzőnek és kértem, engedné meg, hogy néhány megjegyzést tegyek. Oly szívesen és előzékenyen fogadta szavaimat, ami ritkaság írók és különösen tervelők között. Azt mondta, hogy mindig örül, ha tanulhat valamit.

Elmondtam hát, „Tribannia királyságban, amelyet a bennszülöttek Langdennek neveznek és ahol utam folyamán néhányszor megfordultam, a nép zöme leleplezőkből, tanúkból, besúgókból, vádlókból, végrehajtókból, esküdözőkből, kémekből áll, melyek a miniszterek és hivatalnokaik zsoldjával és zászlaja alatt egészen azok szolgálatában állanak. Ebben a királyságban azok esküsznek össze, akik komoly politikus hírébe akarnak kerülni, vagy azt szeretnék, hogy egy ingatag kormány össze ne dőljön. Vagy pénzüket féltik, az államkölcson emelkedő és süllyedő árjában. Először megállapítják, mely gyanús személyek vádolandók meg összeesküvéssel, most minden írást és levelet összeszednek ellenük, őket magukat vasra verik. Ez írásokat szakértőnek adják át, aki megfejti a szavak, szótagok és betűk titokzatos értelmét: például, kitalálják, hogy az éjjeli edény titkos tanácsost jelent; a libasor országgyűlést, a dögvész hadsereget, a cserebogár miniszterelnököt; a köszvény főpapot, az akasztófa államtitkárt; a szűrő udvari hölgyet; a seprő forradalmat; az egérfogó nyilvános állást; a feneketlen kút kincstárt; a csatorna udvart; a bolondsipka kegyencet; az eltört cső törvényszéket; az üres hordó generálist; a genyedező seb közigazgatást. Ha ez a módszer nem elégséges, akkor két hatékonyabbat alkalmaznak, amit a tudósok *Akrosztikon* és *Anagramma* néven jelölnek. Minden kezdőbetűnek politikai jelentősége van. N politikai összeesküvést, B lovashadsereget, L tengeri flottát, vagy ha összecseréljük a betűket, az elégedetlen párt legmélyebb aknamunkájába nyerünk betekintést.” A tanár nagyon megköszönte a felvilágosítást és megígérte, hogy értekezésében felemlíti a nevemet.

Ezek után beláttam, hogy nem sok keresni valóm van itt, s feltámadt bennem a vágy, hogy visszatérjek Angolországba.

Karinthy Frigyes fordítása

Lukáts János: Fejedelem a fáskamrában

Lőrinc kezdettől kerülgette a fáskamrát, fantáziáját megmozgatta a szörnyűséges, rozoga építmény. A világból kiutasított tárgyak gyűjtőhelye volt ez, deszkafalán eső, szél, napfény ki-bejárt, padlásán macskaanyák hozták világra nagyszámú kölykeiket. De volt valami más is a kamrában, ami Lőrincet megragadta és nem eresztette: a hiány. Hiánya pohár- és kanálcsörgésnek, zenélő géphangoknak, diadalordításnak alkalmi sportviadatok idején. Nem volt benne továbbá se kényelem, se luxus, talpalatnyi hely is alig. Bicegő mosdóállvány, egérrágtá matrac, megrokkant konyhaasztal lakott a kamrában, valamint a kertművelés néhány kelléke, név szerint kasza és gereblye, balta és vágótönk, végül egy sajátos vaseszköz, amiről Lőrinc idővel megtudta, hogy saraboló névre hallgat.

Az asztal bicegő lába alá egy fölfordított fazekat tuszkolt, az asztal mögé görgette a vágótönköt, a tönkre ráült, az asztalra rákönyökölt. A pókhálók széjjelszabdalták a napsugarat. Lőrinc elégedett volt. – Ha itt nem készül el, akkor seholl! – dünnyögte, és tenyerével az asztalra csapott.

Legfőbb ideje volt! Több mint egy hónapja olvasta a regénypályázatot, több mint egy hónapja közeledett szenvtelenül a határidő. Lőrinc egész polcnyi irományt olvasott össze Rákóczi fejedelemről, a törökökről, a kalmár velenceiekről, a bujdosókról és a száműzöttekről, a levélkörmölő Mikes Kelemenről és a harcias Bercsényiről. Behunyt szemmel ismerte Isztambul utcahálózatát, és azt is tudta már, mikor repülnek keresztül a délre költöző fecskék a Boszporusz fölött. De, hajh, mindez hiába, még egyetlen sort nem írt le kavargó gondolatai közül, amelyek pedig már az oldalát furdalták. Próbált dolgozni nagykönyvtárban, ott a könyvtárnokok halk osonása zavarta, a kerületi fiókkönyvtárban, ott a vihogó könyvtáros lányok. Otthon a csönd, a cinke pár meg a pörlekedő szomszédasszony. Meg az a bűdös telefon, amit már napok óta nem vett föl.

Most végre megtalálta a nagyszerű helyszínt, a csendes „sub rosa” termet a fejedelmi diplomáciához, a korhű berendezést a bujdosók elképzelt szálláshelyéhez. Lőrinc örömeiben énekelni kezdett: – Török bársony süvegem, most élem gyöngyéletem! – de csak halkán, magának, ha meghallották odakinn, azonnal rohantak hozzá: – Lőrinc nem dolgozik, hanem énekel! Gyere pingpongozni, gyere mókust lesni, most kéne krumplit hámozni ebédhez! – Na, nem! – Lőrinc inkább az ujjával ütötte a taktust.

Szegény fejedelem, negyvenen voltak összesen a bujdosók. Negyven ember, ha velük kell visszafoglalni egy országot, kínosan kevés, ha naponta kell etetni őket, kínosan sok. A szultán vendégségbe hívta a vezéreket, a generálisokat, a többiek irigykedtek. Meg dünnyögtek, „nem-igazságot” emlegettek. Mikes Kelemen azt leste, hogyan hajtja a török a tóba a bivalyokat, a bivalyok fölkaparják az iszapot, a halak nem látnak az iszaptól, a török kézzel fogja ki a tóból a halat, aztán hazahajtja a halászó bivalyokat. Mikes vett halat a bujdosóknak – egyszer-egyszer. Mikes Kelemen utálta a halat. Mikes Kelemen a puliszkát szerette, mint Erdélyben – Rodostóban nem volt puliszka. Szegény Mikes, szegény fejedelem. Hogy lehet ezt megírni, mi van ezen nevetnivaló, mi van ezen sírnivaló!? Szegény Lőrinc.

Megírta, összegyúrta, eldobta. Aztán némelyiket visszavette és kisimította. Délelőtt nyugalmas, jó porszag volt a kamrában, ilyenkor lehetett dicsérni Rákóczi bölcsességét, korholni a „Napkirály”

fondorkodását. Délután koppanva hullott a dió, ilyenkor földézte Lőrinc az ütközeteket, a rútul elveszített trencsénit, a majdnem sikeres nagyszombatit és a nem eléggé kihasznált romhányit. A szomszéd kertben suhogtak a fenyők, Lőrinc hátán a hideg borzongott, a deszkarepedésben őriáratot tartott egy keresztospók.

Lőrinc elutazott Romhányba. Meglesni a csatateret – három évszázad múltán, lejátszani újra az ütközetet, hátha most megnyerjük, Rákóczi fejedelmi bőrébe bújva vezényelni a brigádokat, a nyargoncokat, az ordonáncokat? Hát persze! Mozduljon meg a csatater, előre dandárok, „Rajta, kuruc!”, – aztán leheveredni a Rákóczi fája alá, és pergetni a könnyeit. Testolvasztó és lélekernyesztő meleg volt aznap Romhányban, Rákóczi háromszáz éve január 22-én vívta a csatát, délután, a csata alig félóráig tartott. Nagyságos fejedelem! Ki harcol januárban, ebéd után, hát még ebéd helyett!?! A mindenre kész lelkesedés, a vérontás, a remény halk elpergése volt az a félóra. Aztán Rákóczi Varsóba utazott, az orosz cárhoz, a kurucok haza, lovat vakarni, Lőrinc pedig az üres lakásba, az íróasztal mellé. Eredmény sehol.

Most itt, Somogylencsédén aztán szarván fogta a szerencsét. Beterelte és bezárta saját magát a faskamrába, a könyveket elszortírozta a fejében, vásárolt hét darab golyóstollat (kiszámította, annyi fog kelleni a regényhez), és nekiült „dolgozni”. Vett egy üveg bort is, vöröset, hiszen csatákról ír, de eddig nem nyúlt hozzá, a kamrán kívül rekedteknek szigorú napiparancsba adta, hogy ha a bor fogyni kezdene, pótolják. Egyelőre nem pótolják, mert nem fogy. Hajh, szegény Lőrinc!

Rákóczinak napi gondja van tatárral, örménnyel, beglerbéggel, kajmakámmal, Lőrincnek a billegő asztallal maga előtt, az imbolygó vágótuskóval maga alatt, a mestergerendával, amelyben sandán munkálkodik egy szú.

Pedig milyen szépen indult! Volt remény, ígéret, biztatás, lelkesedés, eskü és hitegetés, de mennyi. És csodák! Csodák mindig vannak, egy-egy csoda mindig van, az aztán élteti a reményt, az ígéretet meg a többit. Aztán valahogy elszárad minden, mint a dió ága őszidőben. Termés nincs, ami lehull – férges, ami nem hull le –, nem éred el, póznával sem. Miért kell egy ilyen nagy embernek udvarolni menni francia királyhoz, zsolozmázni néma barátok kolostorában, az igazáért miért kell eltántorogni Európa határszélére, ahol már se nyelv, se hit, se szó, ahol már a fecske is csak átrepül. Rákóczi töpreng, Mikes levelet ír – magának írja, ki másnak írná. Azt mondja, „édes nénjének” írja, dehogyan van annak „édes nénje”, senkije sincs a világon. De tegyük úgy, mintha volna, tegyük úgy, mintha volna remény, mintha akármikor visszamehetnénk Párizsországba, Bécsországba, Erdélyországba. Rákóczi, Bercsényi, Mikes, „édes néném”, a bujdosók negyvenen, emelt fővel, hajóval, díszes fogattal, „tisztá fehér mind a hat ló...”

Lőrinc eldobja a tollat, üres, kiadta a lelkét, kiadta a tintáját, sorokká, szavakká változtatta. Lőrinc örül, Lőrinc kitekeri az első üveg bor nyakát. A kertbeliek örvendeznek, hívják Lőrincet pingpongozni, rőzsét szedni tábortűzhöz, van a közelben egy Szentkút, ami jól tesz a szemnek. – Hogy tisztán lássál! – mondják, és szúrósan a szemébe néznek. Lőrinc fölajánl tizenhét papírgalacsint a tűzgyújtáshoz, ezek már biztosan nem kellenek, ezeket már megírta. Ott ég, repked és kígyózik a papír, rajta a tintafonal, valami gondolat lehetett, valami ötlet, csepeg rá a szalonna zsírja. Tábor tüzet rakni jó, szalonnát sütni jó, a kurucok hogy örültek Romhány alatt, ha januári estében volt tűzhöz való rönkfa vagy gally legalább, ha volt szalonna, vagy gömböc, disznónak bendője.

Hajnalban kitartóan csepereg a bánatos somogylencsédi eső. Lőrinc rohan a fáskamrába, jaj, elázik a kézirat, csatakos lesz az asztal, nyirkos a vágótönk. A kamra száraz, de egy macska behúzódott a sarokba, ostoba állat, odaült a kasza hegyéhez. Lőrinc óvatosan lép, hogy el ne ijessze. Most egy szép velencei kiruccanást csihol ki agyából, napsugaras karnevált, maszkokkal és gondolával, mandolinnal, gazdag európai kereskedő polgárokkal, akik beutazzák és megvásárolják a világot. Rákócziék ezalatt otthon ülnek, Rodostóban. A szultán parancsba adja, támadják meg a bécsi császárt. A bécsi császár országa a Délvidéken kezdődik, erdélyi, magyar falvakkal, ezek ellen vonuljon Rákóczi, a generálisok? Majd kaptok janicsárt, eleget – biztatja Rákóczit a szultán, – azok majd ölnek, ti csak irányítsatok, nagy bátorságú fejedelem. Mikes a tollát széttörné leginkább, Lőrinc is. Nem kerül sor a vállalkozásra. Jóságos a szultán, csókoljatok neki kezét, gyaurok. Mikes most már leginkább a saját kezét törné le. Lőrinc inkább kiáll az esőre. A macska nézi – ez az ember bolond! Csak regényt ír, történelmi regényt, háromszáz év előtről, rég volt, tudod, négy lábú.

Mire visszatér a fáskamrába, nyirkos rajta az ing, a cipő, a macska el is húzódik finnyásan a közeléből. Mikes levelet ír a fiatal királynőnek, kegyelmet kér, visszatérést remél, ő csak szerette a fejedelmet, ez a bűne, ha ez bűn. Kelletlenül teszi Mikes, dohog is egy sort „édes nénjének”. Tapogatná Lőrinc a háta hűvös közepét, ha elérné. Megborzong, miközben ír. Hallgatag esőben könnyebb írni, mint madárfüttyös napsütésben. De hiszen az írás – szenvedés, ugye Kelemen, ugye, Lőrinc. Aztán odaidézed Velencét, Bécsét és Konstantinápolyt, megszólaltatod a szultánt, a velencei ékszerészt, magát a fejedelmet. A te szavaidat szólják, ott, a fáskamrában. De hiszen az írás – gyönyörűség, ugye, Kelemen, ugye, Lőrinc.

Elállt az eső, rigó jelzi a diófán. Lőrinc egy hete húzódott silány fedezékébe, Lőrinc két hete tusakodik sztambuli adószedővel, bécsi beamterrel, izgága csempésszel, ördögadta népekkel az Adria környékén. Sóhajtozó szépasszonyokkal, elröppenő fecskemadarakkal. Lőrinc harmadik hete számolja a kurucok kihulló vérét – két pogány közt egy hazáért, eltemeti Rákóczi fejedelmet a jezsuiták templomában a jobboldali kápolna oldalfalába. Lőrinc egy hónapja sarkalja Mikest a folyamodvány megírására, de az húzódozik. – Te, Kelemen, kifutunk az időből! – korholja teremtményét Lőrinc. A macska eltűnt a kamrából, a mókusok, ha elejtik a diót, leszaladnak érte a földre, a foguk közé kapják, és visszafutnak a fára. A társaság közben reggelizik, ebédel, uzsonnázik a kerti asztalnál, és ámul a mókusok bátorságán. Lőrinc a kamrából néha kikiabál: – Abból a jó illatúból nekem is! – Gyere ki érte! – hallatszik a válasz. – Nem megyek! – makacskodik Lőrinc. – Akkor halj éhen, bujdosó!

A hatodik héten az egész paksaméta eltűnik a kamrából. Lőrinc tombol, fenyegetőzik, valamennyi körmét megrágcsálja haragjában. „Édes néném” sóhajtozik, Kelemen mereng és borong, a királynő kérlelhetetlen: Törökországból nincsen visszatérés! – mondja latinul. Lőrinc üvölt: – Felgyújtom ezt az átkozott kamrát! – ijedt mocorgás felel a megnövekedett hangerőre. Aztán Lőrinc mégsem gyújtja fel a kamrát, valaki a nagykosarat bélelte ki a szent kézirat lapjaival, aztán belegyújtott vagy háromszáz szem diót. A bujdosók lassan elfogynak, már csak Kelemen őrködik a lelkeken, az emlékeken.

Szeptember végére kiszárad a hetedik golyóstoll, Lőrinc ül a vágótönkön, a rokkant asztal lapjára könyököl, csak néz maga elé. Mikes Kelemen íróműhelye visszaváltozik fáskamrává. Lőrinc

föltápaszkodik, ellenőrizni kellene, mi volt az a mocorgás a múlt héten. Felkapaszkodik a mestergerendára, szeme a padlás sötétjében kutat. Egy nagy tarka gombolyagot lát, meg négy aprót. A nagy gombolyag nyalogatja a kis gombolyagokat. Lőrinc mosolyog a sötétben, és hangtalanul visszamászik a fáskamrába. Magához öleli a kéziratot, megvárja, amíg a papír átveszi a teste melegét. Aztán a tuskót az asztal alá gördíti, és kilép a kamrából. Benn a házban a többiek, mint rég látott vendéget köszöntik. – Na, mi újság? – Lőrinc a vállát vonogatja: – Megszületett! – válaszolja végül. – A regényed?! – és ugranak a nyakába. – A négy kismacska – pontosít Lőrinc. – Ja, és a regényem is!

Ady Endre: Közel a temetőhöz

Egy ablaka lesz a szobámnak
És arcomon ezer redő
S száz lépésre a temető.

Kis temető a falu alján,
Olyan szelíd s mégis merész:
Holdas éjen szemembe néz.

Hajnalig bámulunk egymásra
S olykor a lelkem is remeg:
Jaj, a temető közeleg.

Engem is visznek titkos szárnyak
S már azt sem tudom, hogy vagyok,
Hogy élek-e? S a Hold ragyog.

Alszik a falu, én virrasztok,
Nézem, nézem a temetőt:
Itt van az ablakom előtt.

Síró, rettegő félálomban
Ezerszer is megkérdem én:
Én szállok, vagy ő jön felém?

Ady Endre: A rég halottak pusztáján

Napverte pusztán, lila ég alatt
Lángol a vörhenyes homok.
Egy óriás, tüzes kemence
A puszta. És én loholok.
És én loholok, loholok.

Forró haragját egyre ontja rám
Piros, dagadt arccal a Nap.
Perzselt lábam agyamig lüktet,
Megállnék. „Siess. Nem szabad,
Siess. Nem szabad, nem szabad.”

Ez a puszta: a rég-halottaké
S készek a hús ravatalok.
Jaj annak, jaj, aki megtudja,
Hogy halott. Hogy már rég halott.
Hogy már rég halott, rég halott.

Nagy László: Ady Endre andezitből

Szervátiusz Tibornak ajánlom

Sóvár s repedezett szájjal immár sohase várni
történelmi manna-esést, mert nem lágyul meg a zenit,
soha édelgő álmot, soha házasodásra a négy

csapodár égtáj valamelyikét, ha nem jön az összes!
A zsolozsmák malmait hamuvá roskasztani jobb,
és döglött bagolyként a Bibliát csapni sarokba,
ahogy végül Ady cselekedte. Már csitt, panaszok,
ha süket a panaszfal, ha e falra a gúnyos idő
fölkarcolt rég egy illetlen ábrát, oltári sugarasat,
kardélnél ami hódítóbb, keresztnél mágikusabb,
– győzől e jelben, te csöndes tolakodó, de hadakozónak
vagyok gyászteli címere – így szól, s már szégyenletünkben
szemünk lesütődik s kívül a csillag rohadoz. Hova most?
Fordítsuk a fekete kőhöz arcunkat, inas kezünket,
faragjunk magunknak istent, aki nem hagy cserben soha!

Hányszor az öldöklő angyal – nemcsak a képzeleti –
elszállt a halántékonál, míg te a vídia-csákányt
ütögetted a kőhöz! Évtizedig mennyi csapás,
s mennyi visszaütésed a sorsnak a vérrel jelölt
szemöldökfa alján! Nehéz volt? Ez is kevés volt,
mert aki áldva: kétszeresen verve. Kétfelől verve.
Kiontva eléd a lét, – a múlt, jelen végighasítva,
s hossza a völgynek nem fenyes, de borda-szilánkos,
s nem a bodzavirág, de a lép, a máj és epe szagosul,
s kifacsarható sorra mind, ami ember jonha. Mi történt?
Emeled bajos szemedet föntre, de üres az égbolt,
havasok lépkedve völgyben vásznasan, büntetlenül
fölszedik beleidet húrnak. Hányszor kell meghalni még?
Zene szól magasan s lám, a rókák is kiondolálva
bagzanak, veres koszorúk, de a magvaszakadt
Ady Endre kőben hallgat, nem dalol, nem levelez,
másodszor nem nyújt kezét, ha a hajdani parola is
legyalázva ég, ha igéje akár a nemzetközi gyors
kisiklatva e naplementében. De izzik fekete arca,
a hő és hűség tornácán a láztól csupa virág.
Vitézi isten, a legkeményebb kőből bővölve figyel,
míg meg nem lágyul, míg szóba nem áll velünk a végzet.

A szöveg a PIM honlapjáról származik

Nagy László: Milyen éj van

Sok hold vagy sok fehérmáj,
vagy a vadászok tányérai
ragyognak az ormon? Kérdőjelek:
férges, csavaros lilák, az aljban!
De kár hogy a kíváncsiaknak
megadatik a válasz ilyenkor.
Mert ajkas kis hírnökök rémlőn
gurulnak alá, mert gyűrűket,
jegygyűrűket, vetél ma a kéj –
ezek elmondják, milyen éj van
a szerelem hegyén, hogy a vér
buta vér, mert halhatatlannak
hiszi magát – a levegőért
kapkodó szájak, a rémült gyűrűk
mind elcsacsogják, milyen az éj
az éjszaka fenekén – elárvult
hímek, a magukban bűdösödők,
tükörhöz búsan bátorkodnak,
mint gímszarvasok rémálmukban
a fegyverbolt kirakatához.
S kicsodák meszelnek éjjel ríva
visszhangosra szobát? A bús nők.
És ők törik éjjel a diót.
Hát ilyen éj van, de zárd be
a siketség házába magad,
ne halld meg a megcsalatott
férfiak tébolyodását,
a kitaszított asszonyokét,
mert ez ilyen éj, ilyen éj.

A szöveg a PIM honlapjáról származik

Nagy László: Medvezsoltár

Füst-menyasszonnyal, könnyel,
hóhéros csönddel, homállyal,
nikotin-teleholddal, hamu-galambok búbjaival
házasítva már és esketve mérgeim küllőire,
férgeim tiszteletére, avatva barlang-lakóvá,
bőjtőlő bőrré, csonttá, itt kuksolok éktelenül
teremtés gyalázataként, mert nem ilyen a lét,
lefokozott élet ez, kohol már olyan ideát,
hogy végképp lebontsa magát,
hogy szőr-csuhés rossz farom is
aknára ülne örömmel hattyú-begyü párna helyett,
hát szép piros Nap, gyere hozzám a dér meg a jég
gyarmatain át, gyere el bevérzett szemeim elé,
egyetlen skarlát fenség, nyílt arcú látogató,
aki hozhat hitet, akit fogadok fehér virággal,
beleim liliomával, kiehült lelkem dobjaival,
füleim csengésivel, a fog, a köröm és a kő
konkrét csikorgásával ünnepet kínból csiholva.

Nem ismersz rám és nem ismerek én se magamra,
állkapcsomnál is erősebb hatalom összeszorít,
éremmé verne, irgalmatlan arcmását marná belém,
pengjek holt-ridegen, ha láthatatlan satuja kiköp,
de amíg ráspolya, sav-dörzsölő bársonya rajtam,
végső ihletettségem véremből egy cseppet kivesz,
kigyújtva emeli föl, s e kőszobát kifestő pírban
megteremti őt, aki voltam, akiben kedvem lelem:
nyavalyák ellen mintát, istenkét, mindenhatót,
rokonát földnek, víznek, fű, fa, virág rokonát,
csillagzó csontú, görgeteg izomzatú medvefiút,
fürtöset, sok-fogú nevetőset, fényes ribizke-szeműt,
aki örvend hogy él, aki göcögő szájjal elkap
áprilisi záport s virágportól trüsszög nagy babaként,
aki sárga selyem útját húzza gyanútlanul völgyön, hegyen,
s nem zokog csillagkép-testvéreihez, akik űri
ringlispilen ülnek mindig s kezükben örök nyalóka,

mert világnagy eperfán trónol, tűnődik, ott szüretel
édeni cukrot és vérenek izét nem ismeri még,
mert neki intelem s rémlés mind csak üres árnyék,
s csak árnyat öltöztet minden fekete prófécia.

Ó téli szép piros Nap, ölelek most olyan nyarat,
ami nincs, ami mancsom közt leszúrt legenda csak,
rászolgáltam, kellett nagyon ellentétek haragos násza,
üssön torkomba dér, gyönyörökre iszonyú kontra,
kellett egy odvas világban mézre vadásznom, hogy végül
szakítsak epét, hogy méreg legyen minden pillanatom,
fejére bádog-manóknak horpasztó barackot adnom
kellett, hogy ketyegésükben gázoljak harmatom tűntén,
fű helyett beretváikban, kiszitált sivatagon,
kellett az ínség-idő, hogy dühöm gyümölcse beérjen,
kopasz tetőn, isten fején lábnyomommal őszi havat
kihímezni kellett nagyon meddőség szemfödélének,
átok-virágnak hogy kutyái megnyissák oldalamat,
hogy vörös selyem utamat húzzam szimatuk előtt,
puskapor-ábránd előtt vadrózsás hét hegyen túlra,
s mert nem akartam kitömve lenni szalmacsutakkal,
ülni magas polcon papírkoronásan, csikó-zsír
aranya előtt és korai barkák között, hát kellett,
végül is kellett puskákat eltörnöm, puskásokat,
hogy itt lakjanak bennem, belül űzzenek szüntelenül.

Déjjana, déjjana – farsang, farsang,
behallik hozzám üzenete dévaj erőknek,
álarcos nagy dobogásra kinyílnak ablakok, ajtók,
de én bezárom magamat, és minden kísértést
hamuval megjelölök, mert ami csalogat: csalárd,
mese-szín, mese-beszéd – a tengerkék kőlapokon
akik inognak: holdudvarú álom a fejük körül,
önmaguk gyertyái, gyertya-bálos temetőt idéz
fénykörük: a fejlevágható, szív-kiszakítható álom,
bár elosztásra tömény-édességet vagdal a bárd
és átváltoztak a béklyók cukorral-cifra pereccé,
de én nem alszom, az álom kórsága nem glóriám,
déjjana, déjjana, hölgyek, urak és tahók,
csorba a fényesség: medvetánc hiányzik a tapshoz,
déjjana, déjjana, ez a vezényszó nem enyém,
ritmus és rítus ne várj, nem vagyok hímbalerína,

jégvirág-függönyeim nehogy meginogjatok, félek,
csörgőkre ha rá gondolok, harangoz bennem a csömör,
és orrkarikát ha csak sejtek, elered az orrom vére –
ó szép piros Nap, ha vashorgokkal áldott mancsom
beléd vághatnám végre hogy elragadj hirtelenül,
gyökerestől kiszakíts innen úsztatva égi fátylak közé:
jó utam az lenne már, mert egyetlen bajtalan út,
egyetlen vértelen út, ha nem éri a láb a földet
s megnevel a szája a földnek, déjjana, déjjana, dé!

A szöveg a PIM honlapjáról származik

Húrok

Ballai László: Debussy tengere

Azt mondom: „Debussy”, azt felelem: „A tenger”. És az a mű nem csupán „három szimfonikus vázlat” – hallgatása a tenger közelsége. Hullámok mozgását hallom. Látom a halászó sirályt, amint szárnyával verdesi a habok taréját. Feltámad bennem a sós illatú szél. Az áramlat a part felé sodor, vagy a nyílt víz felé, mindenestre játszik velem. A sós víz érintése érzéseimet simogatja, tisztító fürdő, egyszersmind folyamatosan élénkítő, a vízfelszínt, amelyben úszom, hidegebb és langyosabb áramlatok hasítják keresztül. A váratlanság öröme. A tenger, mondják, azúrkék. Ebbe beleértendő a reggeli világoskék, a déli mélykék az alkonyat előtt tintakék, sőt, fekete. És akkor hol marad a viharkori haragoszöld, vagy a ború óráinak vasszürkéje? „De hát milyen színű a tenger?” – kérdezheted. „Honnan nézve?” – kérdezek vissza.

Ha benne úszom, tempózó karjaimat, vagy lábamat természetes bőrszínében látom. A tenyerembe emelt víz fehér. Az arcomba loccsanó hullám már opálban játszik. Elöttem egy méterre a végtelen kétség, hiába iparkodom felé, az engem körülvevő víz csak nem festi meg a testemet. Fel kell feküdjek a színére, és be kell hunyjam a szememet – így leszek vele azonos. A tengerrel, vagy önmagammal? Egy jó órányi úzás e csodában visszavezet abba a világba, ahol csak nyugalom létezik és természetesség. Alighogy kiléptem belőle, már vágyom is vissza. Hosszan búcsúzkodom. A partról a tenger egységes kék színben tündököl, amelyet erős szélben a hullámok fehér taraja tarkáz. Ha feljebb megyek egy nem túl magas sziklára, akkor hullámaiban ezer csillámra töredezve táncol a nap. A pillanatfelvétel valami ezüstsálakkal átszótt, gyémántokkal ékített kék bársony kelmét

mutatna. Egy magasabb hegyről egységesen kék, vízszintes tábla látszik, amely a horizontig kitölti a teret.

És a tenger hangja? Benne úszva szellője a fülemben duruzsol, szele a fülembé süvít. A szikláról, amely oly jól élém tárja a szín dinamikáját, hallok a tenger zenéjét, a partnak csapódó hullámok csobogását, szélben, viharban sistergését, dörgését. A tenger éjjel fekete – leszámítva azt a fénysávot, amely a hold uszályává szegődik – de habjai ugyanúgy beszélgetnek egymással és a parti sziklával, mint nappal. Legmesszebbre az illata hatol, már hegyek függönyözik, elenyészett a hullámdörej, ám a sós pára aromája, e finom – a tengeri halak és „gyümölcsök” aromáját szinte csak ígéretként felidéző – fuvalom hosszú mérföldekre elkísér.

Abban, aki járt a tengernél – és nem pusztán azért utazott oda, hogy labdázzon a sós vízben, leburnuljon a homokfövényben és pirosra sült halat vacsorázzon –, mindez valóság marad a távolban is. Hajnalok hajnalán budai lakásom erkélyére kilépve, mikor a völgyben futó Szilágyi Erzsébet fasorban elhalad egy autó – amelyet egyébként nem látok –, olyan zaj kél, mint sós habok partnak csapódása. Ilyenkor azt mondom magamban, eljött értem a tenger, és elképzelem a találkozást, tehát vele vagyok.

Debussy *A tenger* című művében a szín, a hang, az illat és az érintés teljességét adta vissza és nem csupán dadogó szavakkal, hanem a zene önmagába öltöző játékaival. A száz esztendeje elhunyt mester úgy tartotta, a zenéről nem érdemes beszélni, azt meg kell hallgatni és hagyni kell, hogy szétáradjon bennünk – ezért mertem zengzetes tirádák helyett könnyed asszociáció-sorozattal emlékezni rá.

Nándi Mihály: Sebő és a „nagy médium”

Sebő Ferenc népies zenész, a korábbi, mármint a Kádár-rendszer neveltje, és a jelenlegi rendszer Kossuth-díjasa, nemzet-művésze, zeneművészeti egyetemi oktatója (pl. tekerőlant szakon), a Bartók rádióban saját műsorok hitbizományosa, legutóbb egy nóta bekonferálása előtt azt a szellemességet találta mondani, hogy korábban „a szájhagyomány a nagy médiának felelt meg.”

A zenetudomány népszerűsítése persze annál inkább igényli a bonmot-kat, minél inkább csökken a nagyközönség zenei műveltsége. Ám a hasonlatnak vagy tárgyszerűnek, vagy a tárgytól teljesen függetlennek kell lennie. Kovács Sándor például egy előadásában az eredetiséget nélkülöző műalkotást szellemesen a Maggi-kockához hasonlította. Fülei Balázs ellenben egy előadásában a zongoramű alkotását a leves főzéstől a rántás készítésig olyannyira telezsúfolta szerencsétlen gasztronómiai példákkal, hogy azokból kiderült, egyáltalán nem tud főzni. Még erre is csak

megvonja a vállát az ember. Ám amellet a tudóskodó – tehát tipikusan sebői – kijelentésnél, hogy „a szájhagyomány a nagy médiának felelt meg”, nem lehet szó nélkül elmenni.

Először is, mi az, hogy média? A semleges nemű latin „medium” szó többes száma „media”. A magyar médium jövevényszó többes száma ellenben – a magyar nyelv szabályai szerint – médiumok. Mit ért továbbá Sebő azon, hogy „nagy média” (helyesen: nagy médiumok). A kommunikációelmélet ismer közszolgálati médiumokat, valamint kereskedelmi médiumokat, de „nagy” médiumokat semmiképp. Ám a legfőbb – egyszersmind a legtudománytalanabb – probléma az, hogy míg a szájhagyomány spontán, és a kollektív emlékezetet építő mechanizmus, addig a tömegkommunikáció manipulált tartalmakat épít be a közösség tudatába, amely olyan fokra hághat, mint a Soros György és a migránsok ellen folytatott gyűlöletkeltő kormányzati kampányban. Ez nem Görög Ilona, Kádár Kata vagy Kőműves Kelemen világa. Már csak azért sem, mert míg a kollektív emlékezet az ethosz oldaláról közelíti meg a történeket, a kereskedelmi médiumok a hírérték alapján – így lesz a Whiskysből nemzeti hős –, a politikai propaganda pedig a taktikai cél szerint minősíti le Sorost, a rendszerváltás dinamikus előkészítőjét címeres gazemberré.

A szájhagyomány útján terjedő művekben az előadó és a befogadó számára egyaránt világos volt a közvetített értékrend, hogy a szegény árva, az üldözött szerelmesek, az ártatlanul lefogott ember a jó oldalon állnak, a gonosz mostoha, a rátarti szülők és a hamis feljelentő pedig a rossz oldalon. A kereskedelmi médiumok számára a lehető legnagyobb példányszám, nézettség, illetve hallgatottság elérése jelenti az iránytűt, nem az értékek közvetítése. (Sőt, az „elsődleges értékű hírek” közé a gyilkosságok, a katasztrófák és a panamák tartoznak, míg az oktatás és a kultúra hírei csupán „másodlagos értékűek”.) A demokratikus országokban éppen ezért a közszolgálati sajtóorgánumokra vár az objektív tájékoztatás feladata. Ki kételkedne abban, hogy a BBC valós híreket közöl? (a II. világháború alatt is, aki csak tehette, Londont fogta a rádiókészülékén, hogy a Bródy Sándor utcából kiharsogott győzelmi hírek után megismerje a valódi hadi helyzetet.) A közszolgálati csatornáknak emellett ugyanakkora teret kell adni az ellenzéki véleményeknek is, mint a kormánypárti megnyilatkozásoknak.

Magyarországon 2010. október 11-én létrejött az a médiatanács, amely kizárólag kormányoldali delegáltakból áll – ezzel megszűnt a sajtószabadság. Csaknem goebbelsi tempóban zilálták szét az ellenzéki sajtót, a közszolgálati orgánumokból pedig létrehozták – a sebőizmust helyére téve – a „nagy médium”-ot, azaz a kormány tájékoztatási hivatalát. Ez körmönfont módon mindig az „emberek” véleményére, békemeneteire, követeléseire hivatkozva közvetíti a társadalmi konszenzus hazug látszatát. E „nagy médium” propagandacsiszárai persze gátlástalanul igazságnak állítják be a hazugságot, felcserélik a jót a rosszal, és izgatásaikkal állandó fenyegetettségben tartják az ország lakosságát. A Kádár-korban is lobogtak a zászlók, harsogott a propaganda, de, tisztelt Sebő úr, működött a modern szájhagyomány, egy percig sem álltak le a pesti aszfaltpletykák, csak úgy teremtek a politikai viccek, és az emberek tudtak a sorok között olvasni, ma azonban kritikátlanul elfogadják a legnagyobb számárságokat is!

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu